

**ĐẠI HỌC QUỐC GIA TP.HCM
TRƯỜNG ĐẠI HỌC BÁCH KHOA
KHOA KHOA HỌC & KỸ THUẬT MÁY TÍNH**

BÁO CÁO LUẬN VĂN TỐT NGHIỆP

Đề tài: Kết hợp giải thuật lan truyền ngược và mô phỏng luyện kim để huấn luyện mạng neuron cho công tác dự báo dòng chảy trên sông

GVHD: PGS.TS Dương Tuấn Anh

GVPB: TS. Lê Thành Sách

---o0o---

SVTH : Nguyễn Huy Khánh 51201637

TP. HỒ CHÍ MINH, 12/2016

LỜI CAM KẾT

Tôi xin cam đoan rằng ngoại trừ các kết quả tham khảo từ các công trình khác như đã ghi rõ trong luận văn, các công việc trình bày trong luận văn này là do chính tôi thực hiện và chưa có phần nội dung nào của luận văn này được nộp để lấy một bằng cấp ở trường đại học nào khác.

TP.Hồ Chí Minh, ngày tháng năm.....

Ký tên

LỜI CẢM ƠN

Đóng góp vào thành công trong cuộc sống của mỗi con người, không chỉ dựa vào tài năng, may mắn mà còn một phần quan trọng là từ sự giúp đỡ của những người xung quanh. Trong quá trình học tập tại trường ĐH Bách Khoa TP.HCM, tôi không chỉ nhận được sự chỉ dạy tận tình của quý thầy cô mà còn là sự động viên san sẻ từ gia đình và bạn bè.

Xin gửi lời cảm ơn sâu sắc nhất đến quý thầy cô khoa Khoa Học và Kỹ Thuật Máy Tính đã mang tri thức và tâm huyết truyền đạt vốn kiến thức quý giá của mình đến bao thế hệ sinh viên. Và đặc biệt, tôi muốn gửi lời cảm ơn chân thành và sâu sắc nhất đến PGS.TS Dương Tuấn Anh, người đã trực tiếp hướng dẫn, chỉ dạy tận tình tôi hoàn thành luận văn này. Chỉ với định hướng nghiên cứu ban đầu sơ khai mà thiếu đi sự dìu dắt chỉ bảo của thầy, chắc chắn tôi đã không thể hoàn thiện được luận văn tốt nghiệp như ngày hôm nay. Thầy truyền dạy lời khuyên, tài liệu cùng với kiến thức tích lũy vô cùng quý giá, là hành trang tôi mang theo không chỉ để thực hiện luận văn mà còn để ứng dụng trong cuộc sống sau này. Tôi cũng muốn gửi lời cảm ơn cùng tình cảm yêu quý nhất đến gia đình và bạn bè, những người đã sát cánh cùng tôi một chặng đường dài, đã động viên, chia sẻ và tạo điều kiện tốt nhất cho tôi hoàn thành luận văn này.

Do tầm nhìn của bản thân còn hạn hẹp, chắc chắn luận văn khó tránh khỏi những sai sót, rất mong nhận được những ý kiến đóng góp chuyên môn bổ ích đến từ phía Thầy cô và các bạn để Luận văn có thể hoàn thiện hơn.

Tôi xin chân thành cảm ơn.

TÓM TẮT LUẬN VĂN

Bài toán sử dụng mạng Neuron nhân tạo trong công tác dự báo dữ liệu chuỗi thời gian ngày càng được quan tâm và sử dụng rộng rãi. Nhiều phương pháp huấn luyện mạng được đưa ra nhằm cải tiến phương pháp huấn luyện ban đầu đó là phương pháp lan truyền ngược.

Trong luận văn này, chúng tôi sẽ xây dựng phương pháp huấn luyện mạng Neuron nhân tạo bằng hai sự kết hợp, một là sự kết hợp giải thuật lan truyền ngược và giải thuật tìm kiếm cục bộ ngẫu nhiên hóa, hai là sự kết hợp giải thuật lan truyền ngược và giải thuật mô phỏng luyện kim. Hai mô hình này sẽ giúp loại bỏ điểm yếu trước đây của giải thuật lan truyền ngược, giải thuật mô phỏng luyện kim hay giải thuật tìm kiếm cục bộ ngẫu nhiên hóa sẽ giúp mạng neuron thoát ra khỏi điểm tối ưu cục bộ và hướng tới kết quả tốt hơn.

Trong quá trình thực nghiệm, cả hai mô hình huấn luyện mạng Neuron trên đều cho ra kết quả dự báo tốt hơn so với mô hình huấn luyện bằng giải thuật lan truyền ngược đơn thuần.

ABSTRACT

Nowadays, time series forecasting gets more and more attention from the scientific community. There are several methods which have been introduced to improve training algorithm for artificial neuron networks.

In this work, we will apply two methods, first is a combine Backpropagation algorithm and Randomized local search, second is a combine Backpropagation algorithm and Simulated Annealing algorithm to train artificial neuron network. Backpropagation is a local search algorithm that is easy to be stuck in local optima. These methods will take it out of the local optima and find better solution.

We also implement and use many real-world time series data sets to test the two methods and find that the combinations give better forecast values than neuron network with Backpropagation.

MỤC LỤC

LỜI CAM KẾT	ii
LỜI CẢM ƠN	iii
TÓM TẮT LUẬN VĂN	iv
ABSTRACT	v
DANH MỤC HÌNH	viii
DANH MỤC BẢNG	x
Chương 1 GIỚI THIỆU	1
1.1. ĐẶT VẤN ĐỀ	1
1.2. MỤC TIÊU CỦA ĐỀ TÀI	2
1.3. CÁC CÔNG VIỆC CHÍNH TRONG ĐỀ TÀI	2
1.4. CẤU TRÚC BÁO CÁO	3
Chương 2 CƠ SỞ LÝ THUYẾT VÀ CÁC CÔNG TRÌNH LIÊN QUAN	4
2.1. SƠ LƯỢC VỀ MẠNG NEURON NHÂN TẠO	4
2.2. NGUYÊN TẮC HOẠT ĐỘNG CỦA MẠNG NEURON NHÂN TẠO	8
2.3. HUẤN LUYỆN MẠNG NEURON VÀ GIẢI THUẬT LAN TRUYỀN NGƯỢC	14
2.4. ỨNG DỤNG MẠNG NEURON TRONG CÔNG TÁC DỰ BÁO	20
2.4.1. ÁP DỤNG MẠNG NEURON TRONG DỰ BÁO DỮ LIỆU CHUỖI THỜI GIAN	20
2.4.2. CÁC BƯỚC XÂY DỰNG MỘT MÔ HÌNH MẠNG NEURON ĐỂ DỰ BÁO DỮ LIỆU CHUỖI THỜI GIAN	22
2.5. GIẢI THUẬT TÌM KIẾM CỤC BỘ NGẪU NHIÊN HÓA	28
2.5.1. GIẢI THUẬT TÌM KIẾM CỤC BỘ	28
2.5.2. GIẢI THUẬT TÌM KIẾM CỤC BỘ NGẪU NHIÊN HÓA ĐỂ HUẤN LUYỆN MẠNG NEURON	29
2.6. GIẢI THUẬT MÔ PHỎNG LUYỆN KIM	31
2.7. GIẢI THUẬT MÔ PHỎNG LUYỆN KIM HUẤN LUYỆN MẠNG NEURON	34
2.8. KẾT LUẬN CHƯƠNG	37

Chương 3	KẾT QUẢ THỰC NGHIỆM	38
3.1.	CÁCH ĐÁNH GIÁ KẾT QUẢ HUẤN LUYỆN	38
3.2.	KẾT QUẢ THỰC NGHIỆM.....	39
3.3.	NHẬN XÉT CHUNG VỀ KẾT QUẢ THỰC NGHIỆM	68
Chương 4	KẾT LUẬN	69
4.1.	ĐÁNH GIÁ KẾT QUẢ	69
4.1.1.	NHỮNG CÔNG VIỆC ĐÃ THỰC HIỆN	69
4.1.2.	MẶT HẠN CHẾ	69
4.1.3.	NHỮNG ĐÚC KẾT VỀ MẶT LÝ LUẬN	70
4.2.	HƯỚNG PHÁT TRIỂN.....	70
TÀI LIỆU THAM KHẢO		71
Phụ lục A	Bảng thuật ngữ Anh-Việt	1
Phụ lục B	Chương trình thực nghiệm.....	1
B.1	Giao diện và hướng dẫn sử dụng.....	1
B.2	Cấu trúc cơ bản các tầng và các hàm trong chương trình:	4
B.3	Cấu trúc định dạng file XML lưu trữ định dạng mạng.....	4

DANH MỤC HÌNH

Hình 1.1 Tổng số lượng hành khách trên các chuyến bay quốc tế được lưu trữ theo từng tháng từ tháng 1 năm 1949 đến tháng 12 năm 1960	1
Hình 2.1: Đơn vị mạng neuron	4
Hình 2.2: Mạng neuron truyền thẳng	6
Hình 2.3: Mạng neuron hồi quy	6
Hình 2.4: Mô hình học có giám sát	7
Hình 2.5: Đơn vị mạng Neuron	8
Hình 2.6: Mặt quyết định biểu diễn bởi perceptron hai đầu nhập	9
Hình 2.7: Hàm lỗi của một đơn vị tuyến tính	12
Hình 2.8: Đơn vị sigmoid	14
Hình 2.9: Mô hình học với chuỗi thời gian	21
Hình 2.10 Thủ tục sử dụng phương pháp walk-forward chia tập dữ liệu	25
Hình 2.11 Sơ đồ giải thuật mô phỏng luyện kim huấn luyện mạng neuron	30
Hình 3.2 Đồ thị kết quả dự báo trên tập dữ liệu Phước Hòa qua lần huấn luyện BP	41
Hình 3.3 Đồ thị kết quả dự báo trên tập dữ liệu Phước Hòa qua lần huấn luyện BP+RLS	42
Hình 3.4 Đồ thị kết quả dự báo trên tập dữ liệu Phước Hòa qua lần huấn luyện BP+SA	43
Hình 3.5 Đồ thị kết quả dự báo trên tập dữ liệu Phước Long qua lần huấn luyện BP ..	44
Hình 3.6 Đồ thị kết quả dự báo trên tập dữ liệu Phước Long qua lần huấn luyện BP+RLS	45
Hình 3.7 Đồ thị kết quả dự báo trên tập dữ liệu Phước Long qua lần huấn luyện BP+SA	46
Hình 3.8 Đồ thị kết quả dự báo trên tập dữ liệu Ghềnh Ga qua lần huấn luyện BP	47
Hình 3.9 Đồ thị kết quả dự báo trên tập dữ liệu Ghềnh Ga qua lần huấn luyện BP+RLS	48
Hình 3.10 Đồ thị kết quả dự báo trên tập dữ liệu Ghềnh Ga qua lần huấn luyện BP+SA	49
Hình 3.11 Đồ thị kết quả dự báo trên tập dữ liệu Chiêm Hóa qua lần huấn luyện BP ..	50

Hình 3.12 Đồ thị kết quả dự báo trên tập dữ liệu Chiêm Hóa qua lần huấn luyện BP+RLS.....	51
Hình 3.13 Đồ thị kết quả dự báo trên tập dữ liệu Chiêm Hóa qua lần huấn luyện BP+SA.....	52
Hình 3.14 Đồ thị kết quả dự báo trên tập dữ liệu Châu Đốc qua lần huấn luyện BP....	53
Hình 3.15 Đồ thị kết quả dự báo trên tập dữ liệu Châu Đốc qua lần huấn luyện BP+RLS.....	54
Hình 3.16 Đồ thị kết quả dự báo trên tập dữ liệu Châu Đốc qua lần huấn luyện BP+SA	55
Hình 3.17 Đồ thị kết quả dự báo trên tập dữ liệu Buôn Hồ qua lần huấn luyện BP	56
Hình 3.18 Đồ thị kết quả dự báo trên tập dữ liệu Buôn Hồ qua lần huấn luyện BP+RLS	57
Hình 3.19 Đồ thị kết quả dự báo trên tập dữ liệu Buôn Hồ qua lần huấn luyện BP+SA	58
Hình 3.20 Đồ thị kết quả dự báo trên tập dữ liệu Cầu 14 qua lần huấn luyện BP	59
Hình 3.21 Đồ thị kết quả dự báo trên tập dữ liệu Cầu 14 qua lần huấn luyện BP+RLS	60
Hình 3.22 Đồ thị kết quả dự báo trên tập dữ liệu Cầu 14 qua lần huấn luyện BP+SA	61
Hình 3.23 Đồ thị kết quả dự báo trên tập dữ liệu Đức Xuyên qua lần huấn luyện BP	62
Hình 3.24 Đồ thị kết quả dự báo trên tập dữ liệu Đức Xuyên qua lần huấn luyện BP+RLS.....	63
Hình 3.25 Đồ thị kết quả dự báo trên tập dữ liệu Đức Xuyên qua lần huấn luyện BP+SA	64
Hình 3.26 Đồ thị kết quả dự báo trên tập dữ liệu Thiên Văn qua lần huấn luyện BP	65
Hình 3.27 Đồ thị kết quả dự báo trên tập dữ liệu Thiên Văn qua lần huấn luyện BP+RLS.....	66
Hình 3.28 Đồ thị kết quả dự báo trên tập dữ liệu Thiên Văn qua lần huấn luyện BP+SA	67

DANH MỤC BẢNG

Bảng 3.1 Chi tiết hệ số huấn luyện của giải thuật lan truyền ngược	40
Bảng 3.2 Số liệu các hàm lỗi trên tập dữ liệu Phước Hòa qua lần huấn luyện BP	41
Bảng 3.3 Số liệu các hàm lỗi trên tập dữ liệu Phước Hòa qua lần huấn luyện BP+RLS	42
Bảng 3.4 Số liệu các hàm lỗi trên tập dữ liệu Phước Hòa qua lần huấn luyện BP+SA	43
Bảng 3.5 Số liệu các hàm lỗi trên tập dữ liệu Phước Long qua lần huấn luyện BP.....	44
Bảng 3.6 Số liệu các hàm lỗi trên tập dữ liệu Phước Long qua lần huấn luyện BP+RLS	45
Bảng 3.7 Số liệu các hàm lỗi trên tập dữ liệu Phước Long qua lần huấn luyện BP+SA	46
Bảng 3.8 Số liệu các hàm lỗi trên tập dữ liệu Ghềnh Ga qua lần huấn luyện BP	47
Bảng 3.9 Số liệu các hàm lỗi trên tập dữ liệu Ghềnh Ga qua lần huấn luyện BP+RLS	48
Bảng 3.10 Số liệu các hàm lỗi trên tập dữ liệu Ghềnh Ga qua lần huấn luyện BP+SA	49
Bảng 3.11 Số liệu các hàm lỗi trên tập dữ liệu Chiêm Hóa qua lần huấn luyện BP	50
Bảng 3.12 Số liệu các hàm lỗi trên tập dữ liệu Chiêm Hóa qua lần huấn luyện BP+RLS	51
Bảng 3.13 Số liệu các hàm lỗi trên tập dữ liệu Chiêm Hóa qua lần huấn luyện BP+SA	52
Bảng 3.14 Số liệu các hàm lỗi trên tập dữ liệu Châu Đốc qua lần huấn luyện BP	53
Bảng 3.15 Số liệu các hàm lỗi trên tập dữ liệu Châu Đốc qua lần huấn luyện BP+RLS	54
Bảng 3.16 Số liệu các hàm lỗi trên tập dữ liệu Châu Đốc qua lần huấn luyện BP+SA	55
Bảng 3.17 Số liệu các hàm lỗi trên tập dữ liệu Buôn Hồ qua lần huấn luyện BP	56
Bảng 3.18 Số liệu các hàm lỗi trên tập dữ liệu Buôn Hồ qua lần huấn luyện BP+RLS	57
Bảng 3.19 Số liệu các hàm lỗi trên tập dữ liệu Buôn Hồ qua lần huấn luyện BP+SA	58
Bảng 3.20 Số liệu các hàm lỗi trên tập dữ liệu Cầu 14 qua lần huấn luyện BP	59
Bảng 3.21 Số liệu các hàm lỗi trên tập dữ liệu Cầu 14 qua lần huấn luyện BP+RLS ..	60
Bảng 3.22 Số liệu các hàm lỗi trên tập dữ liệu Cầu 14 qua lần huấn luyện BP+SA	61
Bảng 3.23 Số liệu các hàm lỗi trên tập dữ liệu Đức Xuyên qua lần huấn luyện BP	62

Bảng 3.24 Số liệu các hàm lỗi trên tập dữ liệu Đức Xuyên qua lần huấn luyện BP+RLS	63
Bảng 3.25 Số liệu các hàm lỗi trên tập dữ liệu Đức Xuyên qua lần huấn luyện BP+SA	64
Bảng 3.26 Số liệu các hàm lỗi trên tập dữ liệu Thiên Văn qua lần huấn luyện BP	65
Bảng 3.27 Số liệu các hàm lỗi trên tập dữ liệu Thiên Văn qua lần huấn luyện BP+RLS	66
Bảng 3.28 Số liệu các hàm lỗi trên tập dữ liệu Thiên Văn qua lần huấn luyện BP+SA	67

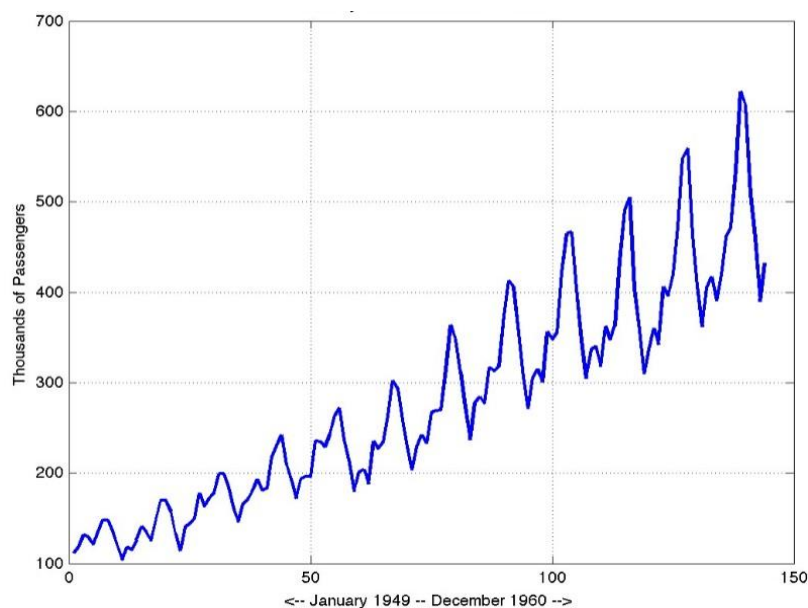
Chương 1

GIỚI THIỆU

1.1. ĐẶT VẤN ĐỀ

Ngày nay khi mà hầu hết các tổ chức đều hoạt động trong môi trường không chắc chắn, kế hoạch lập ra hôm nay sẽ ảnh hưởng đến sự sống còn của tổ chức trong ngày mai thì việc dự đoán trước một cách chính xác trở nên rất quan trọng đối với các nhà ra quyết định. Các nhà đầu tư cần phải dự đoán được nhu cầu thị trường, sự biến động của nền kinh tế trong tương lai để có thể đầu tư hiệu quả. Các nhà hoạt động chính sách quốc gia cần dự đoán được về môi trường kinh doanh quốc tế, tỷ lệ lạm phát, tỷ lệ thất nghiệp... trong nhiều năm tới để đưa ra các chính sách phù hợp.

Để đưa ra dự báo chính xác và có cơ sở người ta tiến hành thu nhập dữ liệu về các yếu tố liên quan đến vấn đề mình quan tâm. Một kiểu dữ liệu thu nhập thường thấy là kiểu *dữ liệu chuỗi thời gian* (time series data). Dữ liệu chuỗi thời gian, tức là dữ liệu được thu nhập, lưu trữ và quan sát theo sự tăng dần của thời gian. Ví dụ, tổng số lượng hành khách trên các chuyến bay quốc tế được lưu trữ theo từng tháng (Hình 1.1), hay số lượng hàng hóa đã bán được của một siêu thị được lưu trữ theo từng quý là các dữ liệu chuỗi thời gian.

Hình 1.1 Tổng số lượng hành khách trên các chuyến bay quốc tế được lưu trữ theo từng tháng từ tháng 1 năm 1949 đến tháng 12 năm 1960

Việc dự báo dữ liệu chuỗi thời gian ngày càng chiếm vị trí quan trọng trong hoạt động của các đơn vị tổ chức. Có rất nhiều phương pháp được xây dựng để dự báo chuỗi thời gian, nhiều phương pháp (ví dụ: phương pháp hồi quy) đã được xây dựng từ thế kỷ 19 và nhiều phương pháp (ví dụ phương pháp mạng neuron nhân tạo) được phát triển gần đây. Cơ bản có hai kỹ thuật chủ yếu trong việc dự báo chuỗi thời gian là các phương pháp thống kê: hồi quy, làm trơn hàm mũ, ARIMA... và phương pháp dùng mạng neuron nhân tạo.

1.2. MỤC TIÊU CỦA ĐỀ TÀI

Mạng neuron nhân tạo là một mô hình toán học đã được nghiên cứu từ lâu và được ứng dụng nhiều vào các bài toán mô phỏng, nhận dạng, dự đoán. Gần đây mạng neuron nhân tạo được quan tâm và ứng dụng ngày càng nhiều vào các bài toán dự báo dữ liệu chuỗi thời gian.

Mục đích của đề tài này là tìm hiểu về nguyên tắc hoạt động của mạng neuron nhân tạo, áp dụng các giải thuật huấn luyện mạng neuron: *lan truyền ngược* (backpropagation), *tìm kiếm cục bộ ngẫu nhiên hóa* (randomized local search), *mô phỏng luyện kim* (simulated annealing) và hai mô hình huấn luyện kết hợp, giải thuật lan truyền ngược kết hợp với giải thuật tìm kiếm cục bộ ngẫu nhiên hóa và giải thuật lan truyền ngược kết hợp với giải thuật mô phỏng luyện kim. Sau đó, đánh giá khả năng dự báo của các mạng neuron khác nhau thông qua các bộ dữ liệu thực tế.

1.3. CÁC CÔNG VIỆC CHÍNH TRONG ĐỀ TÀI

Từ mục tiêu đề ra ở trên, các công việc chính của đề tài sẽ là :

- Tìm hiểu về cấu trúc và nguyên lý hoạt động của mạng neuron nhân tạo.
- Tìm hiểu về các giải thuật huấn luyện mạng neuron nhân tạo: giải thuật lan truyền ngược, giải thuật tìm kiếm cục bộ ngẫu nhiên hóa và giải thuật mô phỏng luyện kim.

- Tìm hiểu về hai mô hình huấn luyện kết hợp, giải thuật lan truyền ngược kết hợp với giải thuật tìm kiếm cục bộ ngẫu nhiên hóa và giải thuật lan truyền ngược kết hợp với giải thuật mô phỏng luyện kim.
- Tìm hiểu về dữ liệu chuỗi thời gian và các tính chất của nó.
- Hiện thực một chương trình dự báo chuỗi thời gian bằng mạng neuron nhân tạo cho phép người dùng lựa chọn một trong ba giải thuật huấn luyện: lan truyền ngược, tìm kiếm cục bộ ngẫu nhiên hóa và mô phỏng luyện kim. Người dùng có thể cấu hình để chạy các mô hình huấn luyện kết hợp các giải thuật trên với nhau.
- Thực hiện chạy thử nghiệm chương trình trên 9 bộ dữ liệu mẫu, trong đó có bảy bộ dữ liệu về dòng chảy, một bộ dữ liệu mực nước và một bộ dữ liệu thiên văn.

1.4. CẤU TRÚC BÁO CÁO

Nội dung báo cáo được chia làm 4 chương như sau:

Chương 1: Giới thiệu về bài toán, nhiệm vụ đề tài và sơ lược về những kết quả đã đạt được trong luận văn này.

Chương 2: Giới thiệu về cấu trúc, nguyên tắc hoạt động của mạng neuron nhân tạo, cách huấn luyện mạng, giải thuật lan truyền ngược và các công trình liên quan đến huấn luyện mạng neuron cho việc dự báo dữ liệu chuỗi thời gian.

Chương 3: Trình bày cách đánh giá kết quả huấn luyện, kết quả thực nghiệm trên chín bộ dữ liệu khác nhau và đánh giá kết quả.

Chương 4: Kết luận về quá trình đúc kết lý luận, đánh giá kết quả và đề cập tới hướng phát triển trong tương lai.

Thư mục tham khảo

Chương 2

CƠ SỞ LÝ THUYẾT VÀ CÁC CÔNG TRÌNH LIÊN QUAN

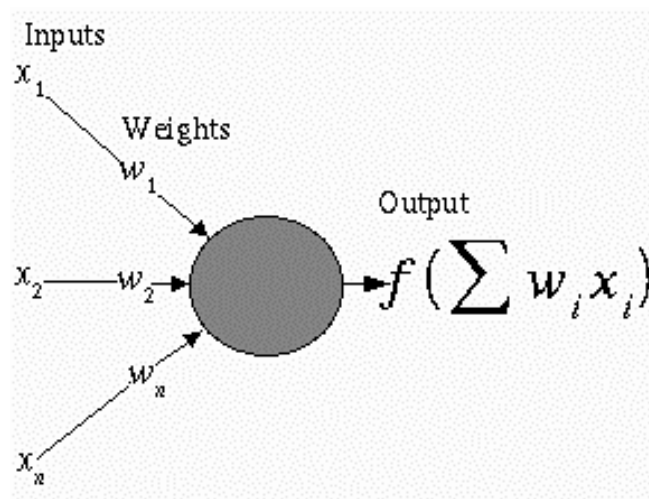
Trong quá trình thực hiện đề tài này, một số nền tảng lý thuyết cần phải được hiểu rõ. Những nền tảng lý thuyết này rất quan trọng, chúng là tiền đề để chúng ta hiểu được việc chúng ta đang làm, từ đó đem lại sự hiệu quả và chính xác trong quá trình giải quyết vấn đề sau này.

2.1. SƠ LƯỢC VỀ MẠNG NEURON NHÂN TẠO

Mạng neuron nhân tạo (Artificial Neuron Network) là một mô hình toán học định nghĩa một hàm số từ một tập đầu vào đến một tập đầu ra[1]. Mạng neuron nhân tạo được mô phỏng theo mạng neuron sinh học trong bộ não người.

Mạng neuron nhân tạo là một mạng gồm một tập các *đơn vị* (unit) được kết nối với nhau bằng các cạnh có trọng số.

Một đơn vị (Hình 2.1) thực hiện một công việc rất đơn giản: nó nhận tín hiệu vào từ các đơn vị phía trước hay một nguồn bên ngoài và sử dụng chúng để tính tín hiệu ra. Mỗi đơn vị có thể có nhiều tín hiệu đầu vào nhưng chỉ có một tín hiệu đầu ra duy nhất. Đôi khi các đơn vị còn có một giá trị gọi là *độ lệch* (bias) được gộp vào các tín hiệu đầu vào để tính tín hiệu ra. Để đơn giản ký hiệu, độ lệch của một đơn vị được xem như là trọng số nối từ một đơn vị giả có giá trị xuất luôn là 1 đến đơn vị đó.

Hình 2.1: Đơn vị mạng neuron

Trong một mạng neuron có ba kiểu đơn vị:

- Các đơn vị đầu vào, nhận tín hiệu từ bên ngoài.
- Các đơn vị đầu ra, gửi dữ liệu ra bên ngoài.
- Các đơn vị ẩn, tín hiệu vào của nó được truyền từ các đơn vị trước nó và tín hiệu ra được truyền đến các đơn vị sau nó trong mạng.

Khi nhận được các tín hiệu đầu vào, một đơn vị sẽ nhân mỗi tín hiệu với trọng số tương ứng rồi lấy tổng các giá trị vừa nhận được. Kết quả sẽ được đưa vào một hàm số gọi là *hàm kích hoạt* (Activation function) để tính ra tín hiệu đầu ra. Các đơn vị khác nhau có thể có các hàm kích hoạt khác nhau.

Có 4 loại hàm kích hoạt thường dùng:

- Hàm đồng nhất:

$$g(x) = x$$

- Hàm ngưỡng:

$$g(x) = \begin{cases} 1, & \text{nếu } (x \geq \theta) \\ 0, & \text{nếu } (x < \theta) \end{cases}$$

- Hàm sigmoid:

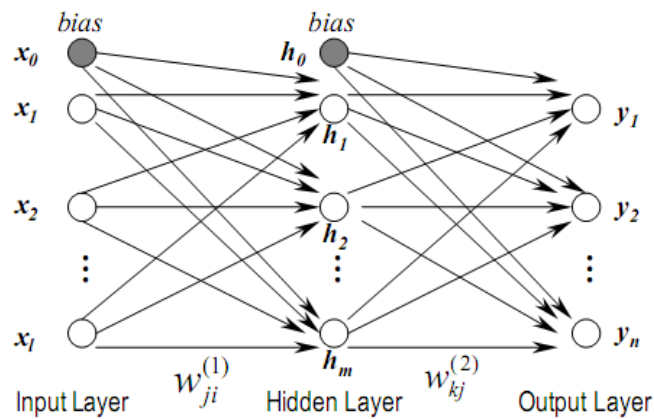
$$g(x) = \frac{1}{1 + e^{-x}}$$

- Hàm sigmoid lưỡng cực

$$g(x) = \frac{1 - e^{-x}}{1 + e^{-x}}$$

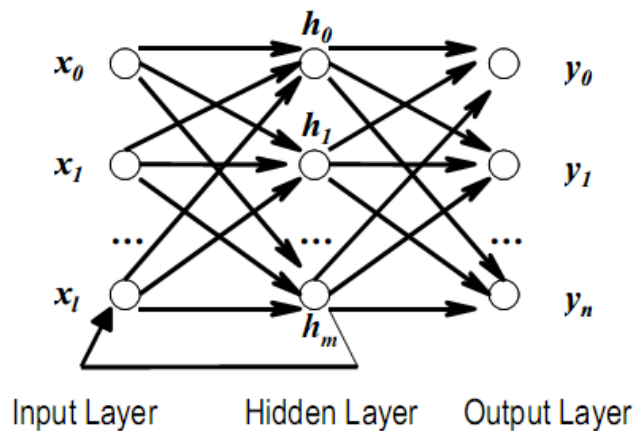
Các đơn vị liên kết với nhau qua các cạnh có trọng số tạo thành mạng neuron nhân tạo. Tùy theo số lượng các đơn vị và cách thức liên kết của chúng mà tạo thành các mạng neuron khác nhau có khả năng khác nhau. Có hai loại hình dạng mạng neuron nhân tạo cơ bản là mạng truyền thẳng (Hình 2.2) và mạng hồi quy (Hình 2.3):

- *Mạng truyền thẳng* (Feed-forward neuron network): Một đơn vị ở tầng đứng trước sẽ kết nối với tất cả các đơn vị ở tầng đứng sau. Tín hiệu chỉ được truyền theo một hướng từ tầng đầu vào qua các tầng ẩn (nếu có) và đến tầng đầu ra. Nghĩa là tín hiệu ra của một đơn vị không được phép truyền cho các đơn vị trong cùng tầng hay ở tầng trước. Đây là loại mạng rất phổ biến và được dùng nhiều trong việc dự báo dữ liệu chuỗi thời gian. Bài báo cáo này chỉ tập trung vào mô hình mạng này.

Hình 2.2: Mạng neuron truyền thẳng

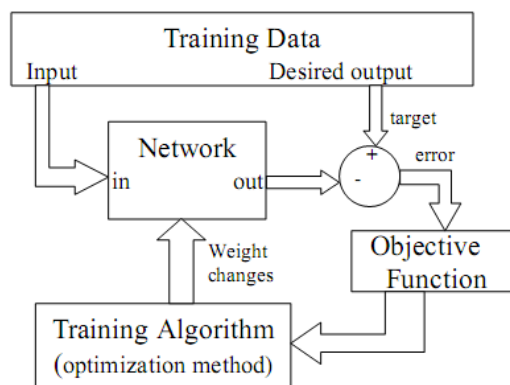
- *Mạng hồi quy* (Recurrent neuron network): Khác với mạng truyền thẳng, mạng hồi quy có chứa các liên kết ngược từ một đơn vị đến các đơn vị ở tầng trước nó.

Hình 2.3: Mạng neuron hồi quy

Chức năng của một mạng neuron được quyết định bởi các nhân tố như: hình dạng mạng (số tầng, số đơn vị trên mỗi tầng, cách mà các tầng được liên kết với nhau) và các trọng số của các liên kết bên trong mạng. Hình dạng của mạng thường là cố định, và các trọng số được quyết định bởi một *thuật toán huấn luyện* (training algorithm). Tiến trình điều chỉnh các trọng số để mạng “nhận biết” được quan hệ giữa đầu vào và đầu ra mong muốn được gọi là *học* (learning) hay *huấn luyện* (training). Rất nhiều thuật toán huấn luyện đã được phát minh để tìm ra tập trọng số tối ưu làm lời giải cho các bài toán. Các thuật toán đó có thể chia làm hai nhóm chính: *Học có giám sát* (Supervised learning) (Hình 2.4) và *Học không có giám sát* (Unsupervised Learning) [8].

- **Học có giám sát:** Mạng được huấn luyện bằng cách cung cấp cho nó các cặp mẫu đầu vào và các *đầu ra mong muốn* (target values). Các cặp này có sẵn trong quá trình thu nhập dữ liệu. Sự khác biệt giữa các đầu ra theo tính toán trên mạng so với các đầu ra mong muốn được thuật toán sử dụng để thích ứng các trọng số trong mạng. Điều này thường được đưa ra như một bài toán xấp xỉ hàm số - cho dữ liệu huấn luyện bao gồm các cặp mẫu đầu vào x , và một đích tương ứng t , mục đích là tìm ra hàm $f(x)$ thỏa mãn tất cả các mẫu học đầu vào [8]. Đây là mô hình học rất phổ biến trong việc áp dụng mạng neuron vào bài toán dự báo dữ liệu chuỗi thời gian. Hai giả thuật được đề cập trong bài báo cáo này, lan truyền ngược và RPROP là hai giải thuật học thuộc mô hình này.

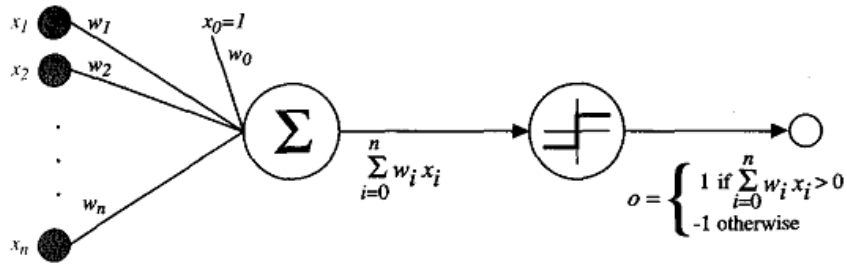

Hình 2.4: Mô hình học có giám sát

- **Học không có giám sát:** với cách học không có giám sát, không có phản hồi từ môi trường để chỉ ra rằng đầu ra của mạng là đúng. Mạng sẽ phải khám phá các đặc trưng, các điều chỉnh, các mối tương quan, hay các tầng trong dữ liệu vào một cách tự động. Trong thực tế, đối với phần lớn các biến thể của học không có giám sát, các đích trùng với đầu vào. Nói một cách khác, học không có giám sát luôn thực hiện một công việc tương tự như một mạng tự liên hợp, cô đọng thông tin từ dữ liệu vào [8].

2.2. NGUYÊN TẮC HOẠT ĐỘNG CỦA MẠNG NEURON NHÂN TẠO

Để hiểu rõ về nguyên tắc hoạt động và cách huấn luyện các mạng Neuron nhân tạo trước hết ta khảo sát một mô hình mạng Neuron đơn giản được xây dựng trên một đơn vị gọi là perceptron. Một perceptron nhận một vector các giá trị thực, tính tổ hợp tuyến tính của chúng và xuất ra 1 nếu kết quả lớn hơn một ngưỡng nào đó và xuất ra -1 trong các trường hợp còn lại.

Hình 2.5: Đơn vị mạng Neuron

Một cách hình thức, khi nhận một vector đầu vào n chiều gồm các giá trị x_1 đến x_n , giá trị xuất sẽ được tính như sau:

$$o(x_1, \dots, x_n) = \begin{cases} 1 & \text{if } w_0 + w_1 x_1 + w_2 x_2 + \dots + w_n x_n > 0 \\ -1 & \text{otherwise} \end{cases}$$

Ở đây các số thực w_i là các trọng số biểu diễn mức độ đóng góp của giá trị nhập x_i vào giá trị xuất của perceptron. Đại lượng $(-w_0)$ là ngưỡng mà tổ hợp tuyến các giá trị nhập phải vượt qua để kết quả xuất là 1. Đặt $x_0 = 1$, ta viết lại phương trình trên dưới dạng vector như sau

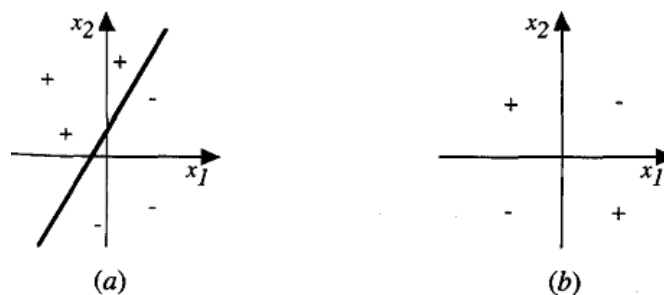
$$o(\vec{x}) = \text{sgn}(\vec{w} \cdot \vec{x})$$

Ở đây \vec{x} và \vec{w} là các vector có $n + 1$ chiều. Hàm $\text{sgn}(y)$ được định nghĩa như sau:

$$\text{sgn}(y) = \begin{cases} 1 & \text{if } y > 0 \\ -1 & \text{otherwise} \end{cases}$$

Nếu xem các vector nhập (x_0, x_1, \dots, x_n) là các điểm trên không gian $n + 1$ chiều (x_0 luôn là 1) thì perceptron biểu diễn một *mặt quyết định* (decision surface) xem một điểm có nằm trên một *siêu phẳng* (hyperplane) có phương trình là $\vec{w} \cdot \vec{x} = 0$ hay không. Perceptron sẽ xuất ra giá trị 1 cho các điểm nằm trên siêu phẳng này và xuất ra -1 cho các điểm còn lại.

Trong thực tế, ta thường có sẵn một bộ dữ liệu mẫu gồm một tập các điểm được gán nhãn dương và âm. Bài toán huấn luyện perceptron là bài toán xác định vector \vec{w} sao cho siêu phẳng $\vec{w} \cdot \vec{x} = 0$ phân chia các điểm trong tập mẫu một cách chính xác theo các nhãn của nó. Thực tế có một số bộ dữ liệu mà không thể tìm thấy bất kỳ siêu phẳng nào có thể phân chia đúng các điểm của nó, các bộ dữ liệu đó được gọi là tập dữ liệu *không khả phân tuyến tính* (not linearly separable). Ngược lại nếu một bộ dữ liệu có thể được phân chia đúng bởi một siêu phẳng nào đó thì gọi là *khả phân tuyến tính* (linearly separable).

Hình 2.6: Mặt quyết định biểu diễn bởi perceptron hai đầu nhập

Hình 2.6 (a) là một tập mẫu khả phân tuyến tính có thể được phân ra bởi một mặt quyết định của perceptron. Hình 2.6 (b) là một tập mẫu không khả phân tuyến tính.

Quá trình huấn luyện một perceptron là một quá trình tìm kiếm một vector \vec{w} trên một không gian thực $n + 1$ chiều sao cho nó có khả năng phân xuất ra các giá trị $+1, -1$ một cách đúng đắn cho một tập dữ liệu nào đó. Có hai giải thuật huấn luyện cơ bản là *luật huấn luyện perceptron* (perceptron training rule) và *luật delta* (delta rule).

- a) **Luật huấn luyện perceptron:** Để tìm một vector \vec{w} thích hợp, trước hết ta áp dụng một perceptron với trọng số \vec{w} ngẫu nhiên qua từng mẫu của tập dữ liệu huấn luyện và hiệu chỉnh các trọng số này khi có sự phân loại sai tập mẫu. Quá trình này được lặp đi lặp lại cho đến khi perceptron đã phân loại đúng tất cả các mẫu của tập huấn luyện. Các trọng số được cập nhập theo luật

$$w_i \leftarrow w_i + \Delta w_i$$

$$\Delta w_i = \eta(t - o)x_i$$

Ở đây o là giá trị xuất của perceptron, t là giá trị đích của mẫu huấn luyện hiện thời, x_i là giá trị nhập thứ i , η là *hệ số học* (learning rate) có vai trò điều tiết mức độ thay đổi của trọng số trong các bước cập nhập. Nó thông thường được gán một giá trị dương nhỏ (ví dụ 0.1) và được điều chỉnh giảm khi số lần cập nhập trọng số tăng lên. Giải thuật học này được chứng minh hội tụ sau một số hữu hạn lần cập nhập các trọng số đối với các tập dữ liệu mẫu khả phân tuyến tính và một hệ số học đủ nhỏ nhưng đối với các tập dữ liệu không khả phân tuyến tính thì sự hội tụ là không chắc.

- b) **Luật delta:** Luật perceptron không đảm bảo tính hội tụ đối với các tập mẫu khả phân tuyến tính do đó người ta thiết kế giải thuật luật delta để vượt qua khó khăn này. Luật delta sẽ hội tụ về một xấp xỉ tốt nhất cho các tập không khả phân tuyến tính. Ý tưởng chính của luật delta là áp dụng phương pháp *giảm độ dốc* (gradient descent) để tìm kiếm vector trọng số đáp ứng tốt nhất tập huấn luyện. Xét một perceptron thực hiện việc lấy tổ hợp tuyến tính các giá trị nhập nhưng không phân ngưỡng kết quả. Perceptron này gọi là *perceptron không phân ngưỡng* (unthresholded perceptron) hay còn gọi là *đơn vị tuyến tính* (linear unit). Giá trị xuất của perceptron được tính như sau

$$o(\vec{x}) = \vec{w} \cdot \vec{x}$$

Để áp dụng luật delta ta cần định nghĩa một hàm đánh giá, hay còn gọi là *hàm lỗi* (training error function). Có nhiều hàm lỗi được sử dụng nhưng thường dùng nhất là hàm sau

$$E(\vec{w}) \equiv \frac{1}{2} \sum_{d \in D} (t_d - o_d)^2$$

Ở đây D là tập dữ liệu huấn luyện, d là một mẫu trong tập D , t_d là giá trị đích của mẫu d , o_d là giá trị xuất của perceptron. Mục đích của luật delta là tìm vector \vec{w} sao cho $E(\vec{w})$ đạt giá trị nhỏ nhất. Hình 2.7 là một biểu diễn hàm lỗi của một đơn vị tuyến tính. Trục thẳng đứng của đồ thị là giá trị hàm lỗi, hai trục ở mặt phẳng ngang là giá trị của các trọng số.

Phương pháp giảm độ dốc bắt đầu tìm với một vector trọng số ngẫu nhiên và duyệt qua các mẫu của tập huấn luyện, mỗi lần duyệt qua các trọng số sẽ được cập nhật theo hướng làm giảm giá trị hàm lỗi. Quá trình này được lặp đi lặp lại cho đến khi đạt được giá trị cực tiểu của hàm lỗi.

Hướng cập nhật các trọng số để làm giảm giá trị hàm lỗi được xác định theo *vector độ dốc* (gradient) của hàm lỗi E theo \vec{w} , ký hiệu là $\nabla E(\vec{w})$

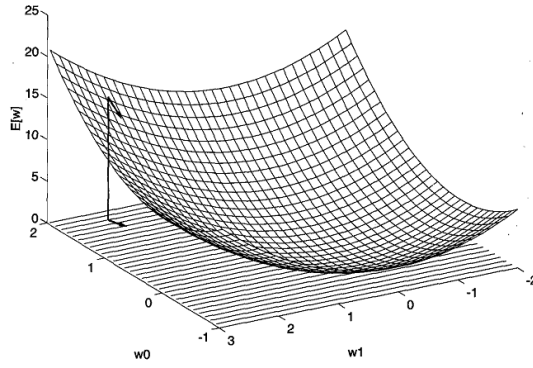
$$\nabla E(\vec{w}) \equiv \left[\frac{\partial E}{\partial w_0}, \frac{\partial E}{\partial w_1}, \dots, \frac{\partial E}{\partial w_n} \right]$$

Về mặt toán học vector độ dốc biểu diễn hướng làm tăng giá trị hàm E trong không gian trọng số, do đó $-\nabla E(\vec{w})$ sẽ là hướng làm giảm giá trị hàm E . Trong hình 2.7 nó được biểu diễn bằng dấu mũi tên. Các trọng số sẽ được cập nhật theo quy luật sau:

$$\begin{aligned} \vec{w} &\leftarrow \vec{w} + \Delta \vec{w} \\ \Delta \vec{w} &= -\eta \nabla E(\vec{w}) \end{aligned}$$

Luật huấn luyện này có thể được viết lại cho từng trọng số như sau:

$$\begin{aligned} w_i &\leftarrow w_i + \Delta w_i \\ \Delta w_i &= -\eta \frac{\partial E}{\partial w_i} \end{aligned} \quad (2.1)$$

Hình 2.7: Hàm lỗi của một đơn vị tuyến tính

Để thực hiện cập nhật các trọng số, ta thực hiện tính đạo hàm riêng phần của hàm E theo từng trọng số:

$$\begin{aligned}\frac{\partial E}{\partial w_i} &= \frac{\partial}{\partial w_i} \frac{1}{2} \sum_{d \in D} (t_d - o_d)^2 \\ &= \frac{1}{2} \sum_{d \in D} \frac{\partial}{\partial w_i} (t_d - o_d)^2 \\ &= \frac{1}{2} \sum_{d \in D} 2(t_d - o_d) \frac{\partial}{\partial w_i} (t_d - o_d) \\ &= \sum_{d \in D} (t_d - o_d) \frac{\partial}{\partial w_i} (t_d - \vec{w} \cdot \vec{x}_d)\end{aligned}$$

$$\frac{\partial E}{\partial w_i} = \sum_{d \in D} (t_d - o_d)(-x_{id}) \quad (2.2)$$

Thay (2.2) vào (2.1) ta được giá nhập cập nhật trọng số qua từng bước ta được:

$$\Delta w_i = \eta \sum_{d \in D} (t_d - o_d) x_{id} \quad (2.3)$$

Ở đây giá trị x_{id} là giá trị đầu vào thứ i của mẫu d .

Phương pháp giảm độ dốc có hai hạn chế chính là tốc độ hội tụ đôi khi khá chậm và nếu có nhiều *cực tiểu cục bộ* (local minimum) trên bề mặt của hàm lỗi thì giải thuật dễ rơi vào cực tiểu cục bộ mà không đạt được *cực tiểu toàn cục* (global minimum). Để giải quyết các khó khăn này người ta đã phát triển phương pháp giảm độ dốc thành phương pháp *giảm độ dốc tăng cường* (incremental gradient descent). Khác với phương pháp giảm độ dốc ở trên phương pháp giảm độ dốc tăng cường thực hiện việc tính toán lỗi và cập nhập các trọng số ngay khi duyệt qua một mẫu của tập dữ liệu. Giá trị cập nhập cho các trọng số của phương pháp giảm độ dốc tăng cường là

$$\Delta w_i = \eta(t - o) x_i \quad (2.4)$$

Ở đây các giá trị t , o , x_i lần lượt là giá trị đích, giá trị xuất của mạng và giá trị nhập thứ i của mẫu huấn luyện hiện hành. Hàm lỗi của phương pháp giảm độ dốc tăng cường không phải là hàm lỗi toàn cục cho toàn bộ dữ liệu huấn luyện như phương pháp giảm độ dốc thường mà là hàm lỗi cho từng mẫu trong tập dữ liệu

$$E_d(\vec{w}) = \frac{1}{2}(t_d - o_d)^2$$

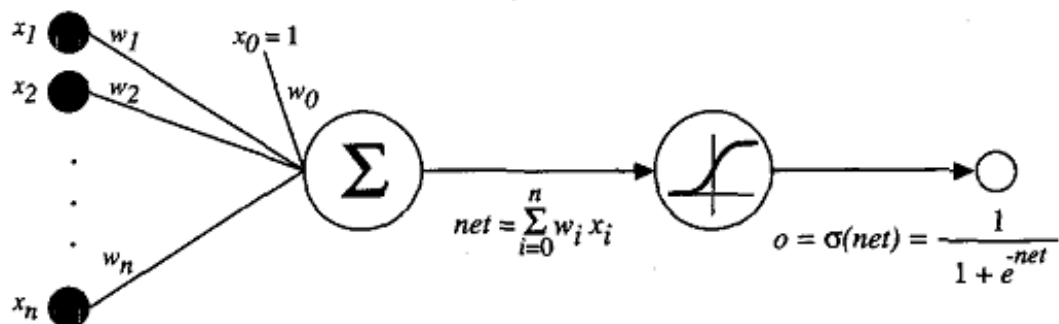
Ở đây giá trị t_d , o_d lần lượt là giá trị đích và giá trị xuất của mạng cho mẫu d trong tập dữ liệu. Với một hệ số học đủ nhỏ, phương pháp giảm độ dốc tăng cường có thể xấp xỉ tốt tùy ý phương pháp giảm độ dốc thông thường. Theo Tom Mitchell phương pháp giảm độ dốc tăng cường khác với phương pháp giảm độ dốc thông thường ở ba điểm sau. Thứ nhất, giải thuật thực hiện việc tính toán lỗi và cập nhập các trọng số cho mỗi mẫu trong tập huấn luyện chứ không đợi duyệt qua hết các mẫu trong tập huấn luyện. Thứ hai, phương pháp giảm độ dốc thông thường cần nhiều tính toán để cập nhập các trọng số vì nó cần phải tính toán hàm lỗi thực sự cho toàn bộ tập dữ liệu huấn luyện và mỗi lần cập nhập các trọng số được cập nhập một bước lớn hơn phương pháp giảm độ dốc tăng cường. Thứ ba phương pháp giảm độ dốc tăng cường có khả năng không bị rơi vào cực tiểu cục bộ vì nó sử dụng $\nabla E_d(\vec{w})$ thay cho $\nabla E(\vec{w})$ để tìm kiếm.

Sự khác biệt giữa hai giải thuật huấn luyện luật delta và luật huấn luyện perceptron khác nhau ở tính chất hội tụ của chúng. Luật huấn luyện perceptron hội tụ sau một số lần lặp hữu hạn và tìm ra một mặt phẳng phân loại hoàn hảo một tập dữ liệu huấn luyện khả phân tuyến tính trong khi giải thuật luật delta sẽ hội tụ về một điểm cực tiểu của hàm lỗi với một thời gian khá lâu (có thể là vô hạn) nhưng sự hội tụ của nó không bị ảnh hưởng bởi tính khả phân tuyến tính của tập dữ liệu huấn luyện.

2.3. HUẤN LUYỆN MẠNG NEURON VÀ GIẢI THUẬT LAN TRUYỀN NGƯỢC

Bản chất của huấn luyện mạng neuron là huấn luyện từng perceptron thông qua việc thay đổi vector trọng số của chúng. Quá trình này thường thay đổi tất cả vector trọng số cùng một lúc để tạo ra một mạng mới phù hợp hơn.

Giải thuật lan truyền ngược áp dụng trong một mạng neuron nhiều tầng. Các mạng Neuron nhiều tầng ít khi sử dụng các đơn vị tuyến tính hay đơn vị phân ngưỡng mà chúng sử dụng các đơn vị có các hàm kích hoạt là các hàm khả vi. Một trong những đơn vị hay dùng nhất là *đơn vị sigmoid* (sigmoid unit). Một đơn vị sigmoid sẽ tính tổ hợp tuyến tính các giá trị đầu vào và đưa kết quả này vào hàm sigmoid để tính giá trị đầu ra.

Hình 2.8: Đơn vị sigmoid

Công thức tính giá trị đầu ra của đơn vị sigmoid:

$$o = \sigma(\vec{w} \cdot \vec{x})$$

Với:
$$\sigma(y) = \frac{1}{1+e^{-y}}$$

Một thuận lợi khi sử dụng các đơn vị sigmoid là nhờ đạo hàm của hàm sigmoid rất dễ tính ($\sigma'(y) = \sigma(y) * (1 - \sigma(y))$). Điều này làm cho việc áp dụng phương pháp giảm độ dốc được dễ dàng.

Giải thuật lan truyền ngược tìm tập các trọng số thích hợp cho một mạng neuron truyền thẳng nhiều tầng. Nó áp dụng phương pháp *giảm độ dốc* (gradient descent) để tối thiểu hóa bình phương sai số giữa kết quả xuất của mạng với kết quả xuất mong muốn. Ý tưởng chính của giải thuật là giá trị lỗi sẽ được lan truyền ngược từ tầng xuất về tầng nhập để tính $\nabla E(\vec{w})$

Hàm lỗi của giải thuật lan truyền ngược được định nghĩa tổng quát như sau:

$$E(\vec{w}) \equiv \frac{1}{2} \sum_{d \in D} \sum_{k \in \text{outputs}} (t_{kd} - o_{kd})^2$$

Ở đây *outputs* là tập các đầu ra của mạng neuron, t_{kd} và o_{kd} lần lượt là giá trị đích và giá trị xuất của đầu ra thứ k của mẫu huấn luyện d

Giải thuật lan truyền ngược áp dụng phương pháp giảm độ dốc để tìm ra điểm tối ưu của hàm lỗi. Với mỗi mẫu trong tập huấn luyện, mạng neuron được áp dụng để tính đầu ra sau đó giá trị độ dốc của hàm lỗi được tính cho từng đơn của mạng. Cuối cùng giải thuật áp dụng phương pháp giảm độ dốc để cập nhập các giá trị trọng số.

Để áp dụng phương pháp giảm độ dốc trước hết ta cần thông tin về đạo hàm riêng phần của hàm lỗi cho từng trọng số.

Ta tính đạo hàm riêng phần này như sau:

$$\frac{\partial E}{\partial w_{ij}} = \frac{\partial E}{\partial o_i} \frac{\partial o_i}{\partial w_{ij}} \quad (2.5)$$

với
$$\frac{\partial o_i}{\partial w_{ij}} = \frac{\partial o_i}{\partial net_i} \frac{\partial net_i}{\partial w_{ij}} = f'(net_i) o_j \quad (2.6)$$

$$net_i = \sum_{j \in pred(i)} s_j w_{ij} - \theta_i \quad (2.7)$$

Ở đây:

- w_{ij} là trọng số của cạnh nối đơn vị j đến đơn vị i
- o_j là kết quả xuất của đơn vị j
- $f()$ là hàm kích hoạt của các đơn vị
- $pred(i)$ là các đơn vị đứng trước đơn vị i trong mạng

Giá trị $\frac{\partial E}{\partial o_i}$ được tính theo hai trường hợp tùy theo đơn vị i là đơn vị ở tầng xuất

hay tầng ẩn:

➤ Nếu đơn vị i là đơn vị ở tầng xuất thì:

$$\frac{\partial E}{\partial o_i} = \frac{\partial}{\partial o_i} \frac{1}{2} \sum_{k \in outputs} (t_k - o_k)^2$$

Đạo hàm $\frac{\partial}{\partial o_j} (t_k - o_k)^2$ bằng 0 đối với mỗi giá trị k khác i nên:

$$\begin{aligned} \frac{\partial E}{\partial o_i} &= \frac{\partial}{\partial o_i} \frac{1}{2} (t_i - o_i)^2 \\ &= \frac{1}{2} 2(t_i - o_i) \frac{\partial (t_i - o_i)}{\partial o_i} \\ &= -(t_i - o_i) \end{aligned} \quad (2.8)$$

Thay (2.8) và (2.6) vào (2.5) ta được công thức tính đạo hàm riêng phần của hàm lỗi theo trọng số w_{ij} của đơn vị xuất i

$$\frac{\partial E}{\partial w_{ij}} = -(t_i - o_i) * f'(net_i) o_j \quad (2.9)$$

- Nếu đơn vị i là đơn vị ở tầng ẩn ở tầng ẩn thì việc tính toán phức tạp hơn bởi vì giá trị xuất của i không ảnh hưởng trực tiếp lên giá trị xuất của mạng neuron mà ảnh hưởng gián tiếp thông qua các đơn vị ở sau nó.

$$\begin{aligned} \frac{\partial E}{\partial o_i} &= \sum_{k \in succ(i)} \frac{\partial E}{\partial o_k} \frac{\partial o_k}{\partial o_i} \\ &= \sum_{k \in succ(i)} \frac{\partial E}{\partial o_k} \frac{\partial o_k}{\partial net_k} \frac{\partial net_k}{\partial o_i} = \sum_{k \in succ(i)} \frac{\partial E}{\partial o_k} f'(net_k) w_{ki} \quad (2.10) \end{aligned}$$

Thay (2.10) và (2.6) vào (2.5) ta được công thức tính đạo hàm riêng phần của hàm lỗi theo trọng số w_{ij} của đơn vị ẩn i

$$\frac{\partial E}{\partial w_{ij}} = \left(\sum_{k \in succ(i)} \frac{\partial E}{\partial o_k} f'(net_k) w_{ki} \right) * f'(net_i) o_j \quad (2.11)$$

Ở đây $succ(i)$ là các đơn vị ở tầng ngay sau đơn vị i . Các công thức này cho phép ta xây dựng một thủ tục tính đạo hàm riêng của hàm lỗi E theo các trọng số w_{ij} như sau: Bắt đầu tính toán từ các đơn vị ở tầng xuất, sau đó sử dụng kết quả vừa tính được vào việc tính toán ở các đơn vị ở tầng trước. Nói cách khác thông tin về độ dốc được lan truyền từ tầng xuất đến tầng nhập. Do đó giải thuật này được gọi là giải thuật lan truyền ngược.

Mỗi khi thông tin về đạo hàm riêng phần đã biết, bước tiếp theo trong giải thuật lan truyền ngược là cập nhập các trọng số w_{ij} .

$$\Delta w(t) = -\eta * \nabla E(t) = -\eta * \frac{\partial E(t)}{\partial w(t)} \quad (2.12)$$

$$w(t+1) = w(t) + \Delta w(t) \quad (2.13)$$

Ở đây η là hệ số học có vai trò điều tiết mức độ thay đổi của trọng số trong các bước cập nhật.

Cơ bản có hai phương pháp cập nhật các trọng số phân loại theo thời điểm cập nhật: *học theo mẫu* (learning by pattern) và *học theo epoch* (learning by epoch). Một epoch là một lần học duyệt qua tất cả các mẫu trong tập dữ liệu mẫu dùng để học.

Trong phương pháp học theo mẫu đôi khi còn được gọi là *học trực tuyến* (online learning) áp dụng phương pháp giảm độ dốc tăng cường, cứ mỗi lần một mẫu trong tập dữ liệu được duyệt qua thì các trọng số sẽ được cập nhật. Phương pháp này cố gắng tối thiểu hàm *lỗi tổng thể* (overall error) bằng cách tối ưu hàm lỗi cho từng mẫu trong tập dữ liệu học. Phương pháp này làm việc tốt cho các tập dữ liệu mẫu có kích cỡ lớn và chứa đựng nhiều thông tin dư thừa [4].

Phương pháp học theo epoch thực hiện lấy tổng tất cả thông tin về *độ dốc* (gradient) cho toàn bộ *tập mẫu* (pattern set) sau đó mới cập nhật các trọng số theo phương pháp giảm độ dốc thông thường, nghĩa là nó thực hiện việc cập nhật trọng số sau khi đã duyệt qua hết các mẫu trong tập dữ liệu. Phương pháp này còn có tên gọi khác là *học theo bó* (batch learning).

Mặc dù giải thuật lan truyền ngược tương đối đơn giản nhưng trong thực tế việc lựa chọn một hệ số học phù hợp là không hề đơn giản. Hệ số học quá nhỏ sẽ dẫn đến thời gian hội tụ của giải thuật quá lâu, ngược lại hệ số học quá lớn sẽ dẫn đến hiện tượng *giao động* (oscillation), ngăn không cho giá trị hàm mục tiêu hội tụ về một điểm nhất định. Hơn nữa, mặc dù điểm tối ưu cục bộ có thể được chứng minh là luôn có thể đạt được ở một vài trường hợp cụ thể nhưng không có gì đảm bảo giải thuật sẽ tìm được cực toàn cục của hàm lỗi [4]. Một vấn đề khác nữa là kích cỡ của đạo hàm cũng ảnh hưởng đến sự cập nhật các trọng số. Nếu đạo hàm riêng phần quá nhỏ thì Δw nhỏ, nếu đạo hàm riêng phần lớn thì Δw lớn. Độ lớn của đạo hàm riêng phần thay đổi không thể biết trước được theo hình dạng của hàm lỗi E trong mỗi lần lặp. Do đó quá trình học không ổn định.

Để cho quá trình học ổn định người ta thêm vào một *hệ số quán tính* (momentum term).

$$\Delta w_{ij}(t) = -\eta \frac{\partial E}{\partial w_{ij}}(t) + \mu * \Delta w_{ij}(t-1) \quad (2.14)$$

Hệ số quán tính μ có tác dụng điều chỉnh mức độ ảnh hưởng của giá trị $\Delta w_{ij}(t-1)$ ở bước lặp trước lên giá trị $\Delta w_{ij}(t)$. Hệ số này có tác dụng giúp cho giải thuật không bị dừng ở tối ưu cục tiểu và các vùng phẳng của bề mặt lỗi. Nó cũng giúp tăng giá trị cập nhật ở những vùng mà độ dốc không đổi, do đó tăng tốc độ hội tụ [2].

Sau đây là mã giả cho giải thuật lan truyền ngược theo phương pháp học trực tuyến có áp dụng hệ số quán tính:

Khởi tạo tất cả các trọng số bằng các số nhỏ ngẫu nhiên

While điều kiện dừng chưa thỏa

For each mỗi mẫu trong tập dữ liệu

Nhập mẫu vào mạng và tính toán giá trị đầu ra.

For each mỗi giá trị xuất của đơn vị k

$$\text{Tính } \frac{\partial E}{\partial w_{kj}}$$

For each đơn vị ẩn h , từ tầng ẩn cuối cùng đến tầng ẩn đầu tiên

$$\text{Tính } \frac{\partial E}{\partial w_{hj}}$$

For each w_{ij} trong mạng

$$\text{Tính } \Delta w_{ij}(t) = -\varepsilon \frac{\partial E}{\partial w_{ij}}(t) + \mu * \Delta w_{ij}(t-1)$$

$$\text{Tính } w_{ij}(t+1) = w_{ij}(t) + \Delta w_{ij}(t)$$

Giải thuật lan truyền ngược cần hai thông số nhập vào đó là hệ số học η và hệ số quán tính μ . Đối với mỗi bài toán khác nhau các thông số này cần có các giá trị khác nhau để đạt được sự hiệu quả trong quá trình học. Việc xác định các thông số này một cách đúng đắn không phải là một việc dễ dàng, cần nhiều công sức và kinh nghiệm.

2.4. ỨNG DỤNG MẠNG NEURON TRONG CÔNG TÁC DỰ BÁO

2.4.1. ÁP DỤNG MẠNG NEURON TRONG DỰ BÁO DỮ LIỆU CHUỖI THỜI GIAN

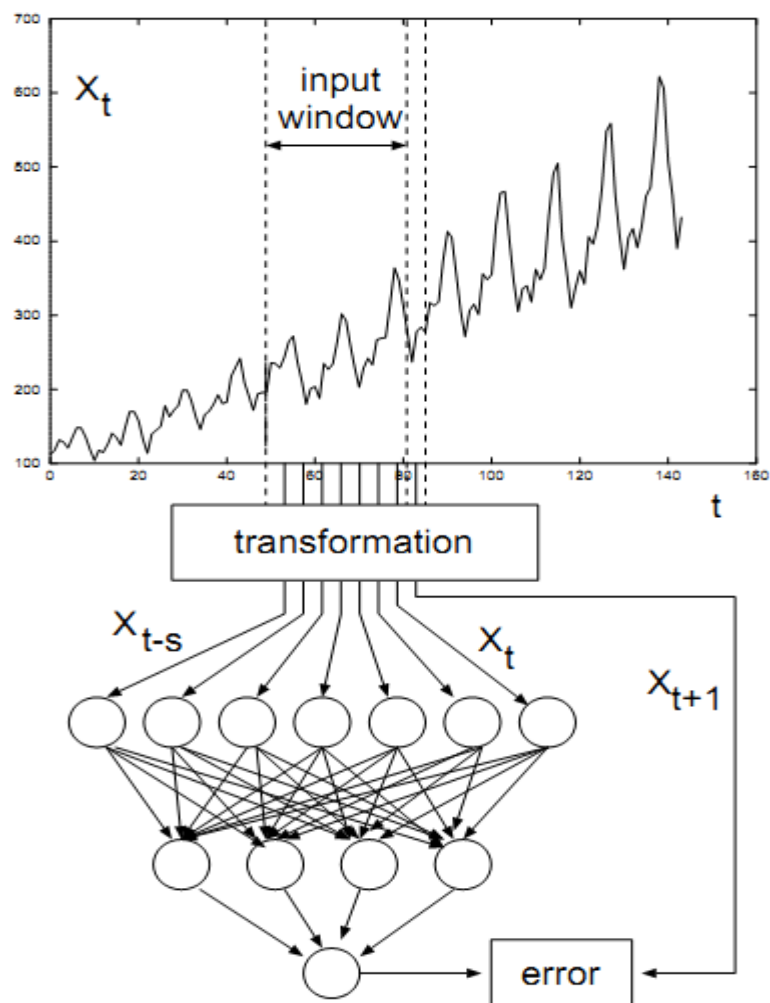
Trong bài toán dự báo, một kiểu dữ liệu thường gặp là dữ liệu chuỗi thời gian, tức là dữ liệu được thu nhập, lưu trữ và quan sát theo sự tăng dần của thời gian. Ví dụ, số lượng thí sinh dự thi đại học vào Trường Đại Học Bách Khoa thành phố Hồ Chí Minh được lưu trữ theo từng năm, hay số lượng hàng hóa đã bán được của một siêu thị được lưu trữ theo từng quý là các dữ liệu chuỗi thời gian.

Khi quan sát chuỗi thời gian ta nhận thấy bốn thành phần ảnh hưởng lên mỗi giá trị của chuỗi thời gian đó là *xu hướng* (trend), *chu kỳ* (cyclical), *mùa* (seasonal), *bất quy tắc* (irregular). Việc xác định một chuỗi thời gian có thành phần xu hướng hay thành phần mùa hay không rất quan trọng trong bài toán dự đoán chuỗi thời gian. Nó giúp ta lựa chọn được mô hình dự đoán phù hợp hay giúp cải tiến mô hình đã có chính xác hơn. Việc sử dụng mạng neuron nhân tạo vào việc dự báo dữ liệu chuỗi thời gian (Hình 2.8) dựa chủ yếu vào dữ liệu mà ta thu nhập. Mạng neuron nhân tạo truyền thẳng với ít nhất một tầng ẩn và đủ số đơn vị cho tầng ẩn có thể xấp xỉ bất kỳ hàm khả đánh giá (measurable function) tuyến tính hay phi tuyến nào[6]. Như đã đề cập ở trên, dữ liệu chuỗi thời gian là dữ liệu được thu nhập, lưu trữ và quan sát theo sự tăng dần của thời gian X_1, X_2, \dots, X_n .

Mạng neuron học cấu hình mạng từ dữ liệu chuỗi thời gian bằng cách ánh xạ từ một vector dữ liệu đầu vào sang dữ liệu đầu ra. Một số lượng dữ liệu liên tiếp của dữ liệu chuỗi thời gian (cửa sổ đầu vào $X_{t-s}, X_{t-s+1}, \dots, X_t$) được ánh xạ sang khoảng thích hợp (ví dụ $[0,1]$ hoặc $[-1,1]$) và được sử dụng như dữ liệu đầu vào của tầng nhập. Giá

trị s của “cửa sổ đầu vào” tương ứng với số đơn vị ở tầng nhập. Trong giai đoạn truyền tiến, những giá trị đó được truyền qua tầng ẩn rồi đến các đơn vị đầu ra. Khi truyền tới đơn vị đầu ra, giá trị lỗi được tính toán dựa vào sự khác biệt giữa giá trị đầu ra với giá trị của dữ liệu chuỗi thời gian tại thời điểm $t+1$. Sau đó, giá trị lỗi này được truyền ngược lại tới các kết nối giữa tầng ẩn và tầng đầu ra, kết nối giữa tầng đầu vào và tầng ẩn để cập nhập lại trọng số của các kết nối này.

Các cửa sổ đầu vào có thể được chọn một cách ngẫu nhiên hoặc liên tiếp nhau từ dữ liệu chuỗi thời gian. Chọn cửa sổ đầu vào một cách ngẫu nhiên sẽ phức tạp hơn, tuy nhiên sẽ đảm bảo cấu hình mạng tốt hơn và tránh được lỗi tối ưu cục bộ [6].

Hình 2.9: Mô hình học với chuỗi thời gian

2.4.2. CÁC BƯỚC XÂY DỰNG MỘT MÔ HÌNH MẠNG NEURON ĐỂ DỰ BÁO DỮ LIỆU CHUỖI THỜI GIAN

Theo Kaastra và các cộng sự [5], quá trình xây dựng một mô hình mạng neuron cho bài toán dự báo thường gồm 8 bước:

- Lựa chọn các biến
- Thu thập dữ liệu
- Tiền xử lý dữ liệu
- Phân chia tập dữ liệu
- Xây dựng cấu trúc mạng
- Xác định tiêu chuẩn đánh giá
- Huấn luyện mạng
- Dự đoán và cải tiến

Quá trình này thường không phải là một quá trình liên tiếp các bước, một số bước có thể được lặp lại đặc biệt là: lựa chọn các biến và huấn luyện mạng

1) Lựa chọn các biến

- Thành công trong việc xây dựng một mạng neuron phụ thuộc vào việc hiểu rõ ràng vấn đề cần giải quyết. Biết được những biến nào cần được xem xét là điểm mấu chốt.
- Trong bài toán dự báo các dữ liệu thương mại thì các học thuyết kinh tế có thể giúp chọn lựa các biến là các chỉ số kinh tế quan trọng. Đối với một bài toán cụ thể cần thực hiện xem xét các vấn đề lý thuyết mà từ đó sẽ xác định được các nhân tố ảnh hưởng đến bài toán. Tại bước này trong quá trình thiết kế, điều cần quan tâm đó là các dữ liệu thô từ đó có thể phát triển thành các chỉ số quan trọng. Các chỉ số này sẽ tạo ra các đầu vào cho mạng.
- Khi lựa chọn các biến, ta có thể chọn biến kỹ thuật hoặc biến cơ bản. Biến kỹ thuật bao gồm các giá trị cũ, trong quá khứ của biến đó hoặc các chỉ số được tính toán từ các giá trị cũ đó. Biến cơ bản bao gồm dữ liệu của các biến khác mà ảnh hưởng đến biến đang xem xét. Mô hình neuron đơn giản nhất sử dụng các dữ liệu của biến kỹ thuật hoặc *lấy hiệu* (differencing) của nó như dữ liệu đầu vào của mạng. Hiệu của một chuỗi thời gian $\{X_t\}$ cũng là một chuỗi thời gian $\{Y_t\}$, với các giá trị $Y_t = X_{t+1} - X_t$. Việc lấy hiệu có thể loại bỏ tính xu hướng hay tính mùa của một chuỗi thời gian

và làm cho việc xấp xỉ nó đơn giản hơn. Một mô khác cũng được áp dụng phổ biến là sử dụng dữ liệu của các biến cơ bản trong quá khứ để dự đoán.

- Tần suất của dữ liệu được ghi nhận phụ thuộc vào mục đích của nhà dự báo. Nếu dùng để dự đoán tình hình giao dịch chứng khoán thì dữ liệu được ghi nhận hằng ngày. Đối với các vấn đề đầu tư dài hạn thì các dữ liệu hàng tuần, hàng tháng được dùng làm đầu vào cho mạng neuron.

2) Thu thập dữ liệu

- Ta cần phải xem xét chi phí và khả năng có thể thu thập được dữ liệu của các biến đã chọn ra ở bước trước. Các dữ liệu kỹ thuật có thể thu thập được dễ dàng và chi phí ít tốn kém hơn là các dữ liệu cơ bản. Để đảm bảo tính chính xác của mạng neuron, ta phải đảm dữ liệu có chất lượng cao. Sau khi được thu thập, các dữ liệu phải được kiểm tra để đảm tính hợp lệ, tính nhất quán và tránh các dữ liệu bị thiếu sót.
- Các dữ liệu bị thiếu sót thường xuyên xuất hiện và có thể được xử lý bằng nhiều cách khác nhau. Các dữ liệu bị thiếu sót có thể được bỏ qua hoặc chúng có thể xem như không thay đổi so với dữ liệu trước nó, và được tính toán bằng phương pháp nội suy hoặc trung bình các giá trị lân cận.

3) Tiền xử lý dữ liệu

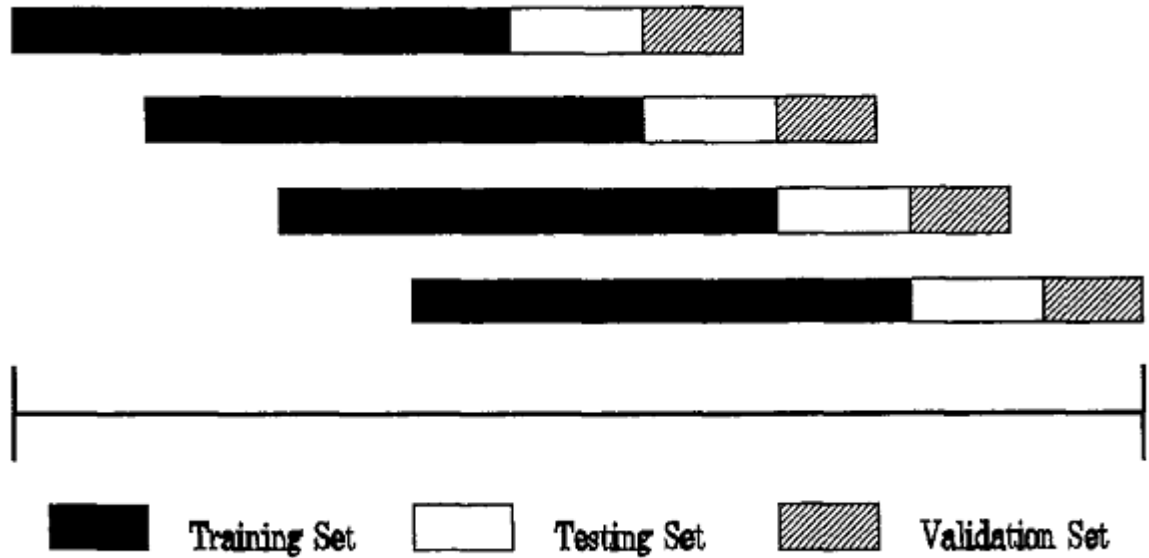
- Tiền xử lý dữ liệu liên quan đến việc phân tích và chuyển đổi giá trị các tham số đầu vào, đầu ra mạng để tối thiểu hóa nhiễu, nhấn mạnh các đặc trưng quan trọng, phát hiện các xu hướng và cân bằng phân bố của dữ liệu. Bởi vì, mạng neuron dùng để học mẫu từ tập dữ liệu, sự biểu diễn dữ liệu có vai trò quyết định trong việc học các mẫu thích hợp. Các dữ liệu dùng cho đầu vào, đầu ra của mạng neuron hiếm khi được đưa trực tiếp vào mạng dưới dạng dữ liệu thô. Chúng thường được chuẩn hóa vào khoảng giữa cận trên và cận dưới của hàm chuyển (thường là giữa đoạn $[0;1]$ hoặc $[-1;1]$).
- Hai phương pháp chuyển đổi dữ liệu thường dùng nhất là lấy hiệu và lấy logarit tự nhiên của biến số. Lấy hiệu sử dụng sự thay đổi trong giá trị của biến số, nó có thể được sử dụng để loại bỏ khuynh hướng tuyến tính của dữ liệu. Việc lấy

logarit tự nhiên của biến số là hữu ích trong trường hợp biến số lấy các giá trị rất khác nhau, sự thay đổi trong giá trị rất lớn.

- Ngoài phương pháp lấy hiệu và lấy logarit tự nhiên của biến số, ta có thể sử dụng tỉ số của biến đầu vào, trung bình di động. Ta có thể kết hợp các phương pháp để hạn chế dư thừa dữ liệu và cung cấp mạng với tính chính xác cao.

4) Phân chia tập dữ liệu

- Trong thực tế, khi huấn luyện, người ta thường chia tập dữ liệu thành các tập: huấn luyện, kiểm tra và kiểm định (ngoài các mẫu). Tập huấn luyện thường là tập lớn nhất được sử dụng để huấn luyện cho mạng. Tập kiểm tra thường chứa khoảng 10% đến 30% tập dữ liệu huấn luyện, được sử dụng để kiểm tra mức độ tổng quát hóa của mạng sau khi huấn luyện. Kích thước của tập kiểm định cần được cân bằng giữa việc cần có đủ số mẫu để có thể kiểm tra mạng đã được huấn luyện và việc cần có đủ các mẫu còn lại cho cả pha huấn luyện và kiểm tra. Tập kiểm định nên bao gồm các giá trị liên tục mới nhất.
- Có hai cách thực hiện xác định tập kiểm tra. Một là lấy ngẫu nhiên các mẫu từ tập huấn luyện ban đầu. Lợi điểm của cách này là có thể tránh được nguy hiểm khi mà đoạn dữ liệu được chọn có thể chỉ điển hình cho một tính chất của dữ liệu (đang tăng hoặc đang giảm). Hai là chỉ lấy các dữ liệu ở phần sau của tập huấn luyện, trong trường hợp các dữ liệu gần với hiện tại là quan trọng hơn các dữ liệu quá khứ.
- Tập dữ liệu kiểm tra ngẫu nhiên không nên lặp lại trong tập huấn luyện, bởi vì điều này có thể làm mất khả năng tổng quát hóa của mạng neuron, đặc biệt trong trường hợp kích thước của tập kiểm tra tương đối lớn so với tập huấn luyện (khoảng 30 %). Phương pháp tất định, như sử dụng mỗi dữ liệu thứ n làm dữ liệu kiểm tra, cũng không nên được sử dụng bởi vì nó chịu ảnh hưởng bởi tính chu kỳ của dữ liệu.
- Một phương pháp chặt chẽ dùng để đánh giá mạng neuron là walk-forward. Phương pháp walk-forward (hình 2.10) chia tập dữ liệu thành một chuỗi các tập dữ liệu nhỏ hơn huấn luyện-kiểm tra-kiểm định gói chồng lên nhau.

Hình 2.10 Thủ tục sử dụng phương pháp walk-forward chia tập dữ liệu

5) Xây dựng cấu trúc mạng

- Phương pháp thực hiện xây dựng cấu trúc mạng neuron bao gồm việc xác định sự liên kết giữa các neuron, đồng thời xác định cấu trúc của mạng bao gồm số lớp ẩn, số neuron trong từng lớp. Ta có thể thực hiện lựa chọn số neuron trong các lớp ẩn bằng cách bắt đầu bằng một số nào đó dựa trên các luật. Sau khi thực hiện huấn luyện, kiểm tra lỗi tổng quát hóa của từng cấu trúc, có thể tăng hoặc giảm số các neuron.
- Thực tế đã chứng minh: một mạng neuron với một tầng đầu vào, một tầng ẩn, một tầng đầu ra cùng với sự thay đổi số đơn vị tại mỗi tầng là đủ để xấp xỉ bất kỳ một hàm liên tục nào [7]. Thông thường các mạng neuron được khởi tạo với một hoặc nhiều nhất là hai lớp ẩn. Nếu kết quả huấn luyện từ mạng trên mà vẫn không thỏa mãn sau khi đã thử với nhiều giá trị khởi tạo ngẫu nhiên của trọng số thì ta nên xem xét hiệu chỉnh lại số đơn vị trên các lớp ẩn hay kiểm tra dữ liệu đầu vào (ví dụ dữ liệu dùng để huấn luyện mạng có phải đã lỗi thời không?) chứ không nên tăng thêm số tầng ẩn. Cả lý thuyết và các kết quả thực nghiệm gần đây đều kết luận rằng các mạng với hơn hai tầng ẩn sẽ không cải thiện được kết quả dự đoán [7].

- Số lượng đơn vị trong mỗi lớp cũng là một vấn đề cần phải xem xét vì nó cũng ảnh hưởng nhiều đến chất lượng của công tác dự báo. Số lượng các đơn vị ở tầng xuất luôn là 1 cho bài toán dự báo chuỗi thời gian. Tuy nhiên việc chọn số đơn vị cho tầng ẩn và tầng nhập là việc không dễ. Số đơn vị ở tầng nhập bằng số giá trị trong cửa sổ nhập, việc lựa chọn này dựa trên giả định của nhà dự báo về giá trị tại thời điểm hiện tại của chuỗi thời gian sẽ bị chi phối chủ yếu bởi giá trị của bao nhiêu thời điểm trước nó. Việc lựa chọn thông số này phụ thuộc vào kinh nghiệm và sự hiểu biết của nhà dự báo vào chuỗi thời gian đang xét. Số lượng đơn vị ở tầng ẩn cũng là một thông số cần phải lựa chọn cẩn thận và cũng không có một thủ tục hình thức nào giúp ta xác định được một cách tối ưu thông số này. Thông thường có hai cách chủ yếu để tìm giá trị tối ưu cho số đơn vị ở lớp ẩn. Cách thứ nhất ta chuẩn bị một nhóm các mạng neuron chỉ khác nhau số đơn vị ở lớp ẩn (số lượng đơn vị có thể tăng dần theo một, hai hoặc ba), sau đó ta thực hiện huấn luyện và kiểm tra các mạng này trên tập dữ liệu đã chuẩn bị. Mạng neuron có sai số nhỏ nhất là là mạng có cấu hình tốt nhất. Phương pháp này khá tốn thời gian nhưng khá hiệu quả. Cách thứ hai là thay đổi số đơn vị trong lớp ẩn ngay trong quá trình huấn luyện. Cách này không cần phải tạo ra nhiều mạng neuron riêng biệt nhưng lại rất phức tạp. Rất ít các hệ thống thương mại cho phép việc thay đổi số đơn vị trong quá trình huấn luyện[7].
- Nhiều mô hình mạng neuron tầng vào-tầng ẩn-tầng ra đã được sử dụng hiệu quả trong bài toán dự báo chuỗi thời gian như: 8-8-1, 6-6-1, 5-5-1 [6].

6) Xác định tiêu chuẩn đánh giá

Để đánh giá khả năng xấp xỉ một chuỗi thời gian của mạng neuron người ta thường dùng hàm *tổng bình phương lỗi* (sum of squared errors) sau:

$$SSE = \sum_{k=1}^n (t_k - o_k)^2 \quad (3.2)$$

Ở đây n là số điểm trong tập dữ liệu dùng để kiểm tra mạng, t_k và o_k lần lượt là giá trị mong muốn trong bộ dữ liệu và giá trị xuất của mạng neuron. Mạng neuron có tổng bình phương lỗi càng nhỏ càng tốt.

Ngoài ra người ta còn dùng các hàm khác là hàm *độ lệch tuyệt đối nhỏ nhất* (least absolute deviation), *hiệu phần trăm* (percentage differences).

7) Huấn luyện mạng

- Huấn luyện mạng để học các mẫu từ dữ liệu bằng cách lần lượt đưa các mẫu vào cùng với những giá trị mong muốn. Mục tiêu của việc huấn luyện mạng đó là tìm ra tập các trọng số cho ta giá trị nhỏ nhất toàn cục của chỉ số hiệu năng hay hàm lỗi.
- Một vấn đề quan trọng trong quá trình huấn luyện mạng neuron là xác định điều kiện dừng của quá trình huấn luyện. Có ba cách thường dùng để dừng một quá trình huấn luyện. Cách thứ nhất nhấn mạnh vào việc tránh bị rơi vào điểm tối ưu cục bộ, nhà dự báo chỉ dừng quá trình học khi không có một sự cải thiện đáng kể nào của hàm lỗi. Điểm mà mạng neuron không còn cải thiện được nữa gọi là điểm hội tụ. Cách thứ hai là sử dụng một thông số cố định là số lần lặp tối đa, quá trình huấn luyện sẽ dừng nếu số số lần lặp (epoches) vượt quá thông số này. Mạng neuron sẽ được kiểm tra, nếu kết quả không tốt thì quá trình học sẽ được tiếp tục lại. Cách thứ ba là ta sử dụng một tập dữ liệu ngoài dữ liệu huấn luyện gọi là tập *dữ liệu xác thực* (validation set). Trong quá trình huấn luyện, cứ mỗi lần vector trọng số của mạng neuron thay đổi, tập dữ liệu xác thực này sẽ được đưa vào mạng và tính ra sai số. Giải thuật huấn luyện sẽ dừng khi sai số này nhỏ hơn một ngưỡng mà nhà dự đoán mong muốn. Phương pháp này có khả năng tránh được quá khớp.

8) Dự đoán và cải tiến

Sau khi đã thực hiện các bước trên, ta có được một mô hình mạng neuron dùng để dự đoán. Các giá trị dự đoán của mạng được lưu lại và so sánh với các giá trị thực tế khi chúng xuất hiện. Sau một thời gian, có thể mô hình mạng không còn đúng nữa thể hiện qua việc kết quả dự đoán ngày càng xa các giá trị thật, ta cần phải tiến hành cải tiến mạng hoặc học lại và xây dựng mạng mới theo các bước trước.

2.5. GIẢI THUẬT TÌM KIẾM CỤC BỘ NGẪU NHIÊN HÓA

2.5.1. GIẢI THUẬT TÌM KIẾM CỤC BỘ

Các giải thuật *tìm kiếm cục bộ* (local search) thường dựa trên một ý tưởng khá đơn giản và tổng quát. Cho P là một bài toán *tối ưu tổ hợp* (combinatorial optimization problem) mà chúng ta cần giải và s là *lời giải hiện hành*, mà giả sử s là lời giải khả thi đối với bài toán P , s có giá trị hàm đánh giá là $z(s)$. Một *vùng lân cận* (neighborhood) được định nghĩa cho s với loại bước chuyển N là $N(s)$, một tập con của không gian lời giải. Nói cách khác, $N(s)$ chứa tất cả các lời giải khả thi của bài toán P mà có thể đạt tới từ lời giải hiện hành s bằng một *bước dịch chuyển* (move) thuộc loại N . Một bước chuyển là một sự chế biến để di chuyển lời giải hiện hành s đến một lời giải khác $x \in N(s)$. Khung thức giải thuật tìm kiếm cục bộ thăm dò vùng lân cận để tìm ra một lời giải $x^* \in N(s)$ sao cho độ sai biệt $\delta z = z(s) - z(x^*)$ được cực đại hóa (đối với bài toán cực tiểu hóa). Nếu $\delta z > 0$, thì ta đã tìm thấy một lời giải tốt hơn lời giải hiện hành, ta chấp nhận lời giải x^* này và chuyển nó thành lời giải hiện hành cho bước lặp kế tiếp. Ngược lại, nếu $\delta z \leq 0$, thì s là một lời giải *tối ưu cục bộ* và sẽ có nhiều kỹ thuật được áp dụng để giúp ta thoát ra khỏi nó.

Giải thuật tìm kiếm cục bộ sẽ lặp theo cách vừa nêu trên cho đến khi thỏa một điều kiện dừng nào đó.

Trong một giải thuật tìm kiếm cục bộ có ba vấn đề thiết kế mà cần phải quan tâm xem xét:

- Cách biểu diễn lời giải
- Cách định nghĩa vùng lân cận
- Chiến lược tìm kiếm

Giải thuật tìm kiếm cục bộ ngẫu nhiên hóa là một dạng thức của giải thuật tìm kiếm cục bộ mà trong đó việc định nghĩa lời giải lân cận của một lời giải có mang tính chất ngẫu nhiên.

2.5.2. GIẢI THUẬT TÌM KIẾM CỤC BỘ NGẪU NHIÊN HÓA ĐỂ HUẤN LUYỆN MẠNG NEURON

Giải thuật tìm kiếm cục bộ ngẫu nhiên hóa (randomized local search) có thể được áp dụng trong rất nhiều bài toán tối ưu hóa khác nhau, trong đó có bài toán huấn luyện mạng neuron. Giải thuật đã được vận dụng sáng tạo để phù hợp với bài toán hiện tại. J.Heaton đã đề xuất một giải thuật tìm kiếm cục bộ ngẫu nhiên hóa để huấn luyện mạng neuron [1] như sau:

Giải thuật này coi một *lời giải* (solution) của mạng là một mảng trọng số w bao gồm tất cả các trọng số truyền trong mạng. Để tạo ra lời giải lân cận, giải thuật khởi tạo một giá trị gia giảm ngẫu nhiên cho mỗi $w[i]$ dựa trên nhiệt độ hiện tại.

- Mã giả quá trình tạo trạng thái lân cận ngẫu nhiên dựa vào nhiệt độ hiện tại:

Khởi tạo mảng trọng số từ mạng neuron hiện tại w

For each w_i trong mảng

Tạo ngẫu nhiên hệ số gia giảm $add \in [-0.5;0.5]$;

Gia giảm trọng số $w[i] += add * (T_current/T_0)$;

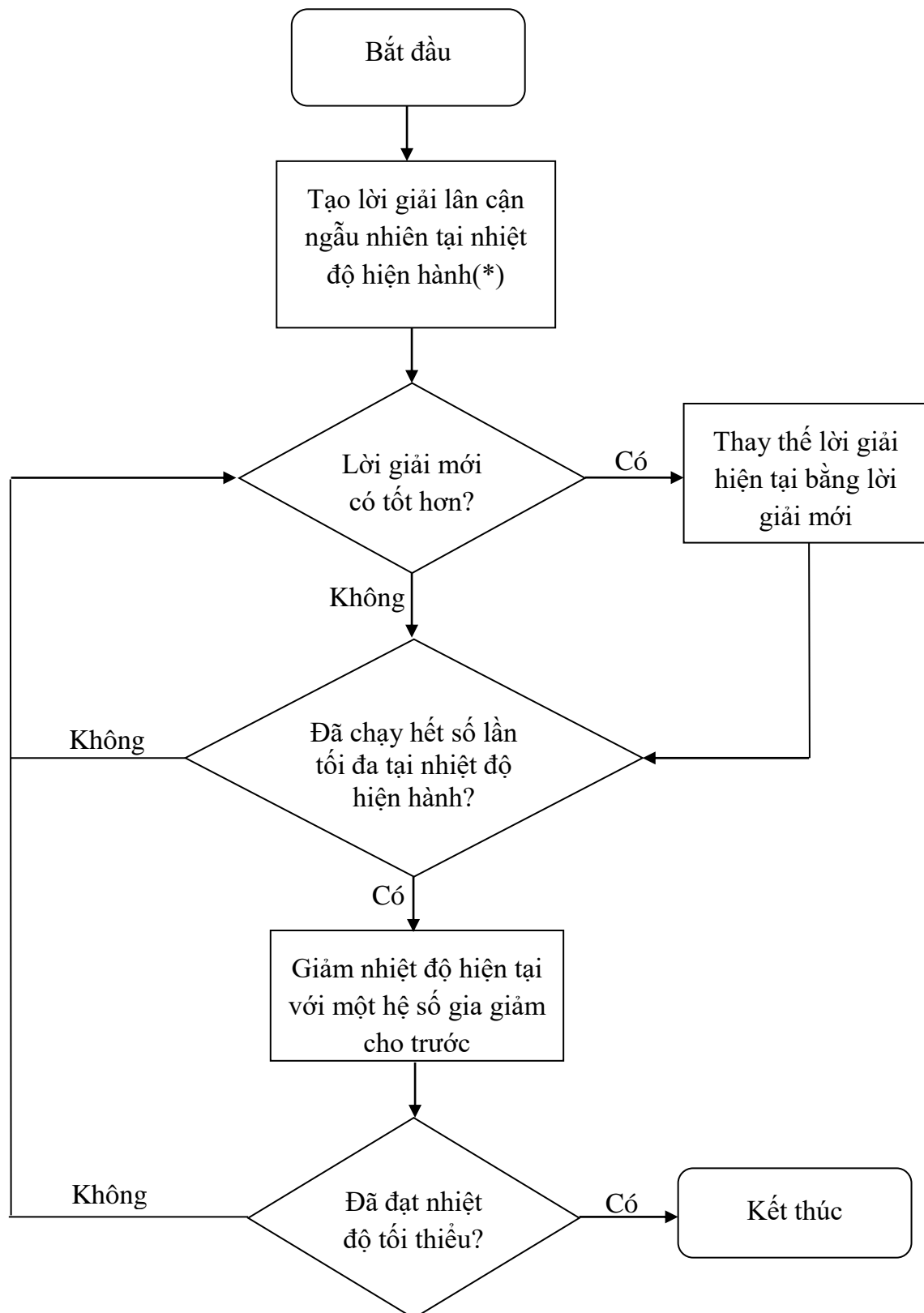
Giảm nhiệt độ $T_current *= step$;

Ở đây T_0 là nhiệt độ ban đầu $T_current$ là nhiệt độ hiện tại được khởi tạo bằng T_0 và giảm dần trong quá trình huấn luyện dựa vào một hệ số $step$. Cụ thể tác giả J.Heaton đã đề xuất công thức tính $step$ như sau:

$$step = e^{\frac{\ln(\frac{s}{e})}{c-1}}$$

Với s và e lần lượt là nhiệt độ ban đầu và nhiệt độ kết thúc, còn c là số vòng lặp mong muốn. Giải thuật có sử dụng một tính chất của mô phỏng luyện kim, đó là *lịch biểu làm nguội* (cooling schedule) nhưng nó rất khác giải thuật mô phỏng luyện kim ở chỗ việc chấp nhận một lời giải không tốt hơn lời giải hiện tại với xác suất là 0, đồng nghĩa với việc chỉ chấp nhận lời giải tốt hơn.

Dưới đây là sơ đồ giải thuật tìm kiếm cục bộ ngẫu nhiên hóa huấn luyện mạng neuron (Hình.2.11):

Hình 2.11 Sơ đồ giải thuật mô phỏng luyện kim huấn luyện mạng neuron

2.6. GIẢI THUẬT MÔ PHỎNG LUYỆN KIM

Giải thuật mô phỏng luyện kim (viết tắt SA) là một phương pháp tối ưu được đề xuất bởi S. Kirkpatrick et al. vào năm 1983. Nó là một biến thể của tìm kiếm cục bộ, nó chấp nhận các trạng thái mới không tối ưu một cách có kiểm soát.

SA có nguồn gốc từ cơ học hệ thống. SA thực thi đơn giản và tương tự quá trình luyện kim vật lý. Trong luyện kim vật lý kim loại được đốt nóng tới nhiệt độ cao và làm lạnh từ từ để nó kết tinh ở cấu hình năng lượng thấp (tăng kích thước của tinh thể và làm giảm những khuyết điểm của chúng).

Nếu vật liệu được làm nguội đủ chậm, các tinh thể lớn sẽ được tạo thành. Tuy nhiên, nếu việc làm lạnh không xảy ra từ từ thì chất rắn không đạt được trạng thái có cấu hình năng lượng thấp sẽ đông lạnh đến một trạng thái không ổn định (cấu trúc tối ưu địa phương).

Thuật toán mô phỏng quá trình làm mát bằng cách hạ thấp dần dần nhiệt độ của hệ thống cho đến khi nó hội tụ đến nhiệt độ ổn định của vật liệu.

Khi áp dụng cho các vấn đề tối ưu hóa, mô phỏng luyện kim có thể tìm kiếm các giải pháp khả thi và hội tụ đến một giải pháp tối ưu.

Từng bước của giải thuật mô phỏng luyện kim cố gắng thay thế các lời giải hiện tại bằng một lời giải ngẫu nhiên (lựa chọn theo một danh sách phân phối của các ứng cử viên, thường được xây dựng từ các lời giải gần với lời giải hiện tại đang xét), các lời giải mới sau đó có khả năng được chấp nhận dựa trên một xác suất, quyết định bởi sự khác biệt của giá trị một hàm tương ứng và một tham số toàn cục T (gọi là nhiệt độ - temperature) giảm dần trong suốt thuật toán thực hiện. Sự phụ thuộc này cũng như việc lựa chọn giữa lời giải trước đó và lời giải hiện tại hầu như là ngẫu nhiên khi T lớn, tuy nhiên sẽ cho kết quả chọn lựa tốt hơn khi T giảm dần về 0, cũng như trong việc luyện kim, khi nhiệt độ cao, các nguyên tử chuyển động hỗn loạn theo một tốc độ và tần suất lớn, tuy nhiên nhiệt độ càng giảm thì các nguyên tử càng ít chuyển động dần đi.

- **Tổng quát:**

Trong thuật toán SA, mỗi điểm s của không gian tìm kiếm là tương tự với một trạng thái của một số hệ thống vật lý, và hàm $E(s)$ tượng trưng cho nội năng của hệ thống trong trạng thái đó.

Tại mỗi bước, quy tắc heuristic sẽ xem xét và đưa ra một số trạng thái kề s' của trạng thái hiện tại s , và xác suất quyết định giữa thay đổi hệ thống sang trạng thái s' hay là vẫn tiếp tục giữ trạng thái s . Những xác suất này đưa hệ thống tới trạng thái có năng lượng thấp hơn. Bước này sẽ được lặp đi lặp lại cho đến khi hệ thống đạt được một trạng thái đủ tốt, hoặc cho đến khi không thể tiếp tục.

- **Trạng thái lân cận:**

Trạng thái kề của một trạng thái là những trạng thái mới của vấn đề được sinh ra sau khi biến đổi một trạng thái đã biết theo một số cách cụ thể. Ví dụ, ở trong *bài toán người thương gia du hành* (travelling salesman problem) gọi tắt là TSP, mỗi trạng thái được định nghĩa là một cách đi để có thể đi qua hết tất cả các thành phố, hay nói cách khác mỗi trạng thái là một hoán vị của các thành phố thể hiện cho mỗi cách đi. Ví dụ:

Ta xét bài toán TSP với 6 thành phố $\{1, 2, 3, 4, 5, 6\}$, thì một trạng thái được hiểu là một hoán vị của 6 thành phố trên, mà mỗi hoán vị thể hiện cho một cách đi. Chẳng hạn hoán vị $\{1, 2, 3, 4, 5, 6\}$ thể hiện cho cách đi $1 \rightarrow 2 \rightarrow 3 \rightarrow 4 \rightarrow 5 \rightarrow 6 \rightarrow 1$, tương tự hoán vị $\{1, 3, 2, 6, 4, 5\}$ thể hiện một cách đi từ $1 \rightarrow 3 \rightarrow 2 \rightarrow 6 \rightarrow 4 \rightarrow 5 \rightarrow 6$.

Những trạng thái kề của một hoán vị là những hoán vị được sinh ra chẳng hạn như từ việc trao đổi vị trí của một cặp thành phố kề nhau trong hoán vị đó. Hành động thay đổi lời giải để tìm ra lời giải lân cận được gọi là *bước di chuyển* (move) và các move khác nhau sẽ cho các lời giải lân cận khác nhau.

Việc tìm kiếm những lân cận của một trạng thái là cơ bản cho việc tối ưu vì lời giải cuối cùng có được sau một tour lần lượt các lân cận. *Các kỹ thuật dựa trên kinh nghiệm* (Heuristic) đơn giản di chuyển bằng việc tìm lân cận tốt nhất và dừng lại khi tìm được một lời giải mà lời giải đó không có lân cận nào tốt hơn nó. Vấn đề ở đây là các lân cận của một trạng thái ta không biết chắc là chúng có chứa lời giải nào tốt hơn

hay không, nghĩa là khi ta xét một lời giải, mặc dù lời giải đó không là tốt nhất nhưng ta không chắc chắn là trong số các lân cận của nó không chứa một lời giải tốt hơn. Đó là lý do vì sao lời giải tốt nhất tìm được bằng thuật toán được gọi là tối ưu cục bộ, trái ngược với lời giải tốt nhất trên thực tế (*tối ưu toàn cục* (global optimization)). Các metaheuristic sử dụng các lân cận của một trạng thái như một cách để khám phá không gian lời giải và có thể chấp nhận những lời giải không tốt hơn trong việc tìm kiếm để đạt được đến tối ưu toàn cục. Có nghĩa việc tìm kiếm sẽ không bị mắc kẹt vào các điểm tối ưu cục bộ và nếu thuật toán chạy một khoảng thời gian đủ lớn, kết quả tối ưu toàn cục sẽ được tìm thấy.

- **Xác suất chấp nhận:**

Xác suất của việc chuyển từ trạng thái hiện tại S sang một trạng thái kế S' của nó được định nghĩa bởi một hàm xác suất chấp nhận:

- $P(e, e', T)$

Hàm phụ thuộc vào các mức năng lượng $e=E(s)$ và $e'=E(s')$ của 2 trạng thái, và một tham số toàn cục T gọi là nhiệt độ. Những trạng thái có năng lượng thấp hơn sẽ tốt hơn những trạng thái có năng lượng cao hơn. Hàm xác suất P phải cho kết quả dương khi $e' > e$.

- $e' > e \Leftrightarrow P(e, e', T) > 0$

Khi xây dựng hàm P , ta cần chú ý rằng khi T dần tiến tới 0, P cũng phải dần tới 0 nếu $e' > e$ và luôn mang một giá trị dương. Có nghĩa khi T đạt giá trị càng nhỏ, hệ thống sẽ càng ưu tiên việc di chuyển xuống nơi có năng lượng thấp, và tránh việc di chuyển ngược lại, tương tự như việc giảm nhiệt độ trong luyện kim, các nguyên tử bớt chuyển động hỗn độn hơn. Khi $T=0$ thuật toán đơn thuần trở về thuật toán tham lam, với việc đơn thuần chỉ có sự di chuyển từ nơi có năng lượng cao đến nơi có năng lượng thấp. Ngoài ra hàm P thường được xây dựng sao cho tỉ lệ thuận với độ chênh lệch năng lượng giữa trạng thái tiếp theo và trạng thái hiện tại, nói cách khác khi $e' - e$ càng giảm thì P càng giảm, vì vậy xác suất chuyển từ trạng thái hiện tại tới trạng thái

lân cận có độ chênh lệch năng lượng thấp thì thấp hơn so với độ trạng thái có độ chênh lệch năng lượng cao.

Tham số T có vai trò quyết định với việc điều khiển quá trình tiến triển của trạng thái s . Vì khi T càng nhỏ thì P càng nhỏ, cho nên tham số T quyết định độ “hỗn độn” của trạng thái s , nghĩa là khi T càng nhỏ thì khả năng trạng thái s được di chuyển càng thấp, tương tự như tham số nhiệt độ trong kỹ thuật luyện kim.

Đối với bất kỳ một vấn đề cụ thể nào, thuật toán cho xác suất để tìm thấy lời giải tối ưu của vấn đề dần tiến tới 1 khi mà thời gian thực hiện thuật toán đủ lớn. Tuy nhiên ta không nên quan tâm tới việc này vì thời gian cần thiết để có thể tìm thấy lời giải tối ưu thường sẽ vượt quá thời gian thực hiện của phương pháp vét cạn trong không gian lời giải.

- **Quá trình tổng quát của giải thuật:**

Thuật toán bắt đầu với việc khởi tạo tham số T một giá trị lớn (càng lớn càng cho lời giải chính xác, hoặc có thể là vô tận), sau đó nó được giảm dần sau mỗi vòng lặp, độ giảm của T có thể do ta tự định nghĩa, tuy nhiên thuật toán phải kết thúc khi $T=0$. Trong suốt quá trình, lời giải sẽ lặp đi lặp lại việc di chuyển ngẫu nhiên với một xác suất P nhất định và ngày càng mở rộng không gian tìm kiếm chứa các lời giải tốt, và cứ như vậy lời giải tiến về vùng không gian lời giải có năng lượng thấp, cuối cùng dừng lại khi $T=0$.

2.7. GIẢI THUẬT MÔ PHỎNG LUYỆN KIM HUẤN LUYỆN MẠNG NEURON

Để áp dụng giải thuật mô phỏng luyện kim vào việc huấn luyện mạng neuron, trước hết ta cần biết về bài toán tìm kiếm cục bộ với các thành phần chính sau:

- Một không gian trạng thái
- Cấu trúc trạng thái lân cận
- Một hàm đánh giá

Điều này về cơ bản xác định một lời giải bằng cách di chuyển từ lời giải hiện tại đến một lời giải lân cận. Mã giả của thuật toán SA như sau (Thompson & Dowsland)[9]:

Chọn một trạng thái ban đầu s_0

Chọn một nhiệt độ ban đầu $t_0 > 0$

Chọn một hàm giảm nhiệt độ β ;

While điều kiện dừng chưa thỏa

For each số lần lặp nhất định $nrep$

 Chọn ngẫu nhiên lời giải lân cận $s \in Neighbor(s_0)$;

 Đánh giá lời giải mới $\delta = f(s) - f(s_0)$

if ($\delta < 0$)

 Cập nhật lời giải hiện tại $s_0 = s$

else

 Tạo ngẫu nhiên $x \in [0,1]$

if $x < \exp(-\delta/t)$ /* Nếu x nằm trong xác suất chấp nhận */

 Cập nhật lời giải hiện tại $s_0 = s$

 Cập nhật nhiệt độ hiện tại $t = \beta(t)$

Di chuyển tiềm năng được lấy mẫu ngẫu nhiên và tất cả các động thái cải thiện được chấp nhận tự động. Các di chuyển khác được chấp nhận với xác suất $\exp(-\delta/t)$, với δ là sự thay đổi của hàm đánh giá và t là tham số điều khiển.

Chất lượng của lời giải nhạy cảm với cách thức mà các thông số nhiệt độ được điều chỉnh - lịch trình làm mát. Điều này được xác định bởi:

- Nhiệt độ ban đầu t_0 ,
- Điều kiện dừng
- Hàm giảm nhiệt độ β
- Số lượng vòng lặp ở mỗi nhiệt độ $nrep$.

Các giá trị trên phải được lựa chọn phù hợp với từng bài toán. Aart và các cộng sự đã đề xuất một mô hình giải thuật mô phỏng luyện kim để huấn luyện mạng neuron[10] có:

- Cách tạo trạng thái lân cận:

Trong không gian trạng thái S là tập các vector $w=(w_1, w_2 \dots w_{(n+1)m})$, trạng thái v được xem là trạng thái lân cận của w nếu mọi trọng số v_i thuộc v có thể sinh ra từ trọng số w_i thuộc w bằng cách thêm hoặc bớt một giá số αw_i . Do đó, trạng thái cận N_α của w sẽ được sinh như sau:

$$N_\alpha(w) = \{((1+z_1)w_1, \dots, (1+z_{(n+1)m})w_{(n+1)m}) \mid z_1, \dots, z_{(n+1)m} \in \{-\alpha \mid \alpha\}\}$$

Thí dụ, ta có thể chọn $\alpha = 0.01$

- Cách đánh giá một trạng thái của mạng neuron:

Hàm dùng để đánh giá trạng thái của mạng neuron:

$$f = \sqrt{\frac{\sum_{k=1}^n (t_k - o_k)^2}{n}}$$

Với t_k là giá trị dự báo và o_k là giá trị quan sát được n là chiều dài chuỗi huấn luyện.

Từ cách tạo trạng thái lân cận và cách đánh giá một trạng thái mà Aart và các cộng sự đã đề xuất, chúng ta hoàn toàn có thể xây dựng một giải thuật mô phỏng luyện kim để huấn luyện mạng neuron.

2.8. KẾT LUẬN CHƯƠNG

Quá trình huấn luyện mạng neuron nói chung và huấn luyện mạng neuron cho công tác dự báo dữ liệu chuỗi thời gian nói riêng là một công việc không đơn giản. Những nền tảng lý thuyết và các công trình có liên quan đã được xây dựng từ thế hệ này qua thế hệ khác để nhằm cải tiến chất lượng huấn luyện thông qua các giải thuật.

Một trong những giải thuật thông dụng nhất hiện nay trong việc huấn luyện mạng neuron là giải thuật lan truyền ngược. Giải thuật này rất hiệu quả trong việc cải thiện chất lượng mạng. Tuy nhiên, giải thuật này rất dễ đưa mạng neuron rơi vào điểm tối ưu cục bộ, việc kết hợp nó với một giải thuật khác sẽ có khả năng khắc phục điểm yếu này. Giải thuật tìm kiếm cục bộ ngẫu nhiên hóa và giải thuật mô phỏng luyện kim đều có khả năng này. Vì vậy, kết hợp chúng với giải thuật lan truyền ngược có thể sẽ cải thiện chất lượng huấn luyện. Quá trình đánh giá kết quả thực nghiệm sẽ được trình bày trong chương tiếp theo.

Chương 3

KẾT QUẢ THỰC NGHIỆM

Với yêu cầu của đề tài, việc thực hiện một chương trình đã được hoàn thành. Mục đích chính của chương trình là để kiểm tra và đánh giá kết quả huấn luyện mạng neuron trong công việc dự báo các bộ dữ liệu dòng chảy trên sông.

3.1. CÁCH ĐÁNH GIÁ KẾT QUẢ HUẤN LUYỆN

Chương trình hiện thực cho phép người dùng tiến hành đánh giá mạng neuron vừa huấn luyện trên một tập dữ liệu nằm ngoài tập dữ liệu huấn luyện. Giá trị các hàm lỗi dự báo sau đây sẽ được tính và xuất ra cho người dùng:

- Hàm *trung bình tuyệt đối lỗi* (mean absolute error):

$$MAE = \frac{\sum_{k=1}^n |t_k - o_k|}{n}$$

- Hàm *phần trăm trung bình tuyệt đối lỗi* (mean absolute percentage error):

$$MAPE = \frac{\sum_{k=1}^n \left(\frac{|t_k - o_k|}{|t_k|} \right)}{n} \times 100$$

- Hàm *tổng bình phương lỗi* (sum of squared error):

$$SSE = \sum_{k=1}^n (t_k - o_k)^2$$

- Hàm *trung bình bình phương lỗi* (mean squared error)

$$MSE = \frac{\sum_{k=1}^n (t_k - o_k)^2}{n}$$

Ở đây n là số điểm trong tập kiểm tra, t_k và o_k lần lượt là giá trị thực trong tập dữ liệu và giá trị xuất của mạng neuron. Dựa trên các giá trị này người dùng sẽ quyết định mạng có phù hợp không, có cần được huấn luyện hay xây dựng lại không.

Ngoài ra, kết quả huấn luyện còn sẽ được đánh giá trên thời gian huấn luyện. Những bảng kết quả dưới đây sẽ bao gồm cả *runtime* đơn vị ở đây là giây (s).

Các kết quả này được chạy thực nghiệm với chương trình demo được bằng C# trên hệ điều hành Window 10, cài đặt sẵn .NET framework với cấu hình máy: CPU Intel Core i5 1.7 GHz.

3.2. KẾT QUẢ THỰC NGHIỆM

Trong giai đoạn này tôi thực hiện chạy các giải thuật trên các bộ dữ liệu *lưu lượng dòng chảy* (runoff) trên sông, một bộ dữ liệu mực nước và một bộ dữ liệu thiên văn. Các dữ liệu được thực nghiệm là:

- (1) Dòng chảy ở trạm Phước Hòa, sông Bé, Bình Phước - 204 điểm
- (2) Dòng chảy ở trạm Phước Long, sông Bé, Bình Phước - 204 điểm
- (3) Dòng chảy ở trạm Ghềnh Ga, sông Lô, Hà Giang - 239 điểm
- (4) Dòng chảy ở trạm Chiêm Hóa, sông Lô, Hà Giang - 239 điểm
- (5) Mực nước ở trạm Châu Đốc, sông Hậu Giang, An Giang - 365 điểm
- (6) Dòng chảy ở trạm Buôn Hồ, sông Serepok, Tây Nguyên - 4000 điểm
- (7) Dòng chảy ở trạm Cầu 14, sông Serepok, Tây Nguyên - 4000 điểm
- (8) Dòng chảy ở trạm Đức Xuyên, sông Serepok, Tây Nguyên - 3000 điểm
- (9) Dữ liệu thiên văn, Sunspot - 2899 điểm

Các bộ dữ liệu được chia thành hai nhóm dựa vào số điểm trong bộ. Trong đó, năm bộ (1) tới (5) được coi là bộ dữ liệu nhỏ, còn bốn bộ còn lại là dữ liệu lớn. Đối với 5 bộ dữ liệu nhỏ, chúng tôi chọn sử dụng mạng neuron có cấu hình 6 đơn vị tầng nhập, 6 đơn vị tầng ẩn và 1 đơn vị tầng xuất (6-6-1). Đối với 4 bộ dữ liệu lớn, chúng tôi chọn sử dụng mạng neuron có cấu hình 10 đơn vị tầng nhập, 10 đơn vị tầng ẩn và 1

đơn vị tầng xuất (10-10-1). Việc chọn cấu hình này là để phù hợp với mục đích dự báo của mạng.

Ứng với mỗi bộ dữ liệu, chúng ta sẽ thống kê số liệu trong ba chặng riêng biệt. Mỗi chặng sẽ huấn luyện 5 mạng neuron được khởi tạo ngẫu nhiên với cùng một giải thuật nhưng các hệ số huấn luyện có thay đổi. Cụ thể, ba giải thuật huấn luyện mạng neuron bao gồm:

1) BP: Giải thuật lan truyền ngược đơn thuần. Về chi tiết, trong 5 lần huấn luyện của cả 3 chặng các hệ số của giải thuật lan truyền ngược lần lượt thay đổi như sau (Bảng 3.1):

N	LearnRate	Momentum
1	0,1	0,1
2	0,2	0,2
3	0,01	0,3
4	0,3	0,25
5	0,05	0,15

Bảng 3.1 Chi tiết hệ số huấn luyện của giải thuật lan truyền ngược

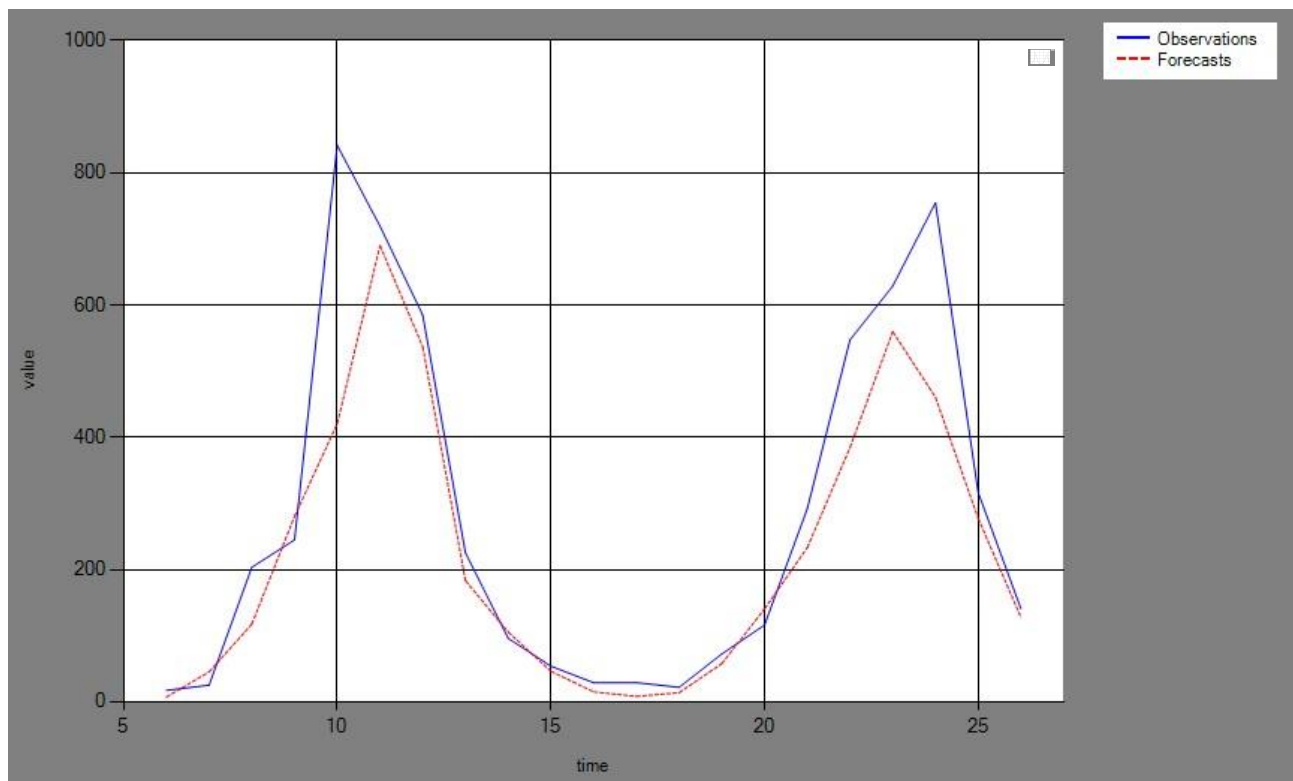
Điều kiện dừng: $residual = 1,0E-6$ (ngưỡng độ sai lệch về chất lượng lời giải).

2) BP+RLC: Sự kết hợp giải thuật lan truyền ngược và giải thuật tìm kiếm cục bộ ngẫu nhiên hóa. Hệ số của giải thuật tìm kiếm cục bộ ngẫu nhiên hóa được giữ nguyên trong 5 lần huấn luyện: $T_0 = 9000$ (nhiệt độ ban đầu), $T_{last} = 2$ (nhiệt độ kết thúc), $phase = 100$ (tổng số lần giảm nhiệt độ), $loop = 15$ (số lần lặp lại 1 nhiệt độ).

3) BP+SA: Sự kết hợp giải thuật lan truyền ngược và giải thuật mô phỏng luyện kim. Hệ số của giải thuật mô phỏng luyện kim cũng được giữ nguyên trong 5 lần huấn luyện: $\alpha = 0.01$ (gia số), $T_0 = 1.5E-3$, $phase = 200$, $loop = 10$, $T\alpha = 0.99$ (hệ số giảm nhiệt độ). Để tăng hiệu suất của giải thuật, chúng tôi đã thêm một hệ số $delta = 0.5E-3$, hệ số này là để loại bỏ những trạng thái lân cận có độ sai biệt về chất lượng quá nhỏ.

1) Kết quả trên bộ dữ liệu Dòng chảy ở trạm Phước Hòa, sông Bé, Bình Phước - 204 điểm:

- Kết quả dự báo trên 20 điểm cuối của dữ liệu với lần chạy BP (hình và bảng 3.2) đường liên tục chỉ giá trị thực và đường gián đoạn chỉ giá trị dự báo:

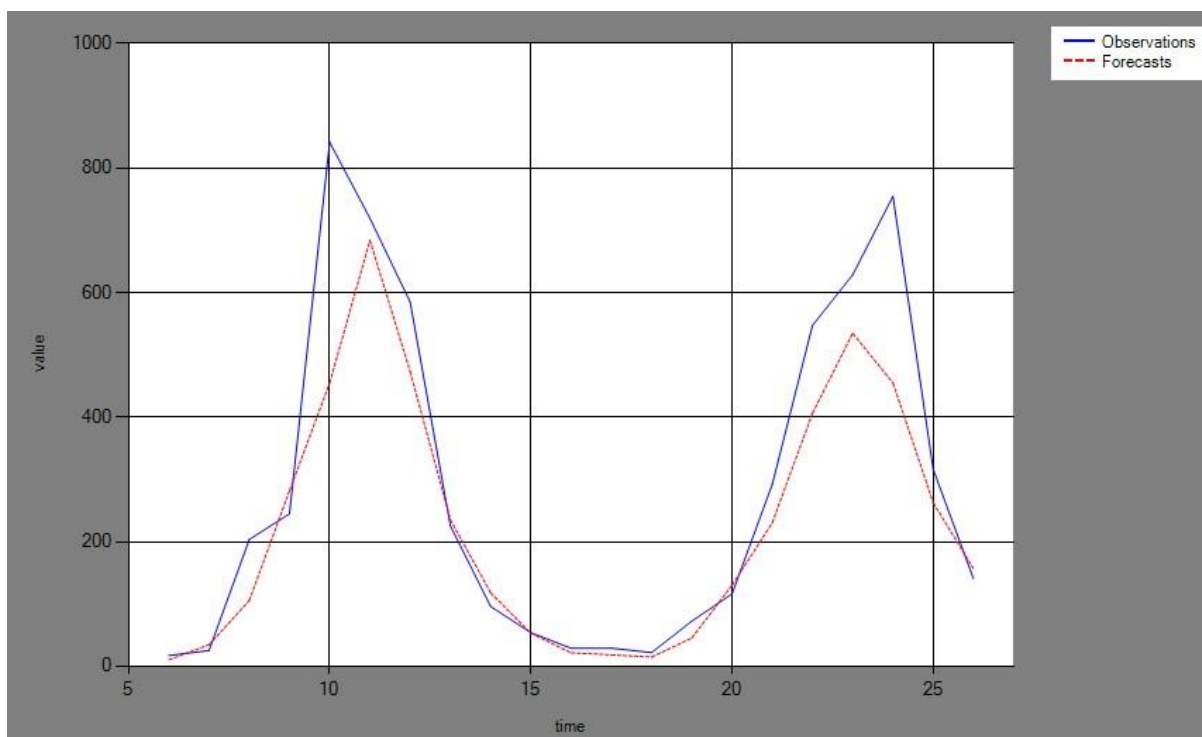

Hình 3.2 Đồ thị kết quả dự báo trên tập dữ liệu Phước Hòa qua lần huấn luyện BP

N	RunTime(s)	MAE	MAPE	SSE	MSE
1	2	0,07389174	29,93%	0,347554481	0,018112118
2	1	0,069463573	35,37%	0,296298921	0,017347568
3	2	0,07808959	38,88%	0,334094961	0,015909284
4	1	0,071741771	39,20%	0,235486075	0,011213623
5	2	0,059809321	29,65%	0,247133507	0,011768262
AVG	1,6	0,070599199	34,61%	0,292113589	0,014870171

Bảng 3.2 Số liệu các hàm lỗi trên tập dữ liệu Phước Hòa qua lần huấn luyện BP

- Kết quả dự báo trên 20 điểm cuối của dữ liệu với lần chạy BP+RLS (hình và bảng 3.3) đường liên tục chỉ giá trị thực và đường gián đoạn chỉ giá trị dự báo:

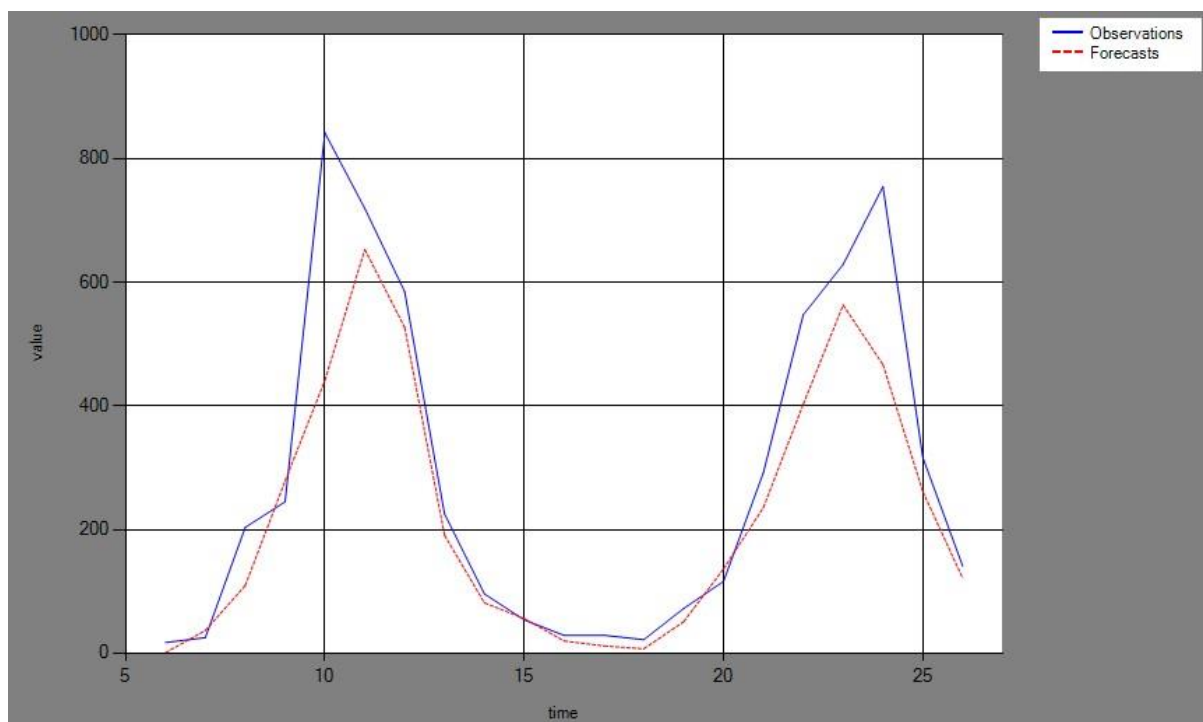

Hình 3.3 Đồ thị kết quả dự báo trên tập dữ liệu Phước Hòa qua lần huấn luyện BP+RLS

N	RunTime(s)	MAE	MAPE	SSE	MSE
1	1	0,06950055	25,79%	0,309563353	0,014741112
2	1	0,067241916	23,09%	0,297351488	0,014159595
3	1	0,065852722	22,62%	0,318396686	0,015161747
4	1	0,067481545	20,47%	0,317028502	0,015096595
5	1	0,067552078	23,41%	0,2990079	0,014238471
AVG	1	0,067525762	23,08%	0,308269586	0,014679504

Bảng 3.3 Số liệu các hàm lỗi trên tập dữ liệu Phước Hòa qua lần huấn luyện BP+RLS

- Kết quả dự báo trên 20 điểm cuối của dữ liệu với lần chạy BP+SA (hình và bảng 3.4) đường liên tục chỉ giá trị thực và đường gián đoạn chỉ giá trị dự báo:

Hình 3.4 Đồ thị kết quả dự báo trên tập dữ liệu Phước Hòa qua lần huấn luyện BP+SA

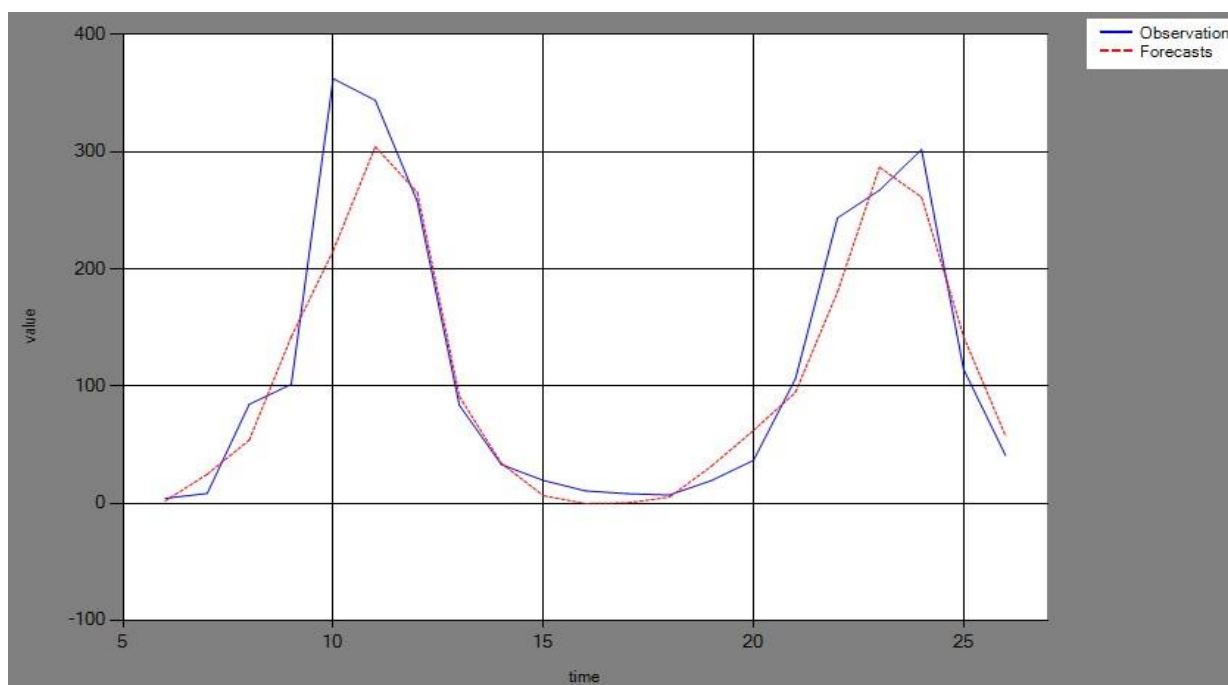
N	RunTime(s)	MAE	MAPE	SSE	MSE
1	15	0,06193869	20,49%	0,224979358	0,010713303
2	19	0,068008203	23,03%	0,268373087	0,012779671
3	21	0,069514716	25,66%	0,277844603	0,013230695
4	42	0,065675183	20,38%	0,254096617	0,012099839
5	25	0,073546062	25,36%	0,285673022	0,013603477
AVG	24,4	0,067736571	22,98%	0,262193337	0,012485397

Bảng 3.4 Số liệu các hàm lỗi trên tập dữ liệu Phước Hòa qua lần huấn luyện BP+SA

- Nhận xét: Ở bộ dữ liệu này, lần chạy BP+RLS và lần chạy BP+SA đều cho ra kết quả tốt hơn so với lần chạy BP. Tuy nhiên mức độ cải thiện MAE, SSE và MSE chưa rõ rệt, một số lần chạy vẫn sẽ cho kết quả không tốt hơn với lần chạy BP. Lần chạy BP+RLS và lần chạy BP+SA có kết quả khá ngang nhau.

2) Kết quả trên bộ dữ liệu Dòng chảy ở trạm Phước Long, sông Bé - 204 điểm:

- Kết quả dự báo trên 20 điểm cuối của dữ liệu với lần chạy BP (hình và bảng 3.5) đường liên tục chỉ giá trị thực và đường gián đoạn chỉ giá trị dự báo:

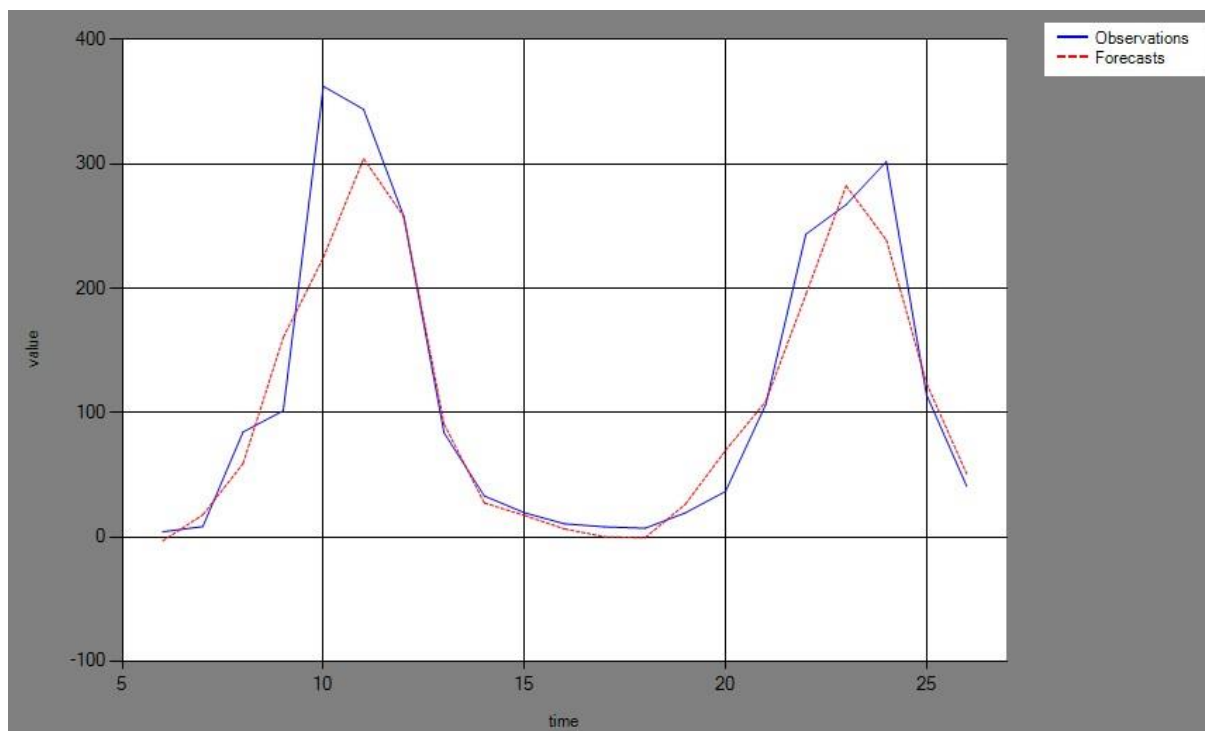

Hình 3.5 Đồ thị kết quả dự báo trên tập dữ liệu Phước Long qua lần huấn luyện BP

N	RunTime(s)	MAE	MAPE	SSE	MSE
1	2	0,059680377	49,29%	0,135969631	0,006474744
2	1	0,063144214	53,18%	0,153465718	0,007307891
3	2	0,082168204	70,60%	0,263516533	0,012548406
4	1	0,069448568	58,53%	0,182001366	0,008666732
5	2	0,061236255	49,17%	0,153625069	0,007315479
AVG	1,6	0,067135524	56,15%	0,177715663	0,00846265

Bảng 3.5 Số liệu các hàm lỗi trên tập dữ liệu Phước Long qua lần huấn luyện BP

- Kết quả dự báo trên 20 điểm cuối của dữ liệu với lần chạy BP+RLS (hình và bảng 3.6) đường liên tục chỉ giá trị thực và đường gián đoạn chỉ giá trị dự báo:

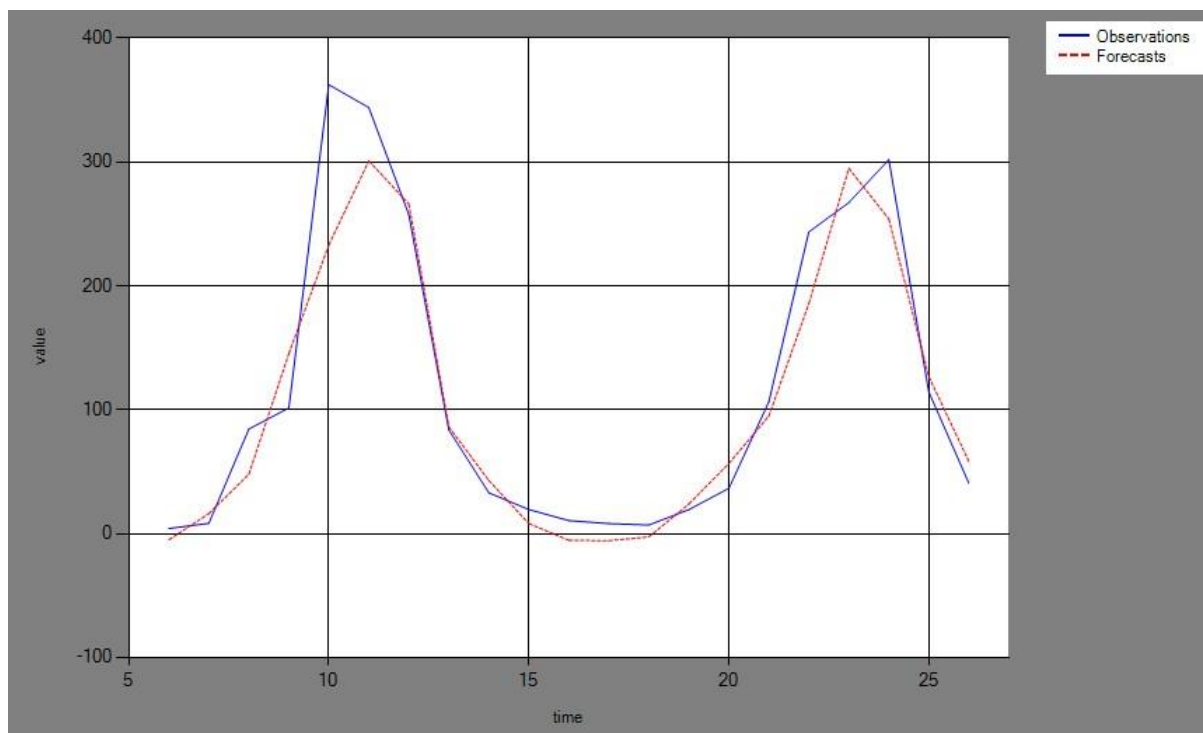

Hình 3.6 Đồ thị kết quả dự báo trên tập dữ liệu Phước Long qua lần huấn luyện BP+RLS

N	RunTime(s)	MAE	MAPE	SSE	MSE
1	1	0,049700723	25,80%	0,128327091	0,006110814
2	1	0,049739688	29,36%	0,13554563	0,006454554
3	1	0,053530913	33,25%	0,161162833	0,007674421
4	1	0,049511693	34,04%	0,120717052	0,005748431
5	1	0,050822707	25,57%	0,143866997	0,006850809
AVG	1	0,050661145	29,60%	0,137923921	0,006567806

Bảng 3.6 Số liệu các hàm lỗi trên tập dữ liệu Phước Long qua lần huấn luyện BP+RLS

- Kết quả dự báo trên 20 điểm cuối của dữ liệu với lần chạy BP+SA (hình và bảng 3.7) đường liên tục chỉ giá trị thực và đường gián đoạn chỉ giá trị dự báo:

Hình 3.7 Đồ thị kết quả dự báo trên tập dữ liệu Phước Long qua lần huấn luyện BP+SA

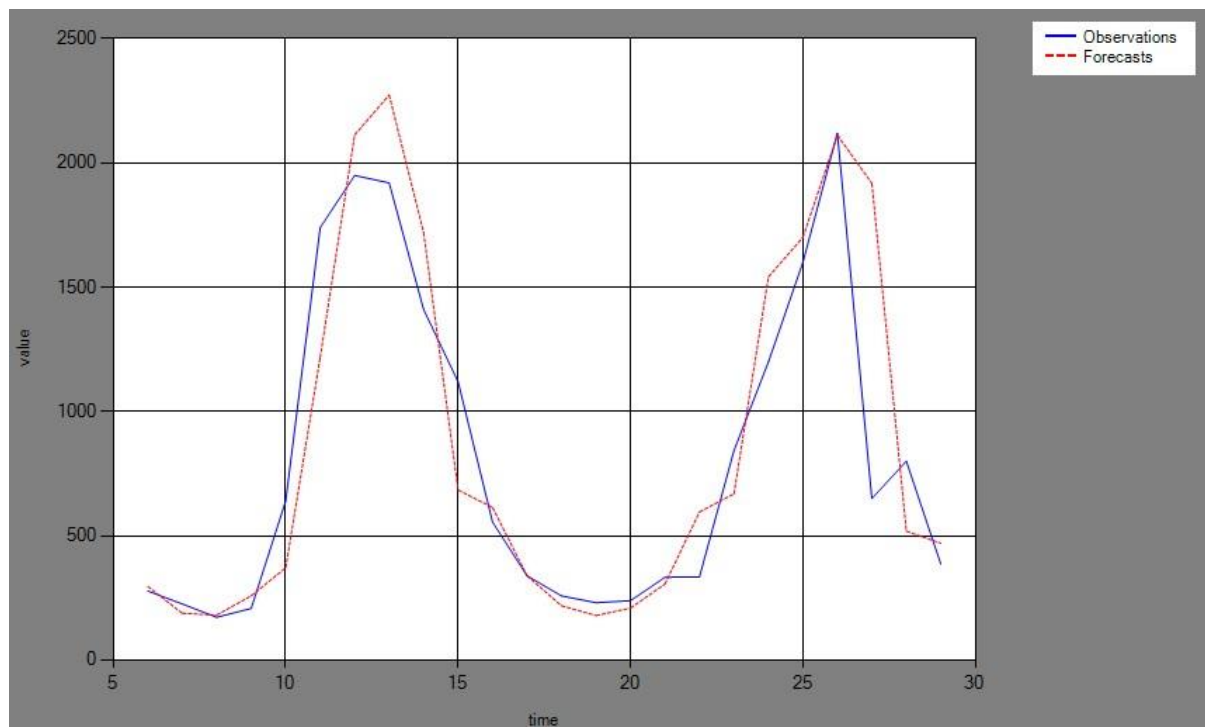
N	RunTime(s)	MAE	MAPE	SSE	MSE
1	9	0,045443274	26,59%	0,091373124	0,004351101
2	25	0,048323439	26,31%	0,090940016	0,004330477
3	10	0,049745919	28,38%	0,118261779	0,005631513
4	5	0,045508655	27,63%	0,110997254	0,005285584
5	9	0,047343036	28,39%	0,117951749	0,00561675
AVG	11,6	0,047272865	27,46%	0,105904784	0,005043085

Bảng 3.7 Số liệu các hàm lỗi trên tập dữ liệu Phước Long qua lần huấn luyện BP+SA

- Nhận xét: Ở bộ dữ liệu này, lần chạy BP+RLS và lần chạy BP+SA đều cho ra kết quả tốt hơn so với lần chạy BP. Như chúng ta thấy trên đồ thị, cả 3 lần chạy kết quả dự báo đều rất tốt. Lần chạy BP+SA cho ra kết quả tốt nhất.

3) Kết quả trên bộ dữ liệu Dòng chảy ở trạm Ghềnh Ga, sông Lô, Hà Giang - 239 điểm:

- Kết quả dự báo trên 23 điểm cuối của dữ liệu. lần chạy BP (hình và bảng 3.8) đường liên tục chỉ giá trị thực và đường gián đoạn chỉ giá trị dự báo:

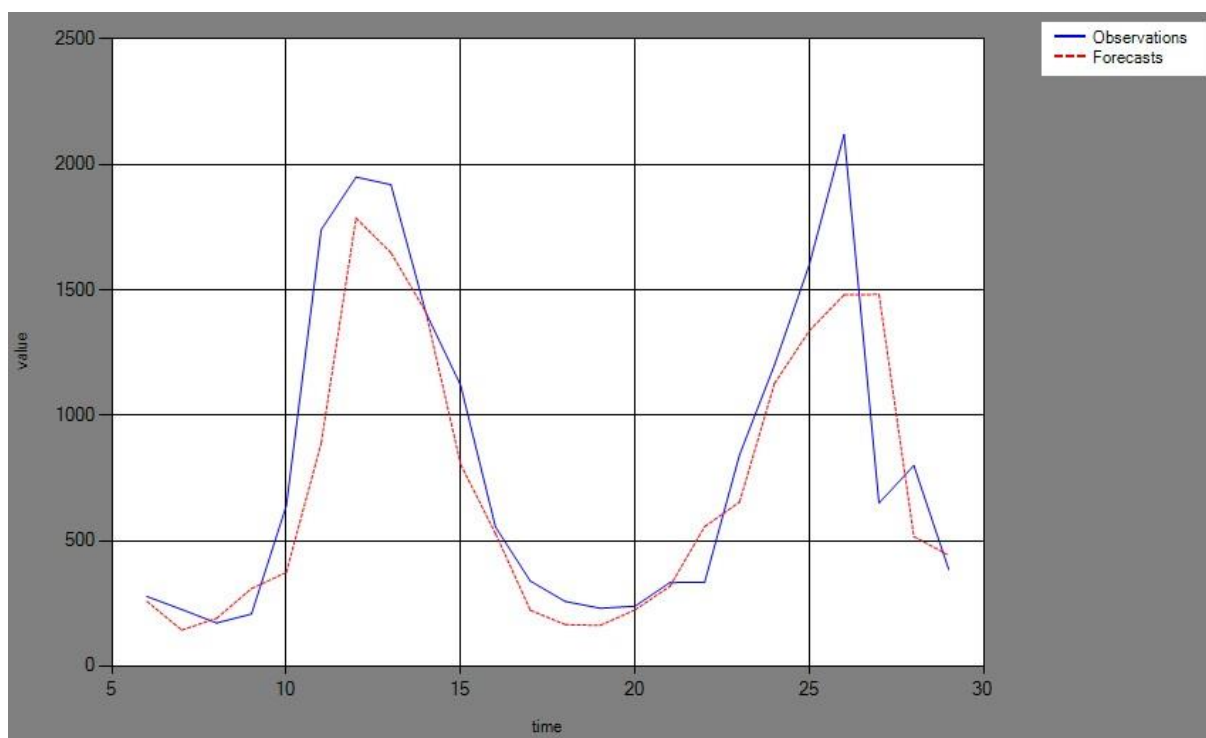

Hình 3.8 Đồ thị kết quả dự báo trên tập dữ liệu Ghềnh Ga qua lần huấn luyện BP

N	RunTime(s)	MAE	MAPE	SSE	MSE
1	1	0,053999507	35,14%	0,144244078	0,00601017
2	2	0,043419792	29,94%	0,105317717	0,004388238
3	1	0,126165232	99,66%	0,54270884	0,022612868
4	2	0,043768089	29,56%	0,10087792	0,004203247
5	1	0,052275241	32,53%	0,144993083	0,006041378
AVG	1,4	0,063925572	45,37%	0,207628328	0,00865118

Bảng 3.8 Số liệu các hàm lỗi trên tập dữ liệu Ghềnh Ga qua lần huấn luyện BP

- Kết quả dự báo trên 23 điểm cuối của dữ liệu. lần chạy BP+RLS (hình và bảng 3.9) đường liên tục chỉ giá trị thực và đường gián đoạn chỉ giá trị dự báo:

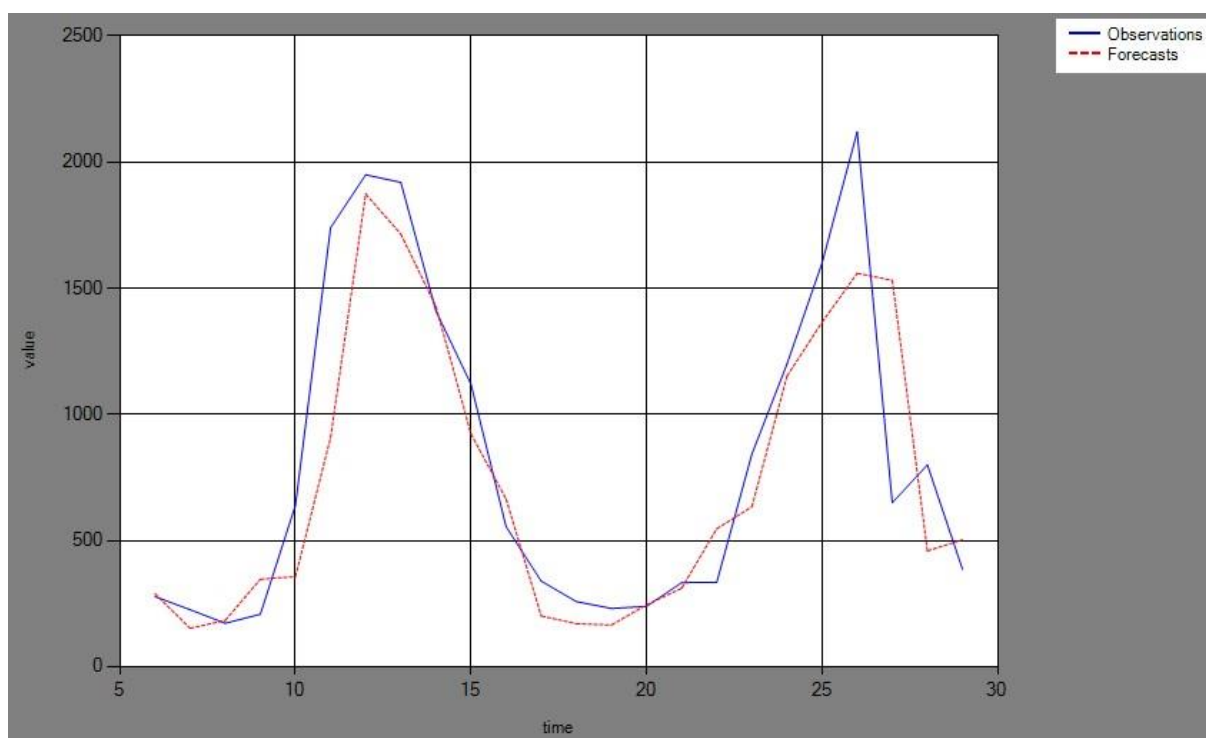

Hình 3.9 Đồ thị kết quả dự báo trên tập dữ liệu Ghềnh Ga qua lần huấn luyện BP+RLS

N	RunTime(s)	MAE	MAPE	SSE	MSE
1	1	0,059006859	29,40%	0,178700504	0,007445854
2	1	0,046133828	25,42%	0,129442371	0,005393432
3	1	0,056764851	27,05%	0,17588841	0,007328684
4	1	0,046623387	25,88%	0,120506208	0,005021092
5	1	0,057973287	28,51%	0,17746352	0,007394313
AVG	1	0,053300442	27,25%	0,156400203	0,006516675

Bảng 3.9 Số liệu các hàm lỗi trên tập dữ liệu Ghềnh Ga qua lần huấn luyện BP+RLS

- Kết quả dự báo trên 23 điểm cuối của dữ liệu với lần chạy BP+SA (hình và bảng 3.10) đường liên tục chỉ giá trị thực và đường gián đoạn chỉ giá trị dự báo:

Hình 3.10 Đồ thị kết quả dự báo trên tập dữ liệu Ghềnh Ga qua lần huấn luyện BP+SA

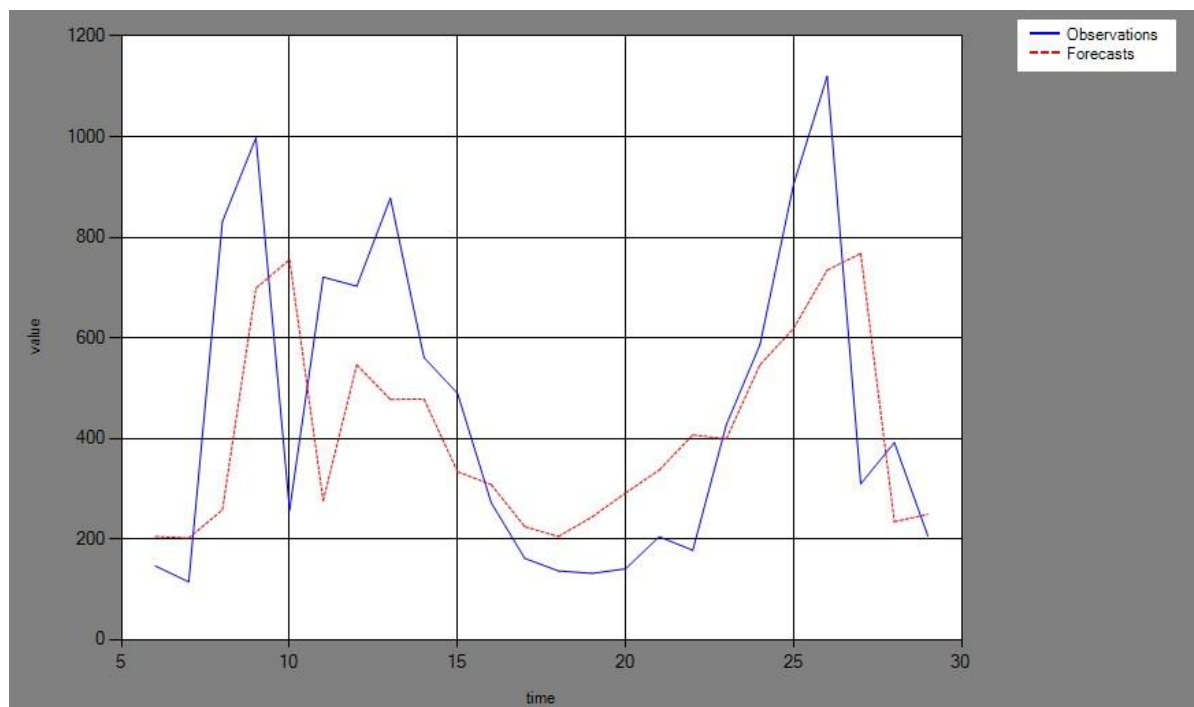
N	RunTime(s)	MAE	MAPE	SSE	MSE
1	18	0,047805516	33,26%	0,114827302	0,004784471
2	23	0,052124061	37,84%	0,128470032	0,005352918
3	14	0,050583092	35,86%	0,150760923	0,006281705
4	11	0,048798242	32,81%	0,139501976	0,005812582
5	16	0,046241519	33,26%	0,110771114	0,004615463
AVG	16,4	0,049110486	34,61%	0,128866269	0,005369428

Bảng 3.10 Số liệu các hàm lỗi trên tập dữ liệu Ghềnh Ga qua lần huấn luyện BP+SA

- Nhận xét: Ở bộ dữ liệu này, lần chạy BP+RLS và lần chạy BP+SA đều cho ra kết quả tốt hơn so với lần chạy BP. Điều đặc biệt ở đây là lần chạy BP+SA cho ra MAE thấp hơn lần chạy BP+RLS nhưng lại cho ra MAPE cao hơn, điều này có thể cho thấy các hàm lỗi không hẳn khi nào cũng cho ra cùng một đánh giá.

4) Kết quả trên bộ dữ liệu Dòng chảy ở trạm Chiêm Hóa, sông Lô, Hà Giang - 239 điểm:

- Kết quả dự báo trên 23 điểm cuối của dữ liệu với lần chạy BP (hình và bảng 3.11) đường liên tục chỉ giá trị thực và đường gián đoạn chỉ giá trị dự báo:

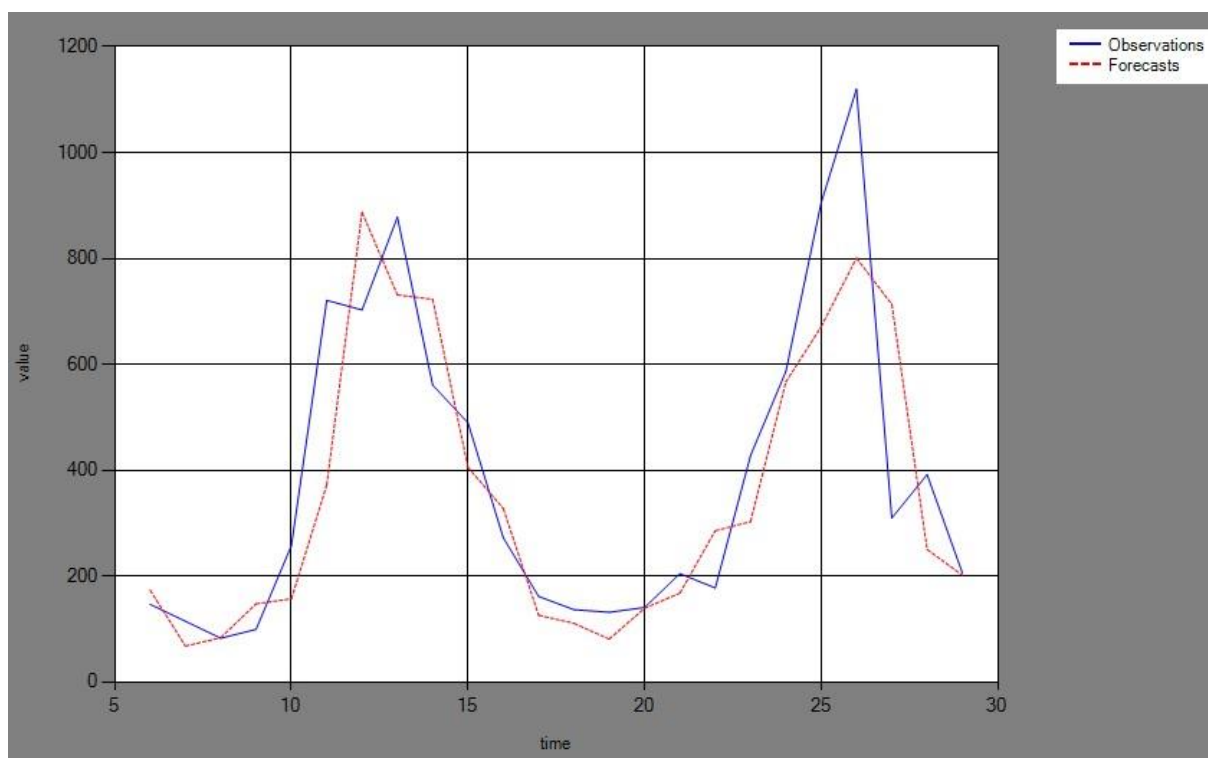

Hình 3.11 Đồ thị kết quả dự báo trên tập dữ liệu Chiêm Hóa qua lần huấn luyện BP

N	RunTime(s)	MAE	MAPE	SSE	MSE
1	1	0,054283815	40,67%	0,144685761	0,006028573
2	2	0,052975765	36,24%	0,131718174	0,005488257
3	1	0,119787238	120,64%	0,493034322	0,020543097
4	2	0,048532983	31,19%	0,11509927	0,004795803
5	1	0,055549281	41,92%	0,154575085	0,006440629
AVG	1,4	0,066225816	54,13%	0,207822522	0,008659272

Bảng 3.11 Số liệu các hàm lỗi trên tập dữ liệu Chiêm Hóa qua lần huấn luyện BP

- Kết quả dự báo trên 23 điểm cuối của dữ liệu với lần chạy BP+RLS (hình và bảng 3.12) đường liên tục chỉ giá trị thực và đường gián đoạn chỉ giá trị dự báo:

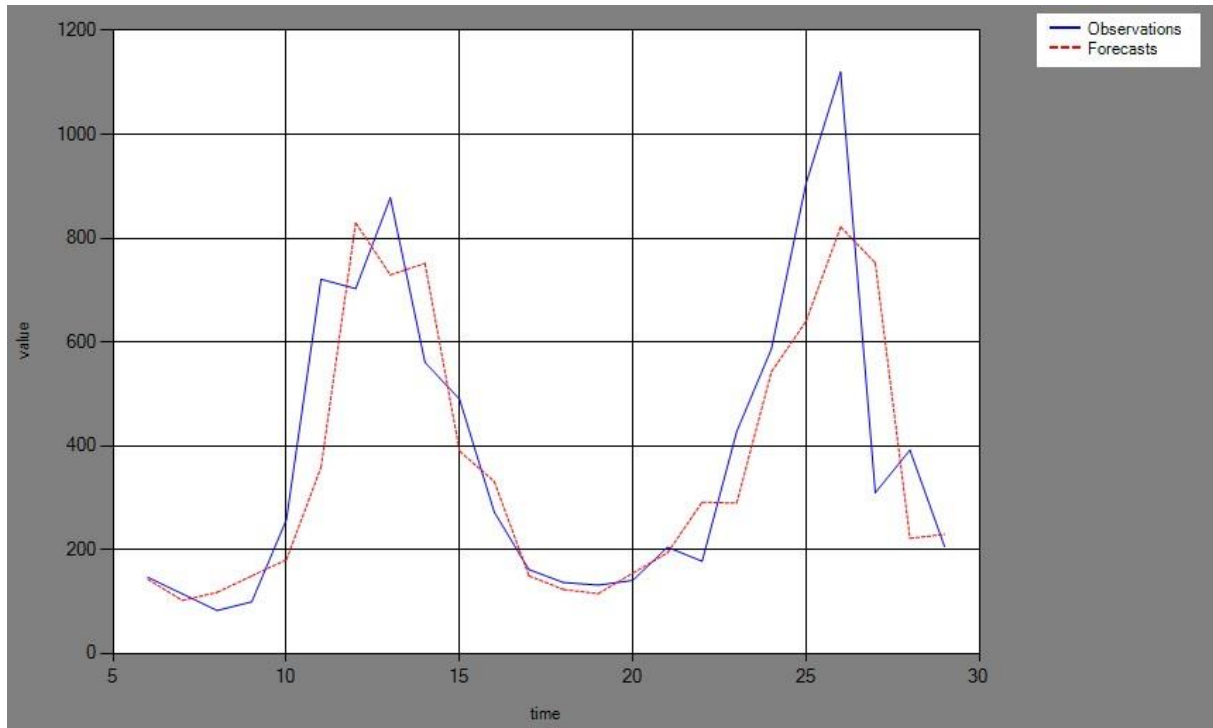

Hình 3.12 Đồ thị kết quả dự báo trên tập dữ liệu Chiêm Hóa qua lần huấn luyện BP+RLS

N	RunTime(s)	MAE	MAPE	SSE	MSE
1	1	0,053539669	30,22%	0,14823762	0,006176567
2	1	0,057684401	34,00%	0,149799581	0,006241649
3	1	0,055622874	29,71%	0,161176778	0,006715699
4	1	0,055585813	30,64%	0,145331447	0,006055477
5	1	0,056349542	33,58%	0,152288903	0,006345371
AVG	1	0,05575646	31,63%	0,151366866	0,006306953

Bảng 3.12 Số liệu các hàm lỗi trên tập dữ liệu Chiêm Hóa qua lần huấn luyện BP+RLS

- Kết quả dự báo trên 23 điểm cuối của dữ liệu với lần chạy BP+SA (hình và bảng 3.13) đường liên tục chỉ giá trị thực và đường gián đoạn chỉ giá trị dự báo:

Hình 3.13 Đồ thị kết quả dự báo trên tập dữ liệu Chiêm Hóa qua lần huấn luyện BP+SA

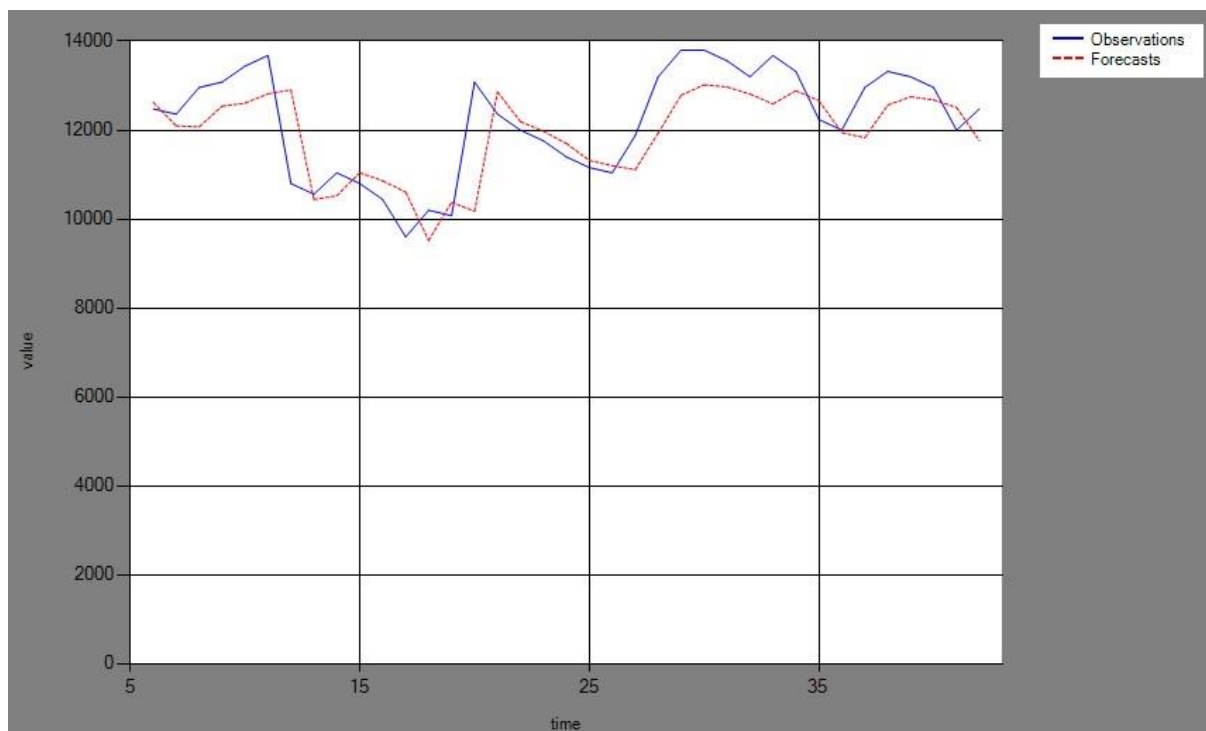
N	RunTime(s)	MAE	MAPE	SSE	MSE
1	10	0,058295368	35,52%	0,188384593	0,007849358
2	13	0,057632968	34,22%	0,148268925	0,006177872
3	9	0,057701392	33,76%	0,164748142	0,006864506
4	9	0,056860335	33,04%	0,154567214	0,006440301
5	14	0,060720548	36,04%	0,195081217	0,008128384
AVG	11	0,058242122	34,52%	0,170210018	0,007092084

Bảng 3.13 Số liệu các hàm lỗi trên tập dữ liệu Chiêm Hóa qua lần huấn luyện BP+SA

- Nhận xét: Ở bộ dữ liệu này, lần chạy BP+RLS và lần chạy BP+SA đều cho ra kết quả tốt hơn so với lần chạy BP. Nhìn vào bảng số liệu chúng ta có thể thấy có một lần chạy BP rơi vào tối ưu cục bộ rất sớm khiến cho kết quả dự báo rất kém. Hai lần chạy còn lại của các mô hình kết hợp thì không mắc phải tình trạng tương tự.

5) Kết quả trên bộ dữ liệu Mực nước ở trạm Châu Đốc, sông Hậu Giang - 365 điểm:

- Kết quả dự báo trên 36 điểm cuối của dữ liệu. lần chạy BP (hình và bảng 3.14) đường liên tục chỉ giá trị thực và đường gián đoạn chỉ giá trị dự báo:

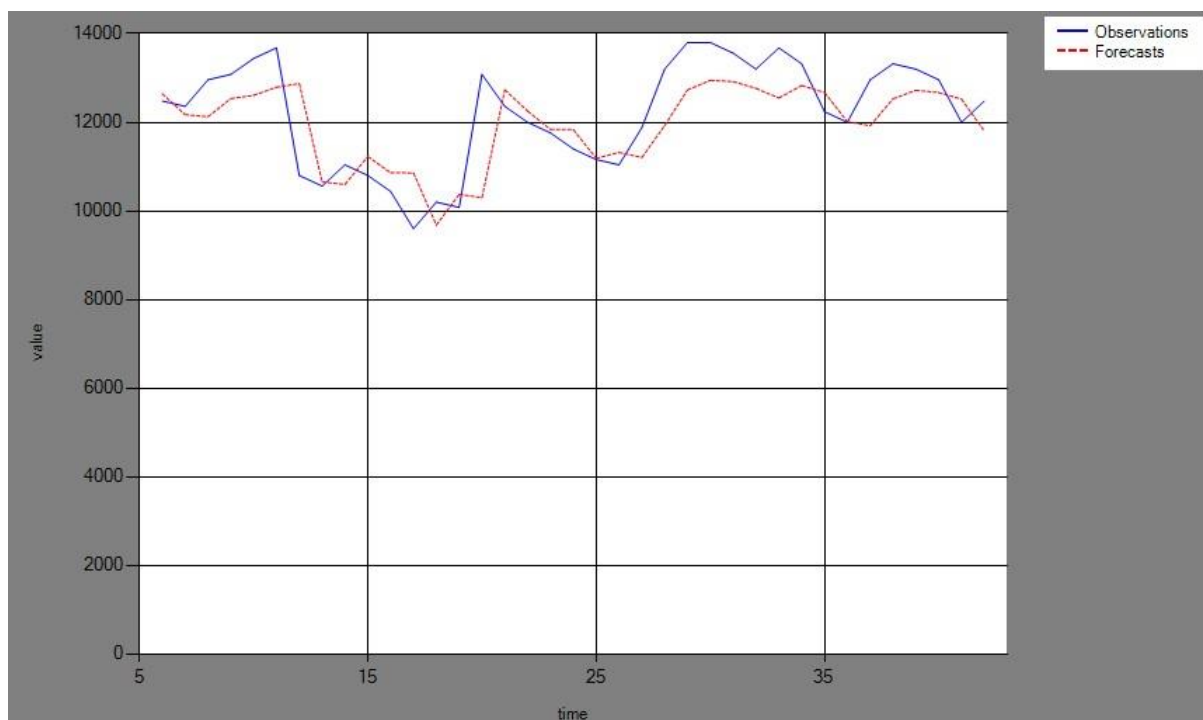

Hình 3.14 Đồ thị kết quả dự báo trên tập dữ liệu Châu Đốc qua lần huấn luyện BP

N	RunTime(s)	MAE	MAPE	SSE	MSE
1	1	0,056246177	7,51%	0,178917671	0,004835613
2	1	0,066101169	9,30%	0,23386156	0,006320583
3	3	0,057220958	7,33%	0,214889597	0,005807827
4	8	0,050724951	6,91%	0,17363081	0,004692725
5	2	0,055652056	7,26%	0,182340349	0,004928118
AVG	3	0,057189062	7,66%	0,196727997	0,005316973

Bảng 3.14 Số liệu các hàm lỗi trên tập dữ liệu Châu Đốc qua lần huấn luyện BP

- Kết quả dự báo trên 36 điểm cuối của dữ liệu với lần chạy BP+RLS (hình và bảng 3.15) đường liên tục chỉ giá trị thực và đường gián đoạn chỉ giá trị dự báo:

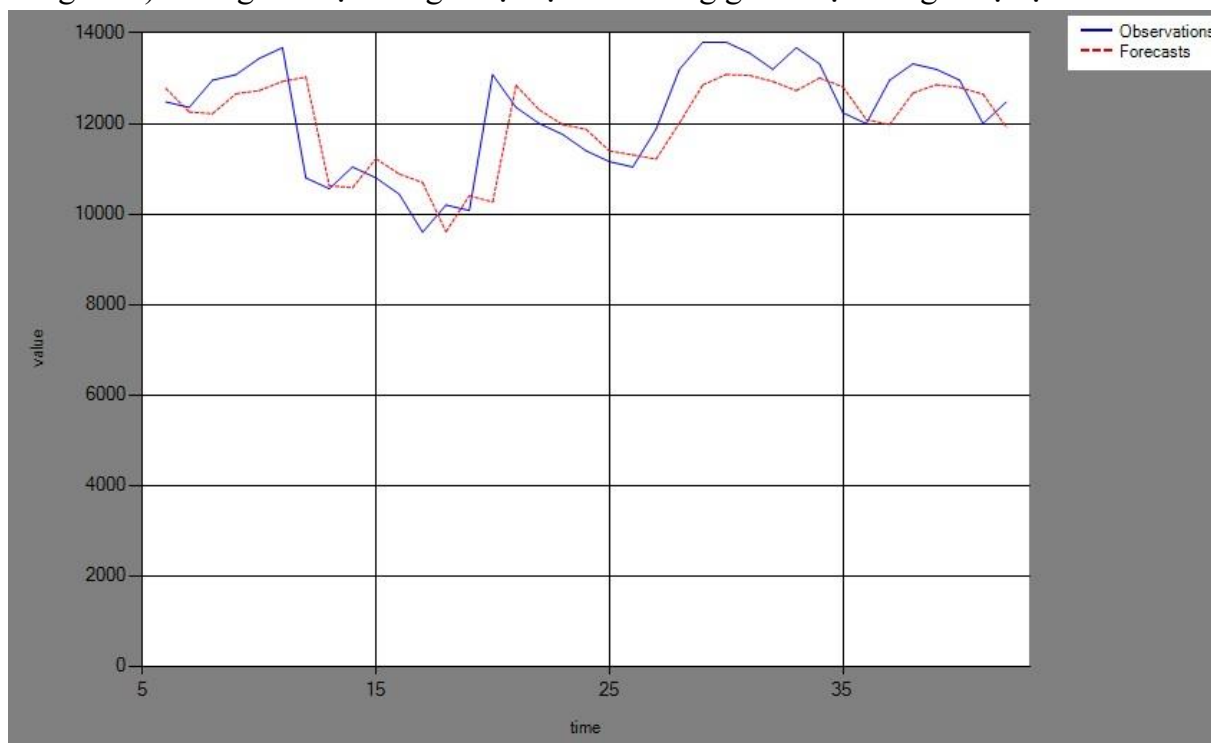

Hình 3.15 Đồ thị kết quả dự báo trên tập dữ liệu Châu Đốc qua lần huấn luyện BP+RLS

N	RunTime(s)	MAE	MAPE	SSE	MSE
1	1	0,052606257	6,89%	0,188229795	0,005087292
2	1	0,05701896	7,36%	0,198183203	0,005356303
3	1	0,054332709	7,08%	0,190547666	0,005149937
4	1	0,047967825	6,38%	0,178899189	0,004835113
5	1	0,053933726	7,05%	0,184085218	0,004975276
AVG	1	0,053171895	6,95%	0,187989014	0,005080784

Bảng 3.15 Số liệu các hàm lỗi trên tập dữ liệu Châu Đốc qua lần huấn luyện BP+RLS

- Kết quả dự báo trên 36 điểm cuối của dữ liệu với lần chạy BP+SA (hình và bảng 3.16) đường liên tục chỉ giá trị thực và đường gián đoạn chỉ giá trị dự báo:

Hình 3.16 Đồ thị kết quả dự báo trên tập dữ liệu Châu Đốc qua lần huấn luyện BP+SA

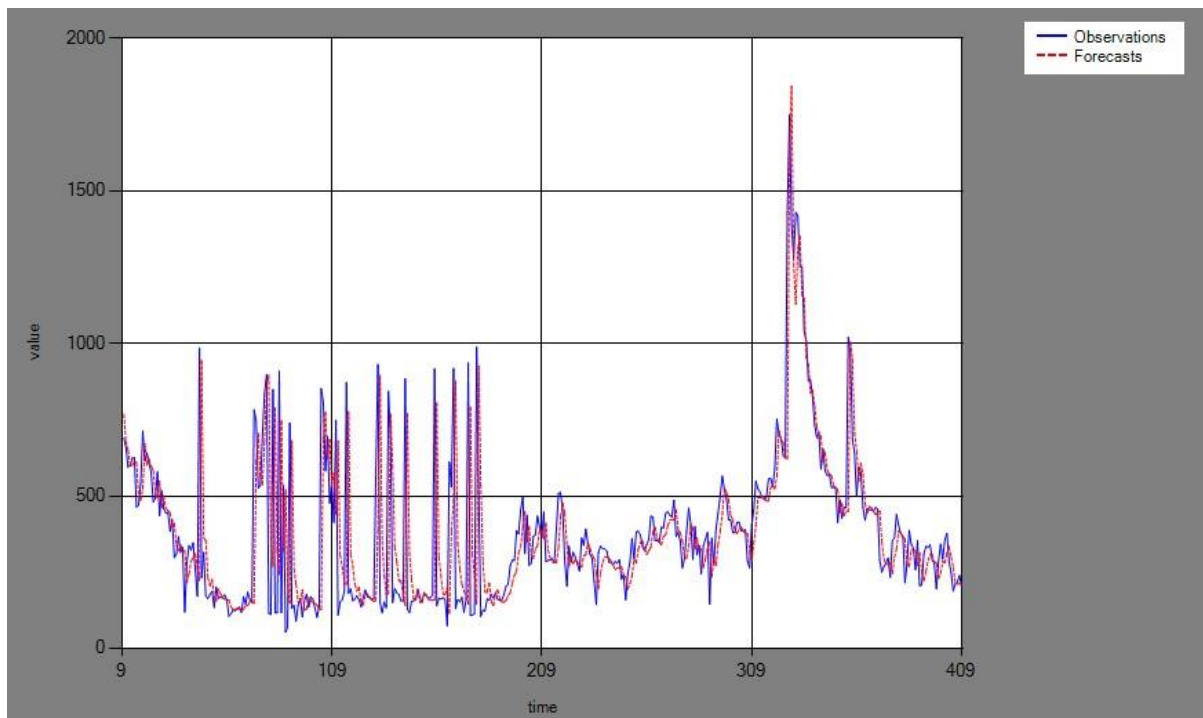
N	RunTime(s)	MAE	MAPE	SSE	MSE
1	22	0,047400367	6,20%	0,192586094	0,00520503
2	22	0,047343331	6,20%	0,193747315	0,005236414
3	22	0,046927322	6,15%	0,187591757	0,005070047
4	23	0,047506002	6,23%	0,186633037	0,005044136
5	30	0,050379592	6,58%	0,193628167	0,005233194
AVG	23,8	0,047911323	6,27%	0,190837274	0,005157764

Bảng 3.16 Số liệu các hàm lỗi trên tập dữ liệu Châu Đốc qua lần huấn luyện BP+SA

- Nhận xét: Ở bộ dữ liệu này, lần chạy BP+RLS và lần chạy BP+SA đều cho ra kết quả tốt hơn so với lần chạy BP. Khác với các bộ dữ liệu trước với chu kỳ tháng, bộ dữ liệu này có chu kỳ ngày. Biên độ giao động lại không cao làm cho MAPE rất thấp nhưng điều đó không đồng nghĩa với việc kết quả dự báo này là rất tốt.

6) Kết quả trên bộ dữ liệu Dòng chảy ở trạm Buôn Hồ, sông Serepok, Tây Nguyên - 4000 điểm:

- Kết quả dự báo trên 400 điểm cuối của dữ liệu với lần chạy BP (hình và bảng 3.17) đường liên tục chỉ giá trị thực và đường gián đoạn chỉ giá trị dự báo:

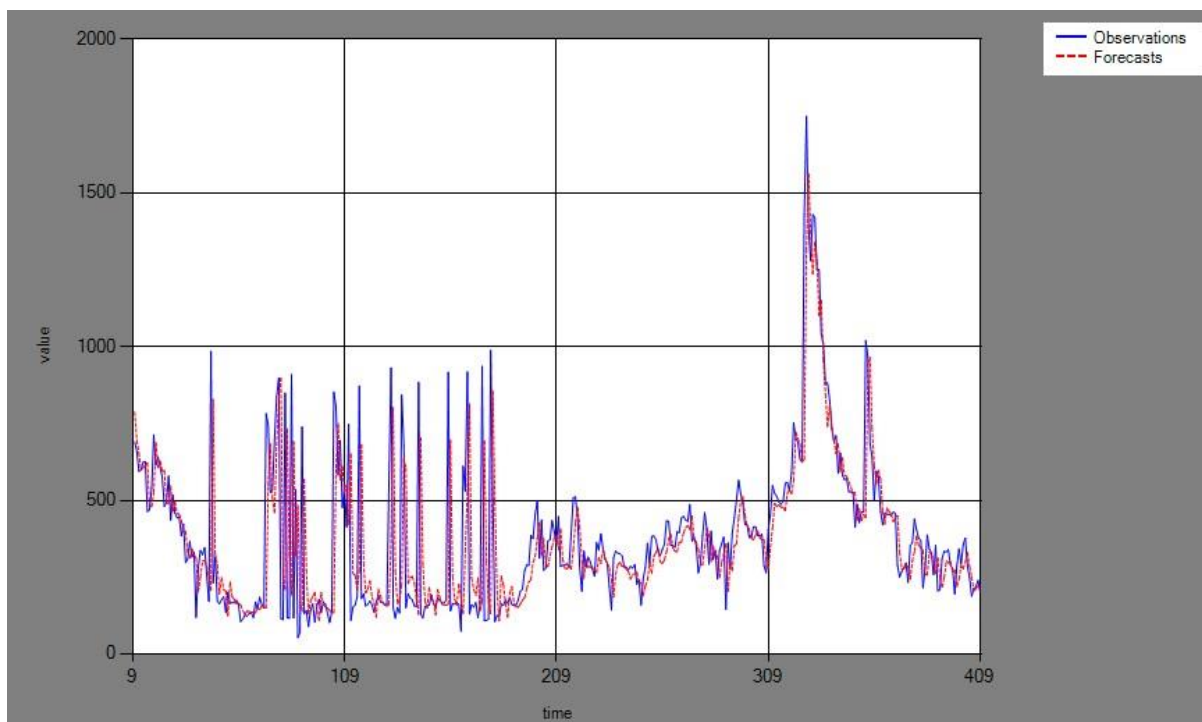

Hình 3.17 Đồ thị kết quả dự báo trên tập dữ liệu Buôn Hồ qua lần huấn luyện BP

N	RunTime(s)	MAE	MAPE	SSE	MSE
1	9	0,043228788	40,83%	2,046955423	0,005117389
2	9	0,054572083	54,10%	2,432962281	0,006082406
3	28	0,042339616	37,98%	1,94590072	0,004864752
4	40	0,056505333	56,43%	2,638305985	0,006595765
5	13	0,041696647	37,61%	2,003758915	0,005009397
AVG	19,8	0,047668493	45,39%	2,213576665	0,005533942

Bảng 3.17 Số liệu các hàm lỗi trên tập dữ liệu Buôn Hồ qua lần huấn luyện BP

- Kết quả dự báo trên 400 điểm cuối của dữ liệu. lần chạy BP+RLS (hình và bảng 3.18) đường liên tục chỉ giá trị thực và đường gián đoạn chỉ giá trị dự báo:

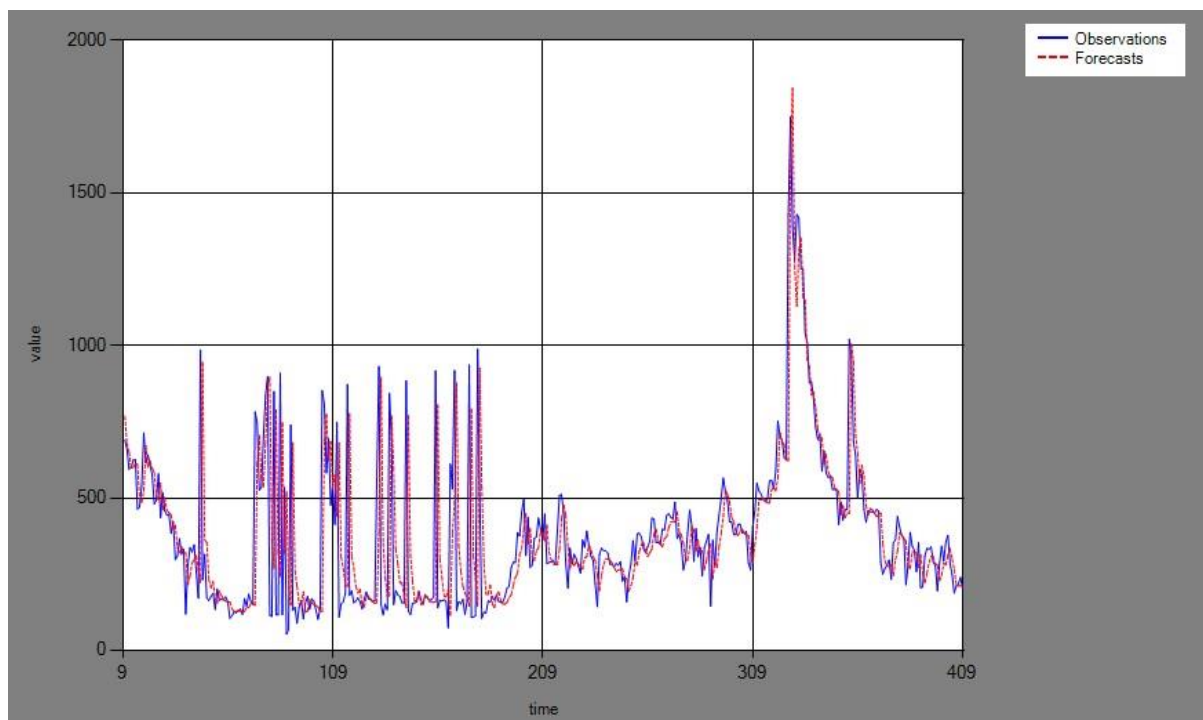

Hình 3.18 Đồ thị kết quả dự báo trên tập dữ liệu Buôn Hồ qua lần huấn luyện BP+RLS

N	RunTime(s)	MAE	MAPE	SSE	MSE
1	26	0,040084831	33,61%	2,169534403	0,005423836
2	24	0,040728557	34,75%	2,279895159	0,005699738
3	23	0,040568582	33,91%	2,098451434	0,005246129
4	25	0,041940338	36,74%	2,240178507	0,005600446
5	23	0,041073624	34,39%	2,215118203	0,005537796
AVG	24,2	0,040879186	34,68%	2,200635541	0,005501589

Bảng 3.18 Số liệu các hàm lỗi trên tập dữ liệu Buôn Hồ qua lần huấn luyện BP+RLS

- Kết quả dự báo trên 400 điểm cuối của dữ liệu với lần chạy BP+SA (hình và bảng 3.19) đường liên tục chỉ giá trị thực và đường gián đoạn chỉ giá trị dự báo:

Hình 3.19 Đồ thị kết quả dự báo trên tập dữ liệu Buôn Hồ qua lần huấn luyện BP+SA

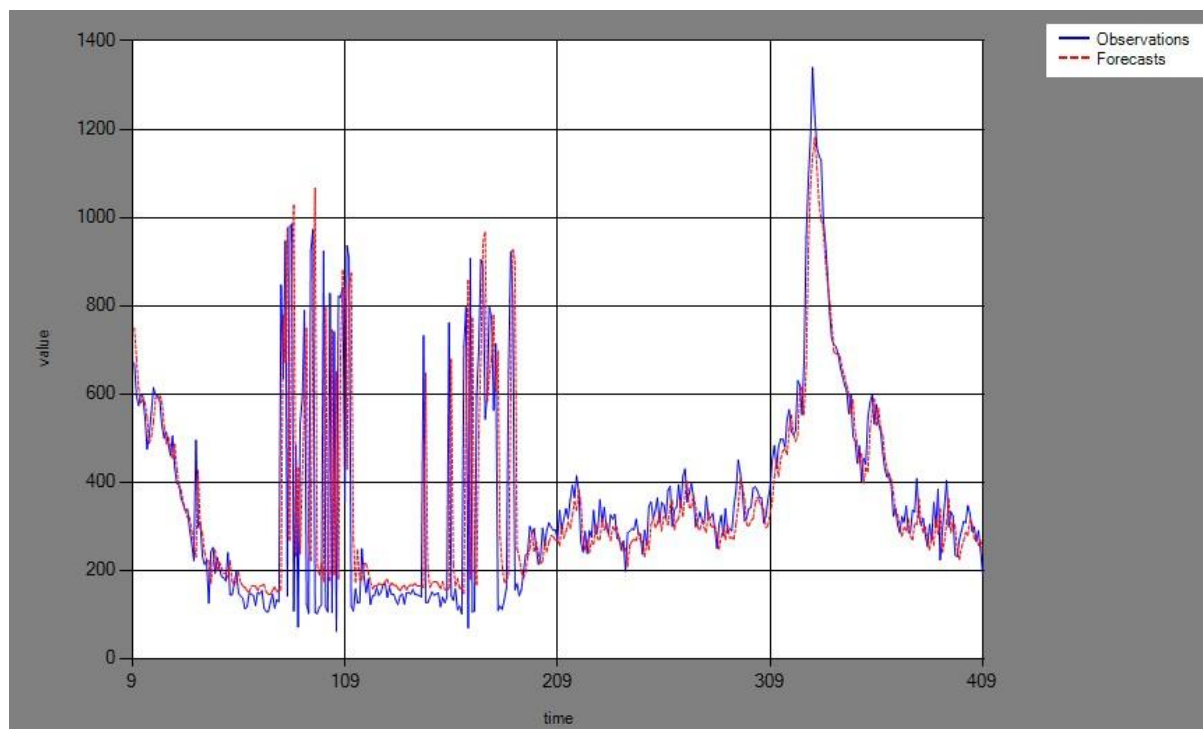
N	RunTime(s)	MAE	MAPE	SSE	MSE
1	55	0,042076208	38,11%	2,144375494	0,005360939
2	23	0,044565263	40,95%	2,427800216	0,006069501
3	40	0,041932693	37,97%	2,106495285	0,005266238
4	14	0,04196773	38,13%	2,124353276	0,005310883
5	53	0,042051196	38,42%	2,1375729	0,005343932
AVG	37	0,042518618	38,72%	2,188119434	0,005470299

Bảng 3.19 Số liệu các hàm lỗi trên tập dữ liệu Buôn Hồ qua lần huấn luyện BP+SA

- Nhận xét: Ở bộ dữ liệu này, lần chạy BP+RLS và lần chạy BP+SA đều cho ra kết quả tốt hơn so với lần chạy BP. Lần chạy BP+RLS cho kết quả tốt nhất. Do là bộ dữ liệu lớn, nên đồ thị nhìn chung đều khá quyen vào nhau.

7) Kết quả trên bộ dữ liệu Dòng chảy ở trạm Cầu 14, sông Serepok, Tây Nguyên - 4000 điểm:

- Kết quả dự báo trên 400 điểm cuối của dữ liệu. lần chạy BP (hình và bảng 3.20) đường liên tục chỉ giá trị thực và đường gián đoạn chỉ giá trị dự báo:

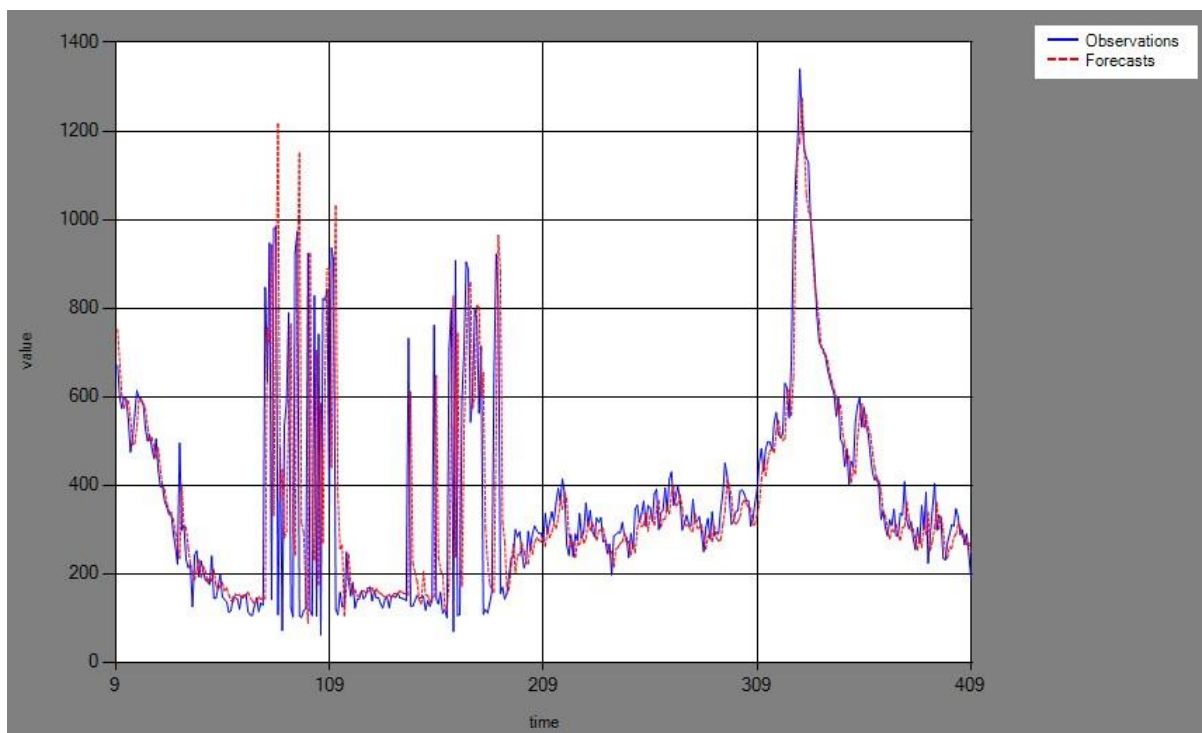

Hình 3.20 Đồ thị kết quả dự báo trên tập dữ liệu Cầu 14 qua lần huấn luyện BP

N	RunTime(s)	MAE	MAPE	SSE	MSE
1	8	0,045633421	43,25%	2,495447518	0,006238619
2	41	0,049940362	49,59%	2,708476614	0,006771192
3	22	0,044311555	39,84%	2,38882558	0,005972064
4	26	0,052964217	52,29%	2,759643456	0,006899109
5	12	0,044056574	39,99%	2,438421402	0,006096054
AVG	21,8	0,047381226	44,99%	2,558162914	0,006395408

Bảng 3.20 Số liệu các hàm lỗi trên tập dữ liệu Cầu 14 qua lần huấn luyện BP

- Kết quả dự báo trên 400 điểm cuối của dữ liệu với lần chạy BP+RLS (hình và bảng 3.21) đường liên tục chỉ giá trị thực và đường gián đoạn chỉ giá trị dự báo:

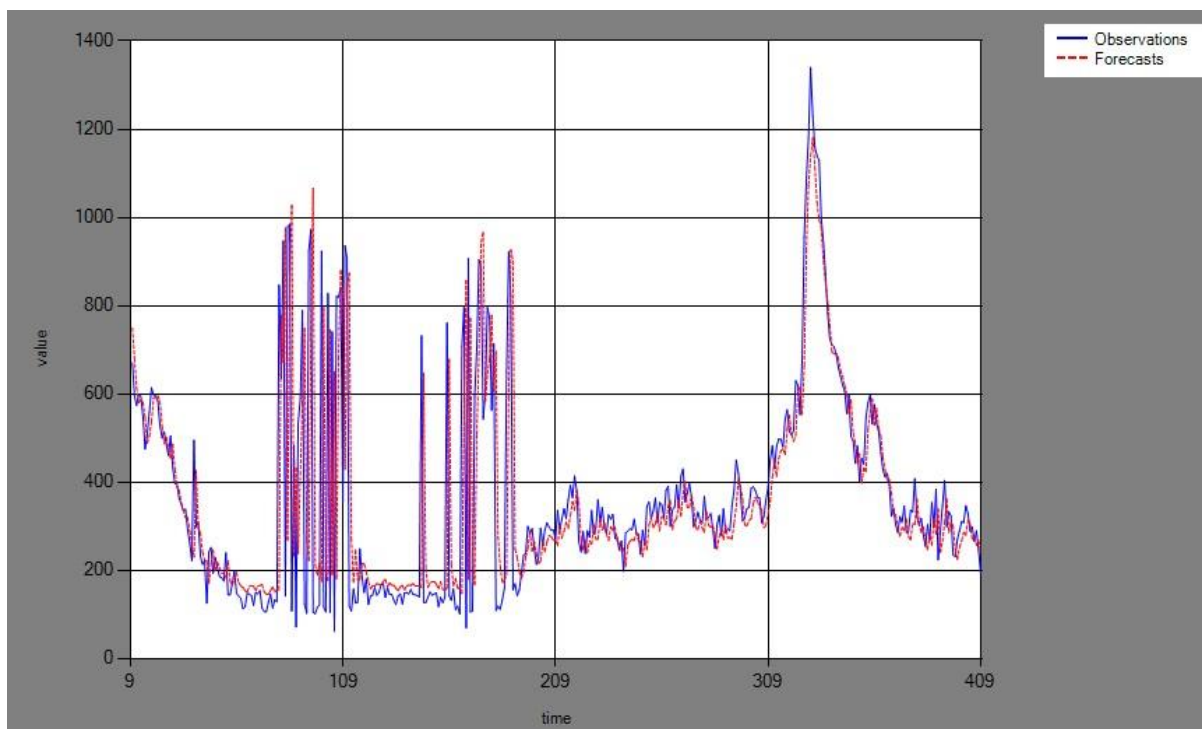

Hình 3.21 Đồ thị kết quả dự báo trên tập dữ liệu Cầu 14 qua lần huấn luyện BP+RLS

N	RunTime(s)	MAE	MAPE	SSE	MSE
1	25	0,041342642	37,55%	2,789012427	0,006972531
2	23	0,04148048	39,19%	2,851256214	0,007128141
3	22	0,041658453	36,43%	2,538065366	0,006345163
4	22	0,040548315	36,53%	2,752839926	0,0068821
5	23	0,042076575	37,35%	2,736011871	0,00684003
AVG	23	0,041421293	37,41%	2,733437161	0,006833593

Bảng 3.21 Số liệu các hàm lỗi trên tập dữ liệu Cầu 14 qua lần huấn luyện BP+RLS

- Kết quả dự báo trên 400 điểm cuối của dữ liệu với lần chạy BP+SA (hình và bảng 3.22) đường liên tục chỉ giá trị thực và đường gián đoạn chỉ giá trị dự báo:

Hình 3.22 Đồ thị kết quả dự báo trên tập dữ liệu Cầu 14 qua lần huấn luyện BP+SA

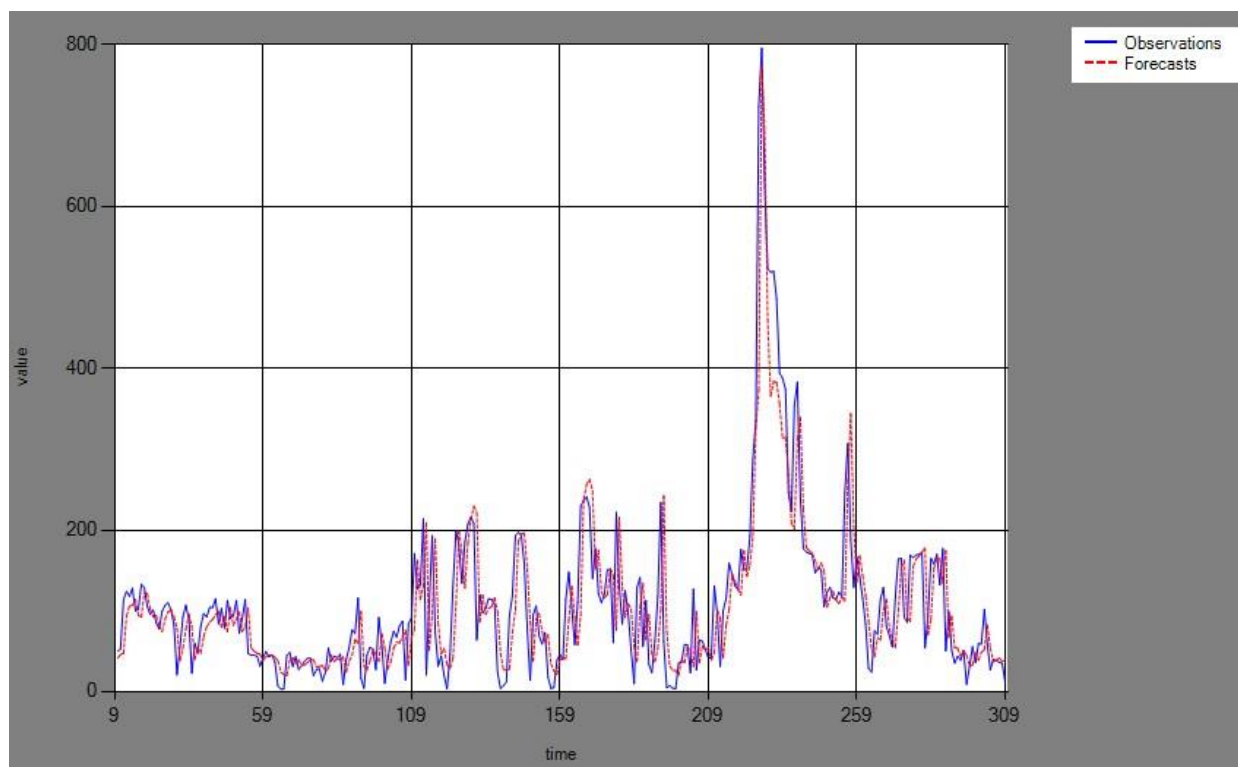
N	RunTime(s)	MAE	MAPE	SSE	MSE
1	32	0,042981096	38,95%	2,608269355	0,006520673
2	5	0,043537269	39,72%	2,62469751	0,006561744
3	48	0,042631053	38,59%	2,506131528	0,006265329
4	29	0,042311228	38,95%	2,460975507	0,006152439
5	53	0,042829099	38,88%	2,53443561	0,006336089
AVG	33,4	0,042857949	39,02%	2,546901902	0,006367255

Bảng 3.22 Số liệu các hàm lỗi trên tập dữ liệu Cầu 14 qua lần huấn luyện BP+SA

- Nhận xét: Ở bộ dữ liệu này, lần chạy BP+RLS và lần chạy BP+SA đều cho ra kết quả tốt hơn so với lần chạy BP. Tuy nhiên, mức độ cải thiện không cao. Việc phải kiểm thử dự báo 400 điểm khiến sai số của cả ba lần chạy đều không quá tốt.

8) Kết quả trên bộ dữ liệu Dòng chảy ở Đức Xuyên, sông Serepok, Tây Nguyên - 3000 điểm:

- Kết quả dự báo trên 300 điểm cuối của dữ liệu với lần chạy BP (hình và bảng 3.23) đường liên tục chỉ giá trị thực và đường gián đoạn chỉ giá trị dự báo:

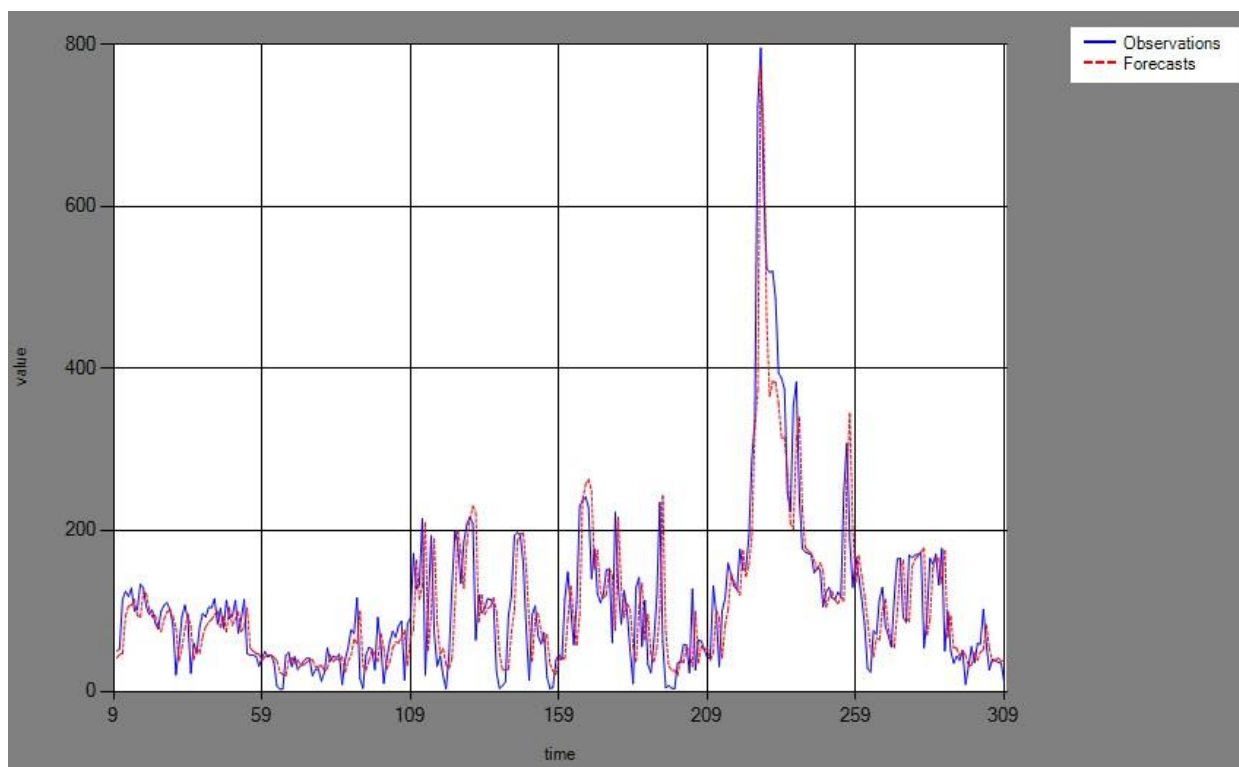

Hình 3.23 Đồ thị kết quả dự báo trên tập dữ liệu Đức Xuyên qua lần huấn luyện BP

N	RunTime(s)	MAE	MAPE	SSE	MSE
1	13	0,027246091	35,30%	0,494266003	0,001647553
2	10	0,028344031	34,03%	0,557347261	0,001857824
3	32	0,032211726	41,96%	0,735087097	0,00245029
4	10	0,02974042	34,55%	0,631415899	0,00210472
5	17	0,028054896	36,59%	0,512652975	0,001708843
AVG	16,4	0,029119433	36,49%	0,586153847	0,001953846

Bảng 3.23 Số liệu các hàm lỗi trên tập dữ liệu Đức Xuyên qua lần huấn luyện BP

- Kết quả dự báo trên 300 điểm cuối của dữ liệu với lần chạy BP+RLS (hình và bảng 3.24) đường liên tục chỉ giá trị thực và đường gián đoạn chỉ giá trị dự báo:

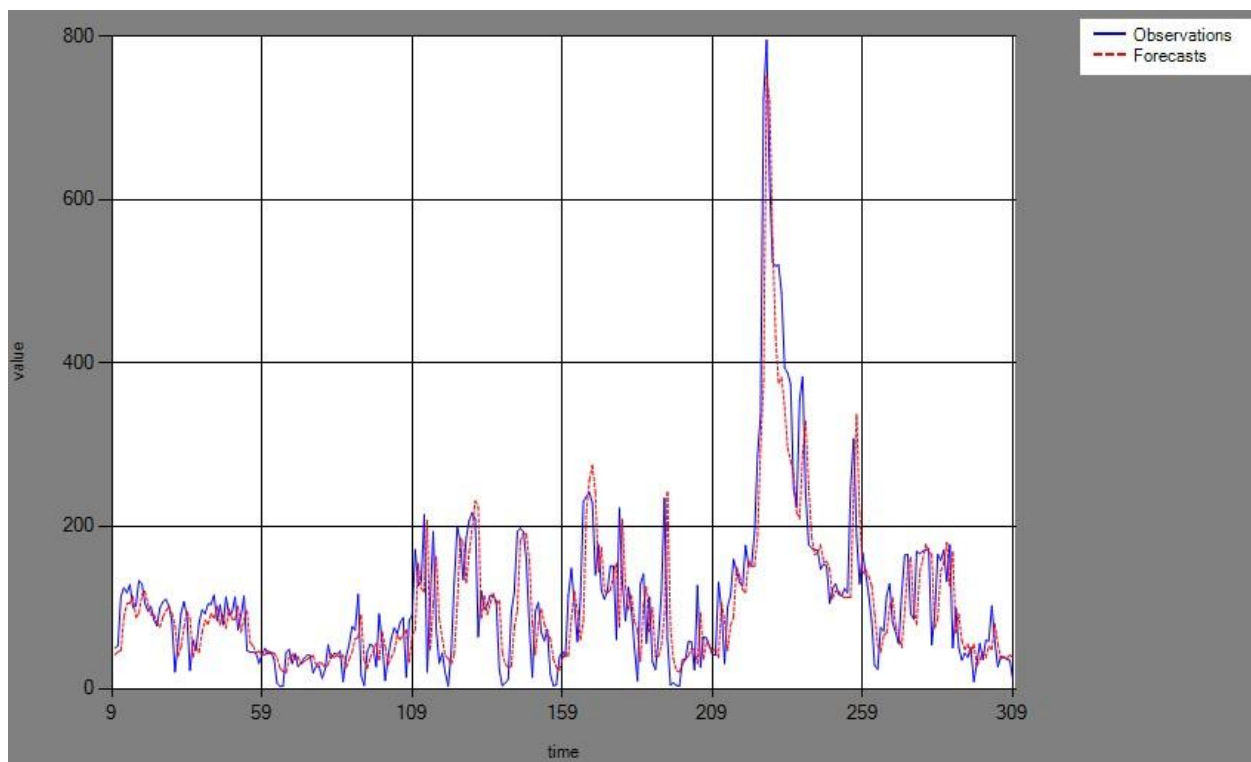

Hình 3.24 Đồ thị kết quả dự báo trên tập dữ liệu Đức Xuyên qua lần huấn luyện BP+RLS

N	RunTime(s)	MAE	MAPE	SSE	MSE
1	17	0,027229736	35,76%	0,492169171	0,001640564
2	17	0,027271238	34,63%	0,503215351	0,001677385
3	17	0,029268094	36,94%	0,562346506	0,001874488
4	17	0,025933393	34,04%	0,449760785	0,001499203
5	17	0,027803392	34,97%	0,518621626	0,001728739
AVG	17	0,027501171	35,27%	0,505222688	0,001684076

Bảng 3.24 Số liệu các hàm lỗi trên tập dữ liệu Đức Xuyên qua lần huấn luyện BP+RLS

- Kết quả dự báo trên 300 điểm cuối của dữ liệu với lần chạy BP+SA (hình và bảng 3.25) đường liên tục chỉ giá trị thực và đường gián đoạn chỉ giá trị dự báo:

Hình 3.25 Đồ thị kết quả dự báo trên tập dữ liệu Đức Xuyên qua lần huấn luyện BP+SA

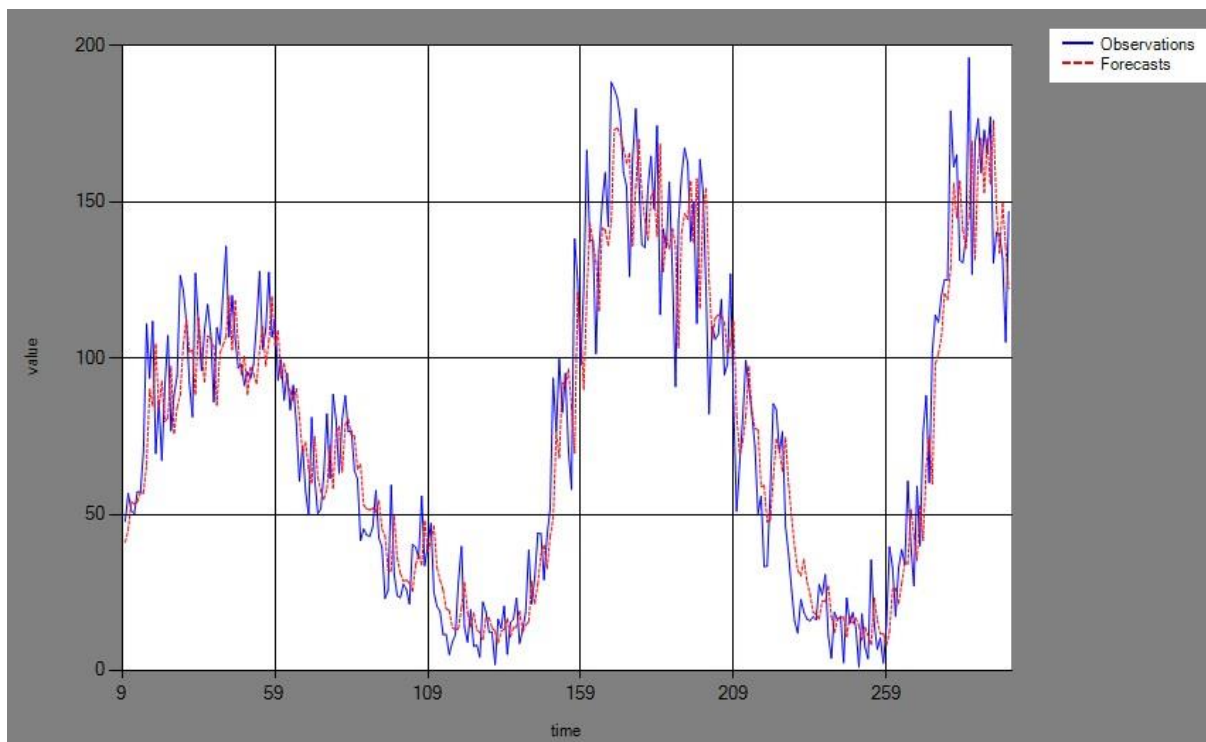
N	RunTime(s)	MAE	MAPE	SSE	MSE
1	38	0,025883721	35,79%	0,473023287	0,001576744
2	39	0,025656421	34,73%	0,464891792	0,001549639
3	2	0,025830908	35,35%	0,470911546	0,001569705
4	25	0,025899052	34,81%	0,474097523	0,001580325
5	10	0,025549589	34,79%	0,460106727	0,001533689
AVG	22,8	0,025763938	35,09%	0,468606175	0,00156202

Bảng 3.25 Số liệu các hàm lỗi trên tập dữ liệu Đức Xuyên qua lần huấn luyện BP+SA

- Nhận xét: Ở bộ dữ liệu này, lần chạy BP+RLS và lần chạy BP+SA đều cho ra kết quả tốt hơn so với lần chạy BP. Mức độ cải thiện rất thấp, đồ thị các điểm dự báo của bộ dữ liệu này có một khoảng biến động rất lớn.

9) Kết quả trên bộ dữ liệu thiên văn, Sunspot - 2899 điểm:

- Kết quả dự báo trên 289 điểm cuối của dữ liệu. lần chạy BP (hình và bảng 3.26) đường liên tục chỉ giá trị thực và đường gián đoạn chỉ giá trị dự báo:

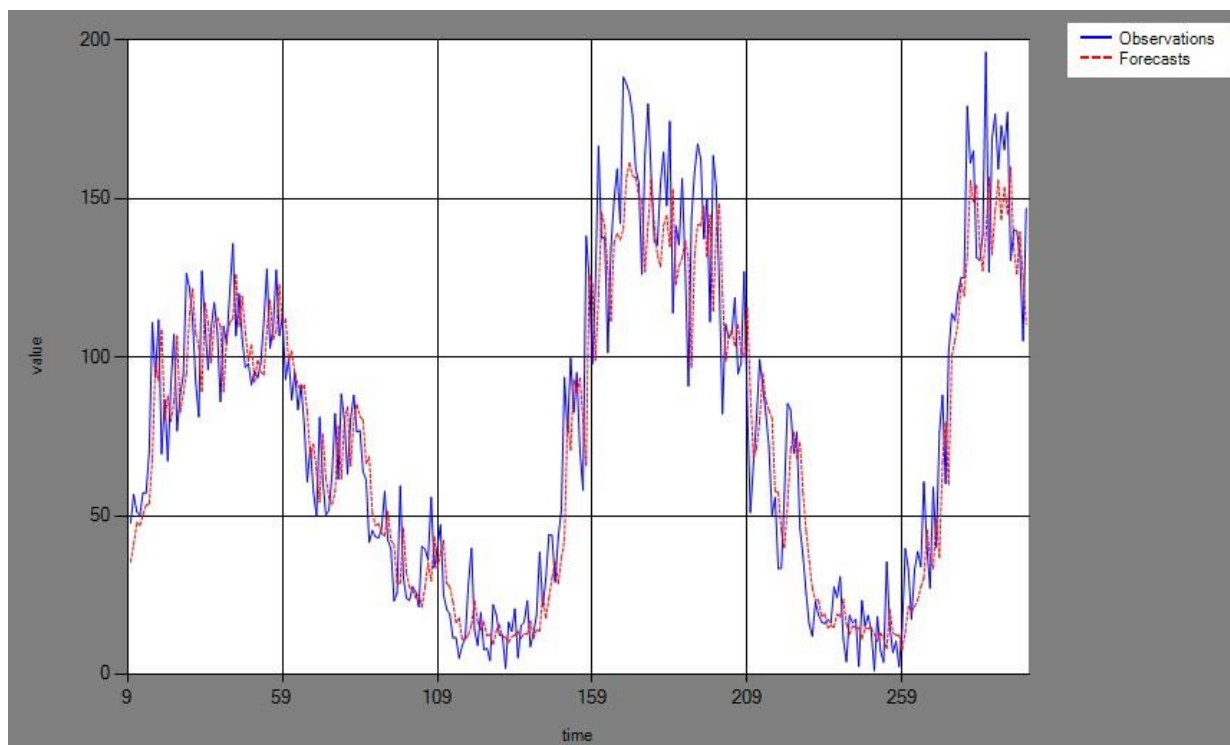

Hình 3.26 Đồ thị kết quả dự báo trên tập dữ liệu Thiên Văn lần huấn luyện BP

N	RunTime(s)	MAE	MAPE	SSE	MSE
1	5	0,060154316	27,74%	1,765888422	0,00608927
2	4	0,082750045	30,42%	3,779549234	0,013032928
3	13	0,056427516	28,42%	1,487848295	0,005130511
4	23	0,068435036	27,48%	2,450930886	0,008451486
5	9	0,05554689	27,83%	1,464129249	0,005048722
AVG	10,8	0,06466276	28,37%	2,189669217	0,007550584

Bảng 3.26 Số liệu các hàm lỗi trên tập dữ liệu Thiên Văn qua lần huấn luyện BP

- Kết quả dự báo trên 289 điểm cuối của dữ liệu. lần chạy BP+RLS (hình và bảng 3.27) đường liên tục chỉ giá trị thực và đường gián đoạn chỉ giá trị dự báo:

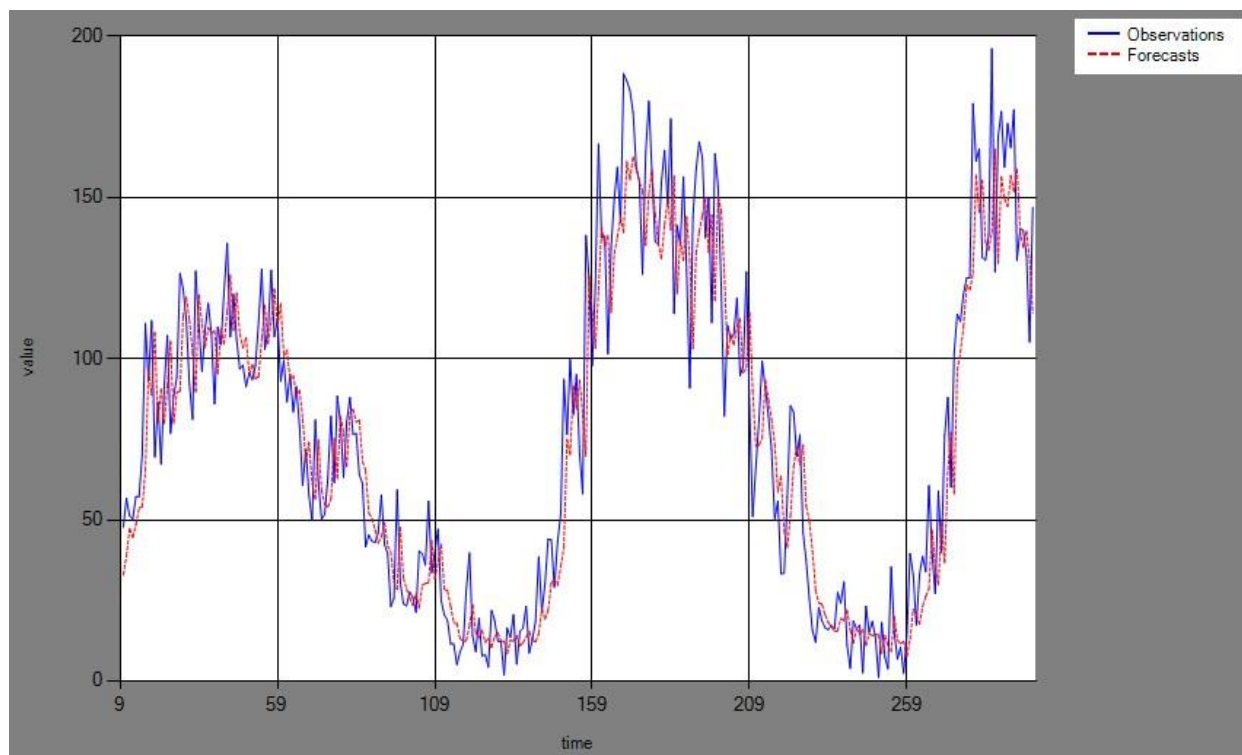

Hình 3.27 Đồ thị kết quả dự báo trên tập dữ liệu Thiên Văn qua lần huấn luyện BP+RLS

N	RunTime(s)	MAE	MAPE	SSE	MSE
1	10	0,054069397	24,08%	1,45542108	0,005018693
2	10	0,054993187	23,95%	1,529554004	0,005274324
3	10	0,055228262	24,52%	1,525055709	0,005258813
4	10	0,054043622	24,21%	1,460338779	0,005035651
5	10	0,0552208	24,16%	1,49462578	0,005153882
AVG	10	0,054711054	24,18%	1,49299907	0,005148273

Bảng 3.27 Số liệu các hàm lỗi trên tập dữ liệu Thiên Văn qua lần huấn luyện BP+RLS

- Kết quả dự báo trên 289 điểm cuối của dữ liệu với lần chạy BP+SA (hình và bảng 3.28) đường liên tục chỉ giá trị thực và đường gián đoạn chỉ giá trị dự báo:

Hình 3.28 Đồ thị kết quả dự báo trên tập dữ liệu Thiên Văn qua lần huấn luyện BP+SA

N	RunTime(s)	MAE	MAPE	SSE	MSE
1	49	0,054063562	25,43%	1,431906902	0,00493761
2	46	0,054376966	25,26%	1,445832861	0,004985631
3	27	0,05469825	25,09%	1,470000843	0,005068968
4	7	0,053970847	25,14%	1,424334037	0,004911497
5	28	0,054456579	25,38%	1,437478493	0,004956822
AVG	31,4	0,054313241	25,26%	1,441910627	0,004972106

Bảng 3.28 Số liệu các hàm lỗi trên tập dữ liệu Thiên Văn qua lần huấn luyện BP+SA

- Nhận xét: Ở bộ dữ liệu này, lần chạy BP+RLS và lần chạy BP+SA đều cho ra kết quả tốt hơn so với lần chạy BP. Đồ thị cho thấy đây là một bộ dữ liệu rất khó, tuy nhiên kết quả của các lần chạy đều rất khá.

3.3. NHẬN XÉT CHUNG VỀ KẾT QUẢ THỰC NGHIỆM

Qua việc chạy thử nghiệm trên chín bộ dữ liệu trên, ta thấy chương trình hiện thực mạng neuron nhân tạo dự đoán khá chính xác, hai mô hình kết hợp đều luôn cho ra kết quả dự báo tốt hơn giải thuật lan truyền ngược đơn thuần. Điều này rõ hơn với các bộ dữ liệu nhỏ về dòng chảy, mức độ cải thiện có thể lên tới gần gấp đôi.

So sánh về thời gian huấn luyện, chúng ta có thể thấy mô hình kết hợp giải thuật lan truyền ngược và giải thuật tìm kiếm cục bộ ngẫu nhiên hóa có thời gian chạy cao hơn rất ít so với giải thuật lan truyền ngược đơn thuần, còn mô hình kết hợp giải thuật lan truyền ngược và giải thuật mô phỏng luyện kim thì có thời gian chạy lâu hơn rất nhiều.

Tuy nhiên, mô hình kết hợp giải thuật lan truyền ngược và giải thuật mô phỏng luyện kim lại cho ra kết quả rất ổn định, điều này có thể thấy thông qua độ sai biệt kết quả giữa các lần chạy so với kết quả trung bình. Đó cũng là một điểm tốt khi dự báo dữ liệu chuỗi thời gian.

Chương 4

KẾT LUẬN

4.1. ĐÁNH GIÁ KẾT QUẢ

4.1.1. NHỮNG CÔNG VIỆC ĐÃ THỰC HIỆN

Trong quá trình thực hiện đề tài, những công việc sau đã được thực hiện:

- Tìm hiểu được về cấu trúc và nguyên lý hoạt động của mạng neuron nhân tạo và các giải thuật huấn luyện mạng neuron nhân tạo: giải thuật lan truyền ngược, giải thuật tìm kiếm cục bộ ngẫu nhiên hóa và giải thuật mô phỏng luyện kim.
- Tìm hiểu được về hai mô hình huấn luyện kết hợp, giải thuật lan truyền ngược kết hợp với giải thuật tìm kiếm cục bộ ngẫu nhiên hóa và giải thuật lan truyền ngược kết hợp với giải thuật mô phỏng luyện kim.
- Tìm hiểu được về dữ liệu chuỗi thời gian và các tính chất của nó.
- Làm ra một chương trình dự báo chuỗi thời gian bằng mạng neuron nhân tạo cho phép người dùng lựa chọn một trong ba giải thuật huấn luyện: lan truyền ngược, tìm kiếm cục bộ ngẫu nhiên hóa và mô phỏng luyện kim.
- Hoàn thành mô hình huấn luyện kết hợp giải thuật lan truyền ngược với giải thuật tìm kiếm cục bộ ngẫu nhiên hóa và mô hình huấn luyện kết hợp giải thuật lan truyền ngược với giải thuật mô phỏng luyện kim
- Hoàn thành chạy thử nghiệm chương trình trên 9 bộ dữ liệu mẫu, trong đó có bảy bộ dữ liệu về dòng chảy, một bộ dữ liệu mực nước và một bộ dữ liệu thiên văn và đưa ra được kết luận.

4.1.2. MẶT HẠN CHẾ

Các mô hình huấn luyện cho ra kết quả dự báo với độ chính xác chưa thật sự cao, huấn luyện lâu sẽ dễ mắc phải hiện tượng quá khớp.

Giao diện chương trình hiện thực chưa thân thiện với người dùng.

4.1.3. NHỮNG ĐÚC KẾT VỀ MẶT LÝ LUẬN

Về mặt lý thuyết, mạng neuron nhân tạo có khả năng xấp xỉ bất cứ hàm liên tục nào, điều này đã làm cho mạng neuron trở thành một công cụ mạnh trong công tác dự báo chuỗi thời gian. Tuy nhiên để tìm một bộ trọng số tối ưu cho một mạng neuron nhân tạo trong công tác dự báo một chuỗi thời gian nào đó là một việc khó khăn. Ta phải tiến hành việc lựa chọn bằng việc xây dựng nhiều bộ trọng số khác nhau, qua một quá trình lặp các công đoạn huấn luyện và kiểm tra lựa chọn một bộ trọng số tốt nhất. Trong quá trình áp dụng mô hình mạng để dự báo, khi các giá trị mới được thu nhập sai số nhiều so với kết quả dự báo, ta cần phải tiến hành huấn luyện lại mạng với các dữ liệu mới. Cho nên việc cải tiến các giải thuật hiện tại sao cho chúng ngày càng tốt hơn là việc rất cần thiết.

Chúng ta có thể thấy rằng giải thuật lan truyền ngược rất dễ đưa mạng neuron rơi vào điểm tối ưu cục bộ. Còn giải thuật tìm kiếm cục bộ ngẫu nhiên hóa và giải thuật mô phỏng luyện kim đều có khả năng giúp mạng neuron thoát khỏi điểm tối ưu cục bộ. Từ đó chúng ta có thể tìm ra một hướng cải thiện cho giải thuật lan truyền ngược.

Kết quả thực nghiệm cho thấy, khi huấn luyện mạng neuron cho công tác dự báo, mô hình huấn luyện kết hợp giải thuật lan truyền ngược với giải thuật tìm kiếm cục bộ ngẫu nhiên hóa và mô hình huấn luyện kết hợp giải thuật lan truyền ngược với giải thuật mô phỏng luyện kim đều có khả năng vượt trội hơn giải thuật lan truyền ngược đơn thuần.

4.2. HƯỚNG PHÁT TRIỂN

Trong tương lai, chúng tôi có thể xây dựng mô hình kết hợp giải thuật lan truyền ngược với giải thuật tabu search để đem lại kết quả huấn luyện tốt hơn.

TÀI LIỆU THAM KHẢO

- [1] J. Heaton. *Introduction to Neural Networks with C#*. ISBN 1-60439-009-3, Second Edition, 2008.
- [2] T. M. Mitchell. *Machine Learning*. McGraw-Hill Science/ Engineering/ Math, ISBN 0070428077, 1997.
- [3] D. T. Anh. Slide bài giảng *Data Mining: Classification and Prediction*. Đại học Bách khoa TP.Hồ Chí Minh, 2016.
- [4] M. Riedmiller. *Advanced Supervised Learning In Multi-layer Perceptrons – From Backpropagation To Adaptive Learning Algorithms*. Int. Journal of Computer Standards and Interfaces, 1994.
- [5] I. Kaastra, M. Boyd. **Designing A Neural Network For Forecasting Financial And Economic Time Series**. Neurocomputing, vol. 10, pages 215-236, 1996.
- [6] T. Kolarik, G. Rudorfer. *Time Series Forecasting Using Neural Networks*. ACM Sigapl Apl Quote Quad, vol. 25, no. 1, pages 86-94, 1994.
- [7] E. Keogh. *URC Time series*. www.cs.ucr.edu/~eamonn/time_series_data University of California - Riverside, 2016.
- [8] T. Đ. Minh. Luận văn thạc sĩ *Mạng Neural Truyền Thẳng Và Ứng Dụng Trong Dự Báo Dữ Liệu*. Đại học quốc gia Hà Nội, 2002
- [9] J. Thompson, K. Dowsland. **General Cooling Schedules for a Simulated Annealing Based Timetabling System**. Proceedings of 1st International Conference on Practice and Theory of Automated Timetabling, LNCS 1153, Springer, pages 345-363, 1996.
- [10] E. Aarts, P. van der Horn, J. Korst, W. Michiels, and H. Sontrop. **Simulated Annealing in Metaheuristic Proceedings for Training Neural Networks**. E. Alba & R. Martí (Eds), Springer, chapter 2, pages 37-52, 2006.

Phụ lục A

Bảng thuật ngữ Anh-Việt

Activation Function	Hàm kích hoạt
Artificial Neural Network	Mạng neuron nhân tạo
Autocorrelation	Hệ số tự tương quan
Autocorrelation Function	Hàm tự tương quan
Backpropagation Algorithm	Giải thuật lan truyền ngược
Batch Learning	Học theo bó
Bias	Độ lệch
Cyclical	Tính chu kỳ
Decision Surface	Mặt quyết định
Delta Rule	Luật delta
Differencing	Lấy hiệu
Feed-forward neural network	Mạng truyền thẳng
Global Minimum	Cực tiểu toàn cục
Global Optimization	Tối ưu toàn cục
Global Strategy	Chiến lược toàn cục
Gradient	Độ dốc
Gradient Descent	Giảm độ dốc
Heuristic	Kỹ thuật dựa trên kinh nghiệm
Hyperplane	Siêu phẳng
Incremental Gradient Descent	Giảm độ dốc tăng cường

Irregular	Tính bất quy tắc
Learning By Epoch	Học theo epoch
Learning By Pattern	Học theo mẫu
Learning Rate	Hệ số học
Least Absolute Deviation	Độ lệch tuyệt đối nhỏ nhất
Linear Unit	Đơn vị tuyến tính
Linearly Separable	Khả phân tuyến tính
Local Minimum	Cực tiểu cục bộ
Local Optimization	Tối ưu cục bộ
Local search	Tìm kiếm cục bộ
Local Strategy	Chiến lược cục bộ
Mean Absolute Errors	Trung bình tuyệt đối lỗi
Mean Squared Errors	Trung bình bình phương lỗi
Measurable Function	Hàm khả đánh giá
Momentum Term	Hệ số quán tính
Move	Bước di chuyển
Online Learning	Học trực tuyến
Oscillation	Giao động
Overall Error	Lỗi tổng thể
Overfitting	Quá khớp
Pattern Set	Tập mẫu
Percentage Differences	Hiệu phần trăm

Perceptron Training Rule	Luật huấn luyện perceptron
Probability Distribution	Phân bố xác suất
Random Variable	Biến ngẫu nhiên
Randomized local search	Tìm kiếm cục bộ ngẫu nhiên hóa
Recurrent Neural Network	Mạng hồi quy
Seasonal	Tính mùa
Sigmoid Unit	Đơn vị sigmoid
Simulated Annealing	Mô phỏng luyện kim
Sum Of Squared Errors	Tổng bình phương lỗi
Supervised Learning	Học có giám sát
Synapse	Khớp thần kinh
Thresholds	Phân ngưỡng
Time Series	Chuỗi thời gian
Time series data	Dữ liệu chuỗi thời gian
Training Algorithm	Giải thuật huấn luyện
Training Error Function	Hàm lỗi huấn luyện
Transfer Function	Hàm truyền
Trend	Tính xu hướng
Unsupervised Learning	Học không có giám sát
Unthresholded Perceptron	Perceptron không phân ngưỡng

Phụ lục B

Chương trình thực nghiệm

Chương trình thực nghiệm được hiện thực bằng ngôn ngữ C# trên nền tảng .NET framework với IDE hỗ trợ là Mircrosoft Visual Studio 2013.

Chương trình hỗ trợ các chức năng:

- Khởi tạo mạng neuron và huấn luyện bằng 3 giải thuật (BP, SA, RLS)
- Kiểm thử và hiển thị các thông số
- Save/Load mạng dưới dạng xml
- Chuẩn hóa data (time series) trước khi đưa vào huấn luyện

B.1 GIAO DIỆN VÀ HƯỚNG DẪN SỬ DỤNG

Giao diện chính (Hình B1):

- New ANN: dựa vào số node 3 tầng mà user nhập để khởi tạo 1 mạng neuron mới
- Load ANN: cho phép user load một mạng đã được lưu trước đó
- Import new data: mở ra chức năng chuẩn hóa data phục vụ cho việc huấn luyện

The screenshot shows a window titled "Train and test ANN". It contains three rows of input fields and buttons:

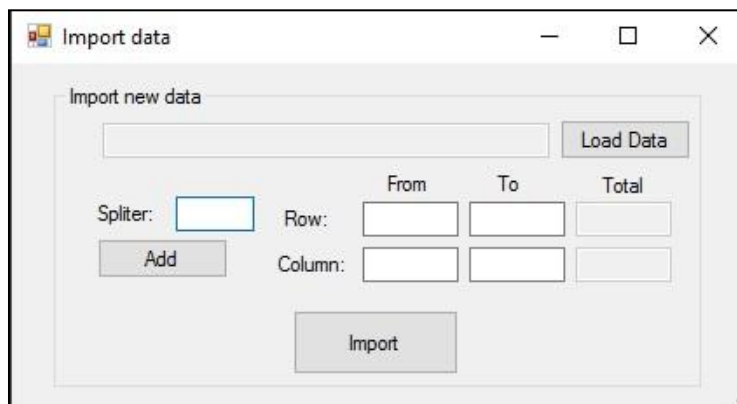
Field	Value	3	6	10
Number of input nodes:	10	3	6	10
Number of hidden nodes:	20	3	6	10
Number of output nodes:	1	1	1	1

Below the input fields are three buttons: "New ANN", "Load ANN", and "Import new data".

Hình B1 Giao diện khởi đầu của chương trình demo

Giao diện chức năng chuẩn hóa dữ liệu đầu vào (Hình B2):

- Load data: lấy đường dẫn đến file cần thêm
- Splitter – Add: định dạng ngăn cách giữa 2 giá trị trên cùng một hàng
- Row – Column: xác định khoảng giá trị cần lấy
- Import: tiến hành xử lý để đưa file đã chuẩn hóa vào database

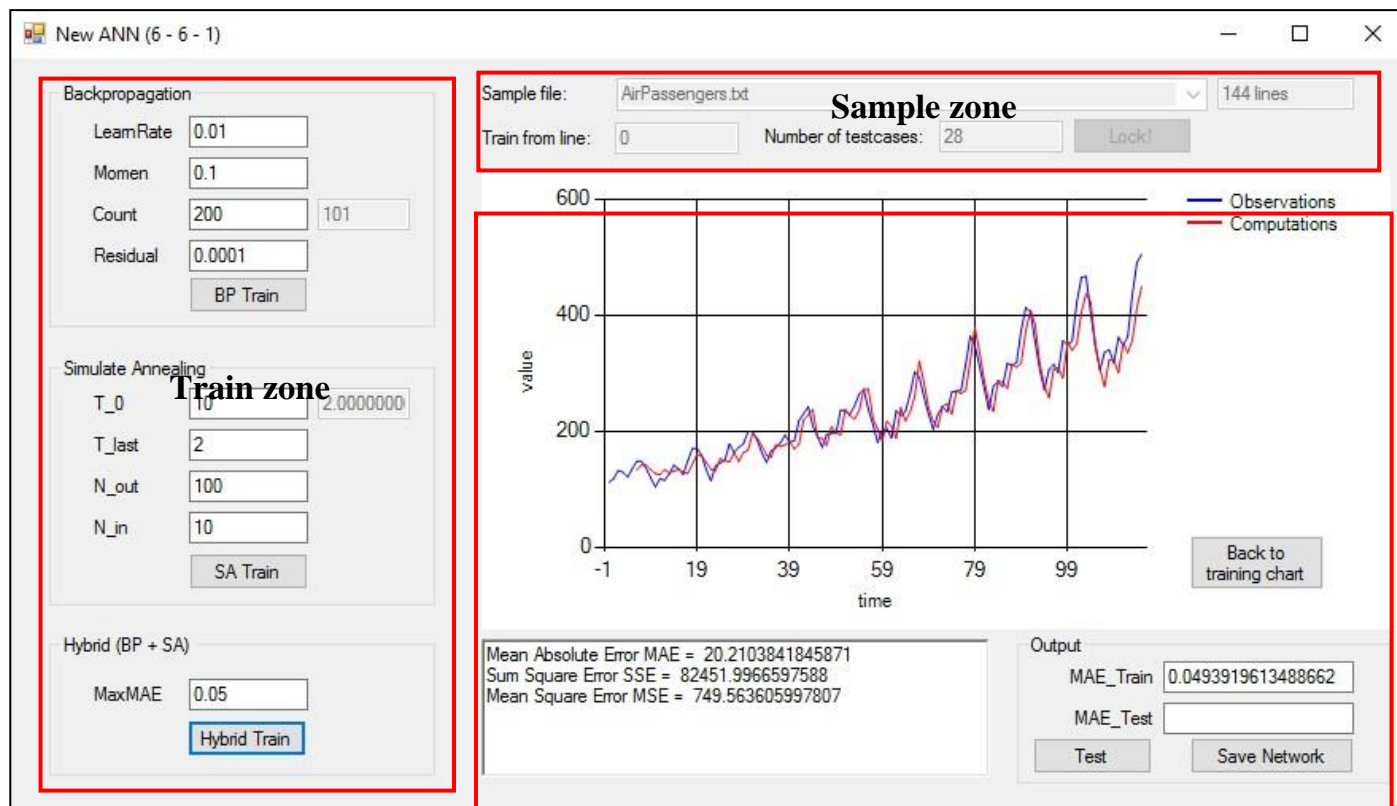

Hình B2 Giao diện chức năng chuẩn hóa dữ liệu đầu vào

Giao diện huấn luyện và kiểm thử (Hình B3):

- Sample zone:
 - Chọn các mẫu có sẵn trong database
 - Hiển thị tổng số lines trong mẫu
 - Chọn line bắt đầu để train
 - Chọn số lượng lines dành ra để thực hiện test
 - Khóa các lựa chọn và tiến hành train
- Train zone:
 - Chỉnh các thông số của 3 giải thuật
 - Hiển thị trạng thái tiến hành của giải thuật BP và giải thuật SA
 - Tiến hành train

- Statistic zone:
 - Biểu đồ hiển thị kết quả train và test mạng
 - Hiển thị các thông số kết quả khi train và test
 - Lưu mạng khi kết thúc train

Hình B3 Giao diện huấn luyện và kiểm thử

B.2 CẤU TRÚC CƠ BẢN CÁC TẦNG VÀ CÁC HÀM TRONG CHƯƠNG TRÌNH:

Có 2 lớp (class) chính trong chương trình:

- Lớp Perceptron gồm:
 - Thuộc tính hàm truyền
 - Hàm CalOutput(double Input): dựa vào input và hàm truyền để tính ra output
- Lớp ArtificialNeuronNetwork:
 - Thuộc tính số lượng perceptron mỗi tầng (n_input, n_hidden, n_output)
 - Hàm khởi tạo ANN(int n_input, int n_hidden, int n_output): dựa vào số lượng perceptron mỗi tầng khởi tạo ra các mảng trọng số cần cho mạng neuron
 - Hàm huấn luyện BP, SA, RLS: dựa vào thông số đưa vào để thực hiện huấn luyện thay đổi mạng hiện tại

B.3 CẤU TRÚC ĐỊNH DẠNG FILE XML LƯU TRỮ ĐỊNH DẠNG MẠNG

Dưới đây là một bản rút gọn của một mạng neuron khi được lưu lại:

```
<Network>
  <numInputNodes>8</numInputNodes>
  <numHiddenNodes>8</numHiddenNodes>
  <numOutputNodes>1</numOutputNodes>
  <InputNodes>
    <Input1>
      <activateFunc>SIGMOID_FUNCTION</activateFunc>
      <InHid11>1.91530435885674</InHid11>
```

```
<InHid12>-0.181711934665587</InHid12>

...

</Input1>

<Input2>

<activateFunc>SIGMOID_FUNCTION</activateFunc>

<InHid21>0.763952149661041</InHid21>

...

</Input2>

...

</InputNodes>

<HiddenNodes>

<Hidden1>

<activateFunc>SIGMOID_FUNCTION</activateFunc>

<bias>0.784919710264038</bias>

<HidOut11>-3.60266904821375</HidOut11>

</Hidden1>

...

</HiddenNodes>

<OutputNodes>

<Output1>

<bias>0.293281876152978</bias>

</Output1>

</OutputNodes>

</Network>
```

Trong đó:

- numInputNodes: Số lượng perception ở tầng vào.
- numHiddenNodes: Số lượng perception ở tầng ẩn.
- numOutputNodes: Số lượng perception ở tầng ra.
- InputNodes: Cấu trúc của các perception ở tầng vào.
- Input(i): Cấu trúc của 1 perception ở tầng vào.
- activateFunc: loại hàm kích hoạt.
- InHid(I,j): trọng số của kết nối từ một perception tầng vào sang tầng ẩn.
- HiddenNodes: Cấu trúc của các perception ở tầng ẩn.
- Hidden(i): Cấu trúc của 1 perception ở tầng ẩn.
- Bias: Độ lệch
- HidOut(I,j): trọng số của kết nối từ một perception tầng ẩn sang tầng ra.
- OutputNodes: Cấu trúc của các perception ở tầng ra.
- Output(i): Cấu trúc của 1 perception ở tầng ra.